

Dramaet på Straumsbrynet

Av Harald Bjorvand

Innskriften på Straumsbrynet er spesiell på den måten at den står på en så pass uvanlig gjenstand som et bryne. Blant annet av denne grunn har forskerne stort sett gått ut fra at det måtte bestå en nær sammenheng mellom innskriften og brynet. Man har også allment gått ut fra at innskriften står på et klassisk urnordisk språktrinn. Det kan imidlertid ikke sies at man med dette utgangspunktet har kommet fram til akseptable tolkninger. Ottar Grønvik (1996) antok i motsetning til tidligere forskere at innskriften inneholder yngre synkoperte og apokoperte former. Med denne oppfatningen av språktrinnet kom han følgelig til et helt annet resultat hva gjelder innskriftens innhold. Det synes rimelig å følge Grønvik i hans prinsipielle syn på språket i innskriften, men hans tolkningsforslag fremstår derimot av ulike årsaker som uakseptabelt. Det gjelder ikke minst hans feilaktige oppfatning av runesekvensen **haha** i B-linjen som en form av adjektivet for 'høy', norrønt *hór*, *hár* osv., se videre avsnitt 4.

1 Innledning

Straumsbrynet ble funnet på Hitra i 1908 og har navn etter den store gården Straum omtrent midt på øya (*af Straume* i Aslak Bolts jordebok). Det beste man innledningsvis kan si om denne svært problematiske runeinnskriften, er at alle runene er tydelige (trolig skåret inn med kniv), og at de ennå i dag med unntak av en noe skadet **k**-rune er fullt ut leselige. Runene har stort sett de vanlige formene i den eldre futhark, bortsett fra **s**- og **k**-runen som opptrer i en noe yngre form, se f.eks. Ottar Grønvik (1996: 138f. og 289 med fotografi). På grunnlag av disse runeformene blir innskriften allment datert til det 6. århundre, dvs. gjerne ca. 550 eller seinere, jf. f.eks. Wolfgang Krause (1966: 113) som foreslår ca. 600. Brynet er ganske lite, bare 14,5 cm langt, opp til 1,9 cm bredt og 1,2–3 cm tykt, og de vel én centimeter høye runene er anbrakt på brynets to

smalsider (A og B). Det er hele fem binderuner, og innskriften ser i transkripsjon (med binderunene gjengitt som $\widehat{h}a$ og $\widehat{n}a$) slik ut:

A $\widehat{w}a\widehat{t}e\widehat{h}a\widehat{l}i\widehat{h}i\widehat{n}o\widehat{h}o\widehat{r}n\widehat{a}$
B $\widehat{h}a\widehat{h}a\widehat{s}k\widehat{a}\widehat{p}i\widehat{h}a\widehat{p}u\widehat{l}i\widehat{g}i$

Til tross for at det er gjort en rekke grundige og skarpsindige tolkningsforsøk, seinest av Grønvik (1996: 136–54), må innskriften sies fortsatt å ha status som utolket, og det er fristende å forsøke seg på en ny tolkning, ikke minst fordi vi her kan lese samtlige runer. Når det gjelder de mer fundamentale forholdene omkring tolkningen av innskriften, fremstår det avgjort som rimeligst å gi Grønvik (1996: 146) rett i det følgende:

En [...] tolkning må basere seg på at Strømsbrynets runeformer peker mot det 6. århundre [...]. Ved midten av dette århundret var språket kjennetegnet ved (1) at apokopen av *-a* (og formodentlig også av *-i* etter lang stavelse) allerede var gjennomført, mens *-u* etter lang stavelse først falt en gang etter midten av århundret. Derimot var *-i* og *-u* etter kort stavelse fremdeles intakte. Videre var dette språktrinnet karakterisert ved (2) at lang utlydende *-ō* fremdeles sto urørt, og først senere (omkring år 600?) ble redusert til *-a* [...].

Innskriften på Straumsbrynet må regnes som noenlunde samtidig med den på Eikeland-spenna som tydelig viser *a*-apokope og dessuten bortfall av final *n*, se Grønvik (1987: 50ff.). Grønviks bestemmelse av språktrinnet er av avgjørende betydning for den følgende tolkningen. Innskriften er tidligere forsøkt tolket av bl.a. Theodor von Grienberger (1910), Magnus Olsen (1917), Vilhelm Kiil (1953), Wolfgang Krause (1966) og Finn-Henrik Aag (1980). Disse forsøkene går imidlertid alle ut fra at det beskrevne bortfallet ennå ikke var begynt. De er følgelig av mer begrenset verdi og relevans for den følgende analysen, men visse deler av dem vil likevel bli diskutert underveis og dessuten kommentert i et eget avsnitt (4) til slutt i artikkelen. De er for øvrig blitt grundig referert og kritisert av Grønvik (1996: 136–46).

2 Ny tolkning

2.1 A-siden

Det er etter forholdene enklest å begynne med den såkalte A-siden, siden denne delen av innskriften uten videre kan orddeles som følger:

wate hali hino horna

2.1.1 hali

Det synes her mest hensiktsmessig å begynne analysen med sekvensen **hali**. Siden den finale og sannsynligvis orale *-i* er bevart her, må rotstavelsen være kort, og Grønvik (1996: 149) leser akk. *hali* med betydningen 'mann'. Dette substantivet gjenfinnes i norrønt *halr* m. som helt klart bøyes som en *i*-stamme med bl.a. pl. *halir*. Denne fleksjonen kan antas å være gammel, selv om dette ordet i germansk opprinnelig trolig var en konsonantstamme **halēþ-* m. > **halip-* (med yngre ubetont **e* > **i*), jf. f.eks. refleksene gammelsaksisk *helith* og gammelengelsk *haleð* 'mann, helt'. Etter tidlig bortfall av **þ* i utlyd (i noen kasus) oppstod en alternativ *i*-stamme **hali-*, og det er denne som opptrer i akk. *hali* her på Straumsbrynet, se videre BL (47of.) for etymologien.

Dette er et overordentlig viktig resultat, fordi det hjelper oss videre i analysen av innskriften på den måten at vi nå ser at den utvilsomt handler om et menneske, en mann. Det betyr videre at det etter all sannsynlighet ikke er noen innholdsmessig forbindelse mellom innskriften og det brynet den er skåret inn i.

Når det gjelder de interessante og viktige spørsmålene om når og hvorfor innskriften er blitt laget, finnes følgende informasjon hos Grønvik (1996: 137):

Den norske arkeologen Karl Rygh skrev i et brev til Magnus Olsen (se Maal og Minne 1909:100) at det etter hans oppfatning ikke var noe i veien for «at ristningen kan være utført lige før nedlægningen i graven». Den ledende tyske runeforsker Theodor von Grienberger videreførte denne tanken og mente at rune brynet kanskje aldri var bestemt til å brukes som bryne, verken for kniv eller ljå, men at det var laget nettopp for å legges ned i en grav og forsynes med en runeinnskrift (Grienberger 1910:387).

Angående gravleggingen av mannen peker Vilhelm Kiil (1953: 81) på et interessant saksforhold som berører den store steinrøysa som vi vet at brynet og etter all sannsynlighet også mannen opprinnelig må ha ligget under:

De merkelige funnforholdene taler avgjort mot at det er ei vanlig gravlegging vi har å gjøre med. Dysjing med stein i nordisk folkevandringstid har neppe vært en respektfull måte å jorde respektable døde på. Fra tallrike utsagn både i saga- og lovlitteraturen veit vi at en slik lagnad ble skoggangsmenn, tjuver og trollmenn til del, iallfall i norrøn historisk tid, og det er liten grunn til å tru at dette ikke skulle ha vært skikk også i folkevandringstida.

Vi får altså på denne måten en pekepinn om at man her har gravlagt en mann (*hali*) som trolig har forbrutt seg mot lov og rett, og at innskriften eventuelt vil berette om denne illgjerningsmannens forseelse, og hva som ble hans skjebne her i livet.

2.1.2 **hino**

Når vi så går videre med vår analyse, er det god grunn til å anta at de følgende runene **hino** og **horna** representerer ord som hører syntaktisk sammen med *hali* og altså gir en nærmere beskrivelse av den gravlagte mannen.

Ved runesekvensen **hino** dreier det seg uten tvil om en pronominal form, nærmere bestemt et demonstrativt pronomen 'den, det'. Det må antas å kongruere med *hali* slik at det altså bør være en maskulin akkusativ, og en sammenlignbar form er i så fall akk. m. *mīninō* 'min' på Kjølevik-steinen. Videre kan **hino** leses *hinō* eller *hinnō*, og det er av den grunn uvisst hvilket pronomen vi har med å gjøre. Dette er et formelt problem som ikke har noen betydning for tolkningen, men det bør likevel kort drøftes. Magnus Olsen (1917: 684) leste *hinō*, dvs. *hi-nō* til pronomenstammen germansk **hi-*. Dette pronomenet synes imidlertid å ha gått ut av vanlig bruk tidlig i de germanske språkene og er allerede i gotisk bare kjent i visse adverbiale forbindelser som *himma daga* 'på denne dag' og *und hita* 'til nå'. Man må følgelig gi Grønvik (1996: 142) rett i at det er høyst usikkert om dette pronomenet har vært i levende bruk i urnordisk. Selv vil han her heller se en form av pronomenet urnordisk **hina-*, jf. norrønt *hinn* 'den' og nynorsk *hin* 'den andre (av to)', og ut fra sin forståelse av innskriften tolker han formen som gen. pl.

hinnō < eldre **hinērō* (l.c. 150). Vi vil ikke følge ham helt i dette, men foretrekker også lesningen *hinnō* og da, som nevnt, som en maskulin akkusativ. Denne kan sammenlignet med *mīninō* ovenfor komme av eldre **hininō* med en eventuelt tidlig *i*-synkope i mellomstavelsen, se Skomedal (1980: 120f.).

2.1.3 **horna**

Etter akkusativene *hali hinnō* synes det rimeligst i den følgende sekvensen **horna** å se et svakt bøydd adjektiv i samme kasus, jf. f.eks. norrønt *Haraldr hinn hárfagri*. Det ser imidlertid ut til å dreie seg om et adjektiv som ikke er kjent i norrønt, og som vi eventuelt bare ser spor av i gammelhøytysk, se nedenfor. Ut fra de beskrevne funnforholdene, som altså indikerer at man her har røyset ned en forbryter, ligger det semantisk sett nær å se en avledning av former som den germanske *a*-stammen **hōra-* n. og *ō*- verbet inf. **hōrōn-* som er reflektert i bl.a. norrønt *hór* ‘ekteskapsbrudd, utukt’ og *hóra* ‘bedrive hor’. Sekvensen **horna** skal i så fall leses *hōrnā*, og denne formen reflekterer urnordisk akk. m. **hōrinan* (med **ō* > **ǫ* ved *i*-omlyd, *i*-synkope og **-an* > nasal **-ā*). Det foreligger altså her en refleks av et urnordisk *a/ō*-stammeadjektiv **hōrina/ō-* ‘utuktig, tøylesløs’, men, som antydnet ovenfor, finnes det ingen yngre former som f.eks. norrønt **hōrinn*. En helt parallell dannelse er imidlertid f.eks. norrønt *hrósinn* ‘skrytende, stolt’ til *ō*- verbet norrønt *hrósa* ‘rose, briske seg, skryte av’, dvs. urnordisk **hrōsina/ō-* og inf. **hrōsōn*. Dette ellers ukjente adjektivet hører liksom *hrósinn* dannelsesmessig til en svært stor gruppe adjektiver som er avledet av substantiver og verb med suffikset urnordisk **īna/ō-*, og Alf Torp (1974: 20) gir en stor mengde eksempler som *íðinn* ‘ivrig’ til *íð* f. ‘gjerning, verk’, *leikinn* ‘leken’ til *leikr* m. og *vélinn* ‘svikefull, falsk’ til *vél* f. ‘list, knep’ og *j*- verbet *véla* ‘lure, svike’. Vi ser altså her et svært produktivt suffiks, og det må følgelig ha vært lett å nylage slike adjektiver. Det er videre et faktum at tapet av ord fra urnordisk til norrønt ikke har vært ubetydelig. Et eksempel er det sentrale verbet urnordisk *tawidō* ‘jeg lagde’ på Gallehus-hornet til inf. **taujan*, jf. f.eks. gotisk *taujan* ‘gjøre’, og det er følgelig ikke et uoverstigelig problem at f.eks. norrønt mangler et adjektiv **hōrinn*. Det forholder seg for øvrig slik at gammelhøytysk har en lignende dannelse *huorīn* ‘kåt, tøylesløs’ ved siden av *huorīg* ‘utuktig, utsvevende’, se EWAHD 4 (sp. 1269).

2.1.4 wate

Den gjenstående sekvensen **wate** er et stykke på vei uproblematisk, siden det etter all sannsynlighet må dreie seg om en form av j- verbet urnordisk inf. **wātijan* > norrønt *vata* ‘gjøre våt’ som er et faktitivt verb til det adjektivt vi ser i norrønt *vátr* ‘våt’ osv., jf. f.eks. gammelengelsk *wātan* og engelsk *wet* ‘fukte’, se videre BL (1515). Det er imidlertid ikke lett helt presist å bestemme hvilken verbform **wate** representerer. Det er vanlig å oppfatte den som presens konjunktiv 3. sg., se f.eks. Krause (1966: 111), men dette bestrides av Grønvik (1996: 141f.) som mener at en slik form i så fall burde ha vært skrevet **wati**, dvs. *wāti*. En germansk imperativ 2. sg. **wātije* ville på sin side via **wātī* (med tidlig *e*-apokope og final **ij* > **ī*) gi urnordisk **wāti* (med forkortning av final oral **ī* > **i*) > Straumsbrynet **wāt* (med *i*-apokope etter lang rotstavelse) > norrønt *væt*. Det er følgelig best å legge disse mulighetene til side. Vi er nemlig på langt tryggere grunn hvis vi analyserer **wate** som pret. 3. sg. *wāttē* > norrønt *vætti*, jf. *tawidē* ‘(han) lagde’ på Garbølle-skrinet, se Krause (1966: 72ff.). Denne formen er på dette noe yngre stadiet regelmessig utviklet av urnordisk **wātidē* (med **ā* > *ē* ved *i*-omlyd og *i*-synkope).

Det virkelige store problemet består i presist å bestemme betydningen til *wāttē* når objektet her er en mann som blir beskrevet på en så negativ måte som ‘den utuktige’. Det er imidlertid ganske sannsynlig at innskriften beretter at en forbryter er blitt tatt av dage, og at det dessuten beskrives på hvilken måte det har skjedd. Verbet *wāttē* kan i så fall tas som en indikasjon på at avrettingen etter all sannsynlighet er blitt utført ved drukning. Han er deretter blitt tatt opp igjen på land og begravd under en stor røys. Vi har i den norrøne litteraturen noen beretninger med et lignende hendelsesforløp, og det fortelles f.eks. i *Laksdóla saga* kap. 37 at *Hallbjörn slikiesteinsauga* blir druknet i sjøen etter å ha fått en stein bundet rundt halsen. Han fløt seinere opp og ble lagt i en røys (*hann var kasaðr*, kap. 38). Men kan urnordisk **wātijan* ‘gjøre våt’ tenkes også å ha kunnet bety ‘drukne, ta livet av ved drukning’, og hvordan skulle det i så fall ha fått en slik betydning?

Norrønt *vata*, *vætast* ‘gjøre (seg) våt’ forekommer et par ganger i sammenhenger som er interessante her, f.eks. (etter ONP) *ek væti likami í vatni oc kenne synda iðran* [...] (Jóns saga baptista 2); *flaug ek þegar út á ána ok vættumst ek allr upp til augnanna* [...] (Karlagnús saga 25). I begge tilfeller er det altså snakk om hel neddukkning i vann, i det første dreier det seg om dåp, i det andre om å vaske seg rein. Fra betydningen ‘dukke

(noen/seg) ned' kan verbet også ha kommet til å bety 'drukne' – som altså her på Straumsbrynet –, dvs. senke noen ned under vann, slik at de mister livet.

En god støtte for denne mulige semantiske utviklingen er den svært like utviklingen som har funnet sted ved det germanske kausativet til verbet for å 'drikke', dvs. germansk **drankéjan-* 'få til å drikke, la drikke' som vi gjenfinner med denne betydningen i gotisk *dragkjan*, gammelsaksisk *urdrenkian*, middelnedertysk *drenken*, gammelengelsk *drenċan*, gammelhøytysk *trenken* og tysk *tränken* (*Pferde* osv.). Dette verbet opptrer også med den yngre betydningen '(få til å) drukne' (med dativobjekt) i f.eks. norrønt *drekka*: *Síðan drektu þeir honum ok reru til lands* (Laksdølasaga kap. 37), videre i nysislandsk *drekka*, også *drekka sér* 'drukne seg', gammeldansk *drænke*, gammelsvensk *dränkia*, svensk *dränka* (*katter* osv.) og gammelengelsk *drenċan*, *ādrenċan* 'drukne' (tr. og intr.); videre med prefiks gammelhøytysk *irtrenken* og tysk *ertränken* '(få til å) drukne'. Utviklingen fra 'la drikke' til 'drukne' synes å ha gått via betydninger som '(ned)senke, dukke under/ned i vann' som vi ser i f.eks. norrønt *drektu þeir honum þryssvar* 'de dukket ham under tre ganger' (om dåp); *drekka skipunum* 'senke skipene', og 'gjennombløte' som forekommer i f.eks. svensk *dränka in trasan i bensin*, engelsk *drench* 'gjennombløte', jf. partisippet *drenched* 'dyvåt, gjennombløt' og tysk *tränken*.

Det er godt mulig at urnordisk **wätijan* i betydningen 'drukne (noen)' liksom gammelhøytysk *irtrenken* har hatt et prefiks med perfektiverende betydning, f.eks. **gawätijan*, jf. det perfekte tyske *gewinnen* 'seire' (< **streve/kjempe til ende*) til f.eks. norrønt *vinna* 'streve, arbeide', det vil si at man senker noen ned i vann til vedkommende dør. Prefikset må i så fall være bortfalt i fremlyd allerede her. I betydningen 'drukne' er norrønt *vata* helt fortrent av *drekka* som sammenlignet med gammelhøytysk *irtrenken* trolig også har vært prefigert, f.eks. urnordisk **urdrankijan* (med **ur-* < germansk **uz-* > gammelhøytysk *ir-*).

2.2 B-siden

Vi vender oss nå til B-siden med forventning om at den vil gi oss ytterligere informasjon om denne henrettede mannen. Vi finner her, som vist ovenfor, disse runene: **hahaskapihapuligi**. Orddelingen er imidlertid, som vi skal se, ikke like opplagt som på A-siden.

2.2.1 skapi

Det synes enklest å begynne med sekvensen **skapi** som Grønvik (1996: 148) etter all sannsynlighet oppfattet korrekt som nom. *skapī* m. ‘skadevolder, udådsmann’, og vi vil her også slutte oss til hans videre analyse av formen. Den tilsvarende norrønt *skadī* (med $-ī > -i$ og $þ > [ð]$ ca. 800) som har de abstrakte betydningene ‘skade, ulykke, tap, drap’, men betydningene ‘skadevolder, fiende osv.’ er velkjente i vestgermansk ved gammelengelsk *sceaða*, gammelsaksisk *skatho* og gammelhøytysk *skado*. Dette er sikkert en gammel betydning som også kan antas for *skapī* her. Forholdet mellom de to betydningene tilsvarende det vi ser ved norrønt *bani* m. 1) ‘bane, død, drap’ og 2) ‘banemann, drapsmann’. Det dreier seg her om en rotbetont germansk n-stamme **skápan-* m., og den eldre urnordiske nominativen var **skapa* som etter *a*-apokopen ble til **skap*. På den annen side ble en langstavet ijan-stamme som f.eks. urnordisk nom. **wirkija* til **wirkī* (med *a*-apokope og final **ij > *ī*) og videre til norrønt *illvirki* m. ‘udådsmann’. Formen *skapī* er følgelig en nydannelse med endelsen $-ī$ fra ijan-stammene, bl.a. fordi en endelsesløs maskulin nominativ **skap* var uakseptabel, og alle de andre formene i paradigmet var tostavelses, dvs. f.eks. oblik sg. **skapā* i bl.a. Straumsbrynets språkform. Formen *skapī* forutsetter altså at *a*-apokopen har funnet sted.

2.2.2 haha

Den utuktige mannen (*hali hinnō hōrnā*) blir altså nærmere beskrevet som *skapī* ‘udådsmann’, og det er mulig at sekvensen **haha** presiserer hans udåd enda nærmere. Den representerer trolig en nominal form, men den er formelt flertydig og har følgelig vært oppfattet på flere forskjellige måter. Den kan inneholde følgende rotstørrelser: 1) **hah-*, 2) **hāh-* og 3) **hāh-*. Det første alternativet **hah-* synes ikke å foreligge i noe kjent ord, mens 2) **hāh-* kanskje kan gjenfinnes i norrønt *há* f. ‘gras som vokser opp etter slått’, norsk *há* ‘ds.’, dial. *ho* osv., dersom den reflekterer en \bar{o} -stamme urnordisk **hāhō-*, se f.eks. BL (574) for dette etymologisk uklare ordet. Krause (1966: 112) identifiserte i samsvar med sin oppfatning av innskriften **haha** med nettopp dette ordet, men det gir ingen mening i forbindelse med lesningen *skapī* ‘udådsmann’ som er den foretrukne her. En akkusativ *hāha* kan for øvrig ikke være en \bar{o} -stammeform. Vi venter akk. **hāhō*, og dette forslaget bør også av den grunn skrinlegges.

Det tredje alternativet **hāh-* kan på sin side inngå i to ulike dannelser: Olsen (1917: 702) oppfattet B-linjens innhold noe annerledes enn Krause og foretrakk å lese **haha** som akk. *hāha*, dvs. en form uten *a*-apokope av det substantivet vi ser i norrønt *hár* m. ‘keip, tollepinne’, norsk *hå* m. ‘ds.’ osv. Denne skal etter all sannsynlighet rekonstrueres som en rotbetont *a*-stamme germansk **hánha-* > yngre **hāha-* (med lang nasal **ā* etter tidlig bortfall av **n* foran **h* [x]). Denne formen synes imidlertid å være like uegnet som en eventuell beskrivelse av *skapī* som Krauses forslag ovenfor.

Men urnordisk **hāh-* kan trolig også gjenfinnes i et ord for ‘hest’ som kan rekonstrueres som en rotbetont *a*-stamme germansk **hánha-* m. eller en *n*-stamme **hánhan-* m. En av disse dannelsene foreligger sannsynligvis på den svenske Mjöbro-stenen, der man leser enten dat. *hāhai* av *a*-stammen, se Krause (1966: 223), eller nom. *hāha* av *n*-stammen (begge med *ā* < **an*), se Grønvik (1987: 158). Det er ikke nødvendig å gå nærmere inn på dette problemet her, men det kan tilføyes at **hánha(n)*-utvilsomt er et gammelt nedarvet ord for ‘hest’ som er nær beslektet med norrønt *hest* m., norsk *hest* osv. < germansk **hánhesta-*, se BL (496f.). Dersom det er dette hesteordet som står her, og siden vi antar at *a*-apokopen har funnet sted, skal **haha** sannsynligvis leses som gen. *hāhā* (< urnordisk **hāhan*) til *n*-stammen germansk **hánhan-*. Syntagmet *hāhā skapī* betyr altså like frem ‘hestens skader’, men i forbindelse med adjektivet *hōrnā* i A-linjen har det trolig en seksuell implikasjon, og det må følgelig kunne gjengis med f.eks. ‘hestens skjender’.

Kapittel 30 i Gulatingsloven med overskriften *Um údáðamenn* slår fast at seksuell omgang med husdyr (*búfé*) er forbudt. Om en mann blir funnet skyldig i dette, skal han eventuelt kastreres og som udådsmann fare fra landet og aldri komme tilbake. Det heter videre også at den som eier det misbrukte dyret (*naut*), skal drive det på sjøen og ikke nytte det. Gjør han ikke det, skal han bøte 3 merker til biskopen. Et misbrukt og følgelig ødelagt husdyr innebærer altså et betydelig økonomisk tap for eieren. Når det som her dreier seg om misbruk av en hest, er tapet rimeligvis desto tyngre å bære, og det er godt mulig at en slik handling (i eldre tider) kunne bli straffet med døden. Innskriften synes i alle fall å tyde på at det har skjedd på Hitra i det 6. århundre.

Sekvensen *hāhaskapī* kunne eventuelt leses som et kompositum *hāha-skapī* ‘hesteskjender’, dvs. at urnordisk ubetont oral **a* her ennå er bevart i komposisjonsfugen, og *hāha-* kan representere både germansk

**hánha-* og **hánhan-*, idet n-stammen også komponerer som a-stamme, jf. gotisk *mana-sēps* f. ‘menneskeheten’. Dette er en mulig antagelse, ettersom det samme forholdet kan observeres i flere av de andre gamle germanske språkene, f.eks. gotisk *daurawards* m. ‘dørvokter’ mot *daur* n. ‘dør’ (germansk **dura-*) og gammelhøytysk *tagalōn* n. ‘dagslønn’ mot *tag* m. ‘dag’ (germansk **daga-*). Denne antagelsen synes imidlertid ikke å ha noen direkte støtte i runematerialet, se også Grønvik (1996: 149) for dette synspunktet.

2.2.3 *hāþuligi*

Denne siste runesekvensen skal etter all sannsynlighet deles i to, dvs. som *hāþu* og *ligi*. Av disse er *ligi* på sett og vis den enkleste, siden den utvilsomt må høre til det sterke verbet germansk inf. **legjan-* ‘ligge’. Den synes også bare å kunne leses *ligi* og følgelig være imperativ 2. sg. Den går slik sett tilbake på en germansk grunnform **legje* som via yngre **legi* (med tidlig bortfall av final **e* og **j* > *i* i utlyd) ble til urnordisk *ligi* (med **e* > **i* ved eldre *i*-omlyd). Den norrøne formen *ligg* viser regelmessig *i*-apokope (ca. 800) og analogisk lang *gg*. Befalingen retter seg tydelig mot den avrettede og nedrøysede mannen, og formen *skap̄i* blir i så fall syntaktisk å oppfatte som en vokativ. Sekvensen *hāþu* synes semantisk sett å måtte stilles sammen med norrønt *háð* n. ‘hån, spott’, norsk *håd* n. ‘ds.’ osv., jf. BL (575f.), og skal leses som en instrumentalis *hāþu* ‘(ligg) med hån, spott!’, dvs. at på grunn av hans skjendige handling(er) skal hån og spott følge ham like inn i det hinsidige.

Et problem ved denne lesningen er selvsagt plasseringen av imperativen *ligi* etter instrumentalisen *hāþu*. I norrøn prosa står imperativen nokså konsekvent på første plass, f.eks. *far nú heim*, og vi venter følgelig *ligi hāþu!* Marius Nygaard (1905: 201) har bare bare ett eksempel på en avvikende ordstilling, *blótað verð þú* ‘forbannet være du (sjel)!’ i Gammelnorsk homilieboek (s. 151). B-sidens spesielle ordstilling kan kanskje representere et forsøk på en slags metrisk form (med *h*-allitterasjon). Olsen (1917: 694f.) oppfattet også *ligi* som imperativ, men uten å diskutere den uvanlige ordstillingen.

Norrønt *háð* n. osv. hører etymologisk klart sammen med adjektivet gotisk *hauns* ‘lav, ydmyk’, gammelengelsk *hēan* ‘ynkelig, motløs’ osv. < germansk **hauna/ō-*, og det skal rekonstrueres som en a-stamme urnordisk **hawīþa-* n. Instr. *hāþu* er følgelig klart en yngre form (med **awi* > *ā*, jf. urnordisk pret. 3. sg. **strawidē* > yngre **strādē* > norrønt *stráði*

‘strødde’ til inf. *strá* ‘strø’), jf. Grønvik (1996: 145), men en slik instrumentalis er imidlertid neppe en akseptabel a-stammeform for urnordisk. Den er i hvert fall ikke belagt i noen innskrift, og selv om reflekser av en germansk instrumentalis på *-ō (> urnordisk *-u) er godt kjent i gammelhøytysk og gammelsaksisk som f.eks. *wortu* og *wordu* ‘med ord’ (med final *ō > -u), og gotisk dat. *waurda* teoretisk også kan komme av germansk **wurdō*, er det trolig likevel best å oppfatte *hāþu* på en annen måte.

En mulighet for en annen analyse av formen gir færøysk der *háð* også har feminint genus. Dette kan godt være gammelt, og *háð* synes følgelig liksom svært mange andre norrøne substantiver å være både nøytrum og femininum, f.eks. abstrakt *bráð* n./f. ‘tjærebreding’, konkret *lyf* n./f. ‘legemiddel osv.’ og abstrakt/konkret *vél* f. ‘list, kunstferdig innretning’, *vígvél* n./f. ‘krigslist, kunstferdig krigsmaskin’, jf. færøysk *væl* n./f. ‘ds.’, se videre Bjorvand (1994: 107ff.) angående dette nedarvede fenomenet. Til en germansk *ō*-stamme **hawīþō*- kan vi rekonstruere en instrumentalis **hawīþō* som via urnordisk **hawīþu* ble til *hāþu* her på Straumsbrynet, jf. pres. 1. sg. *wrītu* ‘jeg risser’ på Eikeland-spenna (6. århundre) med ennå bevart -u etter lang rotstavelse (< germansk **wreitō*). En tilsvarende form foreligger som dativ i gammelhøytysk *gebu* og gammelsaksisk *gevu* < germansk **gebō*, jf. norrønt *gjǫf* f. ‘gave’, se f.eks. Eduard Prokosch (1939: 236) angående disse formene. Instr./dat. *hāþu* f. ville ha blitt til norrøn dat. **háð* f. osv. (med *u*-bortfall før 600 og þ > [ð] ca. 800).

De norrøne *ō*-stammene har imidlertid også en relativt hyppig dativ på -u, f.eks. *ár*, dat. *áru* ‘roåre’, *mold*, dat. *moldu* ‘jord’, *strǫnd*, dat. *strǫndu* ‘strand’, *ull*, dat. *ullu* ‘ull’ osv. Dette er en form av uviss opprinnelse, men den er seinest blitt behandlet av Klaus Johan Myrvoll (2015: 153–75) med den plausible konklusjonen at det i siste instans mest sannsynlig dreier seg om en nedarvet germansk instrumentalis på *-*umi* ved de germanske konsonantstammene, f.eks. germansk **nahtumi* > urnordisk **nahtun* > yngre **nāttū* > norrønt *nóttu* ‘natt’, jf. litauisk instrumentalis *naktimi* (*naktis* f. ‘natt’). Med utgangspunkt i den identiske nom. sg. på urnordisk *-u ved konsonantstammene og *ō*-stammene, f.eks. **nahtu* og **wullu*, har man etter mønster av instr. **nahtun* nydannet former som f.eks. urnordisk **wullun* (s. 172). Dette innebærer at vi her på Straumsbrynet alternativt kan lese en instrumentalis *hāþū* som ville ha gitt norrønt **hǫðu* > yngre **háðu*.

3 Sammenfatning: lesning og tolkning

En innskrift med så mange flertydige runesekvenser vil det selvsagt være mulig å tolke på flere ulike måter. Det synes imidlertid rimelig å anta at innskriften inneholder noe yngre, synkoperte former, og med bl.a. det som utgangspunkt foretrekkes her følgende tolkning:

A *wǣttē hali binnō hōrnā*

B *hāhā skapī, hāþu ligi!* – alternativt: *hāha-skapī, hāþū ligi!*

A '(man) druknet den utuktige mann.

B hestens skjender/hesteskjender, ligg (du) med hån/spott!

Det eneste denne udåds mannen har fått med seg i graven, synes altså å være dette lille brynet. Dette forholdet kan med stor sannsynlighet oppfattes som en del av hånen, i den forstand at han ikke har fått med seg en mer verdifull gjenstand – noe som jo ellers ville ha vært mer på sin plass.

4 Eldre synspunkter

4.1 hali

Det kan være av interesse å få belyst noe nærmere hvorfor de eldre tolkningsforslagene, inklusive Grønviks, fremstår som uakseptable. Det er vanlig med Olsen (1917: 685ff.) å se en nær sammenheng mellom gjenstanden, dvs. brynet, som runene finnes på, og innskriftens innhold. Olsen leste blant annet av den grunn **hali** som akk. *halli* 'stein', dvs. 'bryne(stein)'. Dette ordet forekommer også på Stenstad-steinen som **halar**, dvs. nom. *hallar*, og videre finnes norrønt *hallr*, gen. *halls*, dat. *halli*, eldre islandsk pl. *hallar* og nynorsk *hall* m. (pl. *ballar*) '(mindre, rundaktig) stein'. Det dreier seg altså entydig om en maskulin a-stamme urnordisk **halla-*, og det nytter da lite å påstå at denne skulle være bøydd som i-stamme, akk. *halli*, her på Straumsbrynet, se Grønvik (1996: 142). Gotisk har på sin side en u-stamme *hallus* m. 'klippe', men denne synes å være særegen for dette språket, jf. f.eks. gotisk *þaurnus* mot nordvestgermansk **þurna-* m. i norrønt *þorn* (pl. *þornar*), gammelhøytysk *dorn* (pl. *dorna*) osv. Gammelengelsk *heall* m. 'stein' viser heller ikke

i-omlyd og er altså historisk sett en a-stamme eller eventuelt en u-stamme.

Lesningen *halli* er dessuten uakseptabel fordi final oral *-i* på dette språkstadiet, som nevnt, skulle ha falt bort etter lang stavelse. Det fortoner seg også som lite trolig at brynet her skulle ha blitt benevnt som 'stein', når man hadde gode ord for 'bryne(stein)' som norrønt *hein* f. (urnordisk **hainō-*) og *brýni* n. (urnordisk **brūnija-*) til disposisjon. Det er i alle fall vanskelig å se noen god saklig grunn til det. Urnordisk **hainō-* ville f.eks. også dekke behovet for en eventuell *b*-allitterasjon med **hino horna**.

4.2 horna

Det kan også kort nevnes at Olsen – av (eksterne) grunner som det ikke er nødvendig å gå nærmere inn på her, men se Grønvik (1996: 137, 140) – leste **horna** som eldre urnordisk nom. *horna* 'horn(et)', dvs. som subjekt i setningen. Dette er uakseptabelt, siden vi her venter *horn* (med *a*-apokope, se ovenfor). Dersom **horna** skulle ha noen sammenheng med norrønt *horn* osv., kunne den også oppfattes som en svak adjektivform og leses *hørnā* < urnordisk akk. m. **horninan*, men hva en slik avledning, som også ellers er helt ukjent, skulle bety, er nokså uvisst. Grønvik foreslo (1996: 150) på sin side et svakt maskulinum urnordisk **ga-hornan-* 'den enkelte deltaker i rituell fellesdriking, drikkebror' som grunnlag for **horna** (med bl.a. bortfall av *ga*-prefikset i betydningen 'sam-, sammen'), men dette forblir ikke minst semantisk sett for vidløftig og ubeviselig. I denne posisjonen i setningen ville prefikset dessuten trolig ha vært reflektert som partikkelen *ob*, jf. *ob kam* 'brakte' på Eggja-steinen og videre norrønt *of* i f.eks. *of-barmi* m. 'bror' (urnordisk **ga-barman-*) og *of-rúni* m. 'god venn' (urnordisk **ga-rūnan-*) i diktet *Haustlǫng* (strofe 16 og 8) av Þjóðólfr ór Hvíni, og se f.eks. Ingerid Dal (1930) angående dette problemet.

4.3 wate

Grønvik mente på sin side (1996: 151) at **wate** lest slik som ovenfor, dvs. som pret. 3. sg. *wāttē* til urnordisk **wātijan* 'fukte', ikke kunne gi noen passende mening i denne teksten. Han leste isteden *wāttē* 'vekke opp' som skal komme av urnordisk **wahtē* (med **aht* > **ātt*) og være identisk med gammelengelsk *weahte*, preteritum til *j*- verbet gammelengelsk *weccan* 'vekke opp' som svarer til norrønt *vekja* 'ds.'. Selv om en slik form

betydningsmessig på sett og vis kan sies å passe inn i hans tolkning, forblir det en formell svakhet at han her innfører en form som det ikke ellers er noe spor av i nordgermansk. Norrønt *vekja* har bare den ventede fortidsformen *vakti* (< urnordisk **wakidē*), og former som gammelengelsk *weahte*, gammelsaksisk og gammelhøytysk *wahta*, som i motsetning til **wakidē* er dannet uten germansk mellomvokal **i*, er i det hele tatt ganske vanlige i vestgermansk, mens de er langt sjeldnere i nordgermansk, se f.eks. Alistair Campbell (1969: 329f.).

4.4 **haha**

Grønvik (1996: 148f.) leste her *hāha* og ville se en (svak) form av det germanske adjektivet **háuha/ō-* ‘høy’, jf. gammelhøytysk *hōh*, tysk *hoch* osv. Han antok med støtte i norrønt *hár* ‘høy’ at urnordisk **au* ble til *á* foran **h*. Dette er imidlertid ikke en korrekt konklusjon. Den eldste norrøne formen av dette adjektivet er nemlig uten tvil *hór* (med *ó* < urnordisk **au* foran **h*), og denne utviklingen av diftongen samsvarer med den vi ellers kan observere i norrønt, f.eks. nom. *fló* f. ‘loppe’ < urnordisk **flauhu*, se videre BL (572). Siden dette entydig er den regelmessige utviklingen, må norrønt *hár* være en yngre form med analogisk *á*-vokal etter mønster av andre norrøne ord med en nedarvet veksel *ó*: *á* som f.eks. substantivet *spórn*, gen. *spánar* m. ‘spon’, se Bjorvand (2013: 52ff.) for ytterligere eksempler.

4.5 **hāpu**

Tolkningen av disse runene har vært svært omstridt. Von Grienberger (1910: 389) foreslo også en lesning *hāpu*, men som nominativ med en antatt betydning ‘høyslått’. Denne formen skulle reflektere en dannelse germansk **hawipō-* f. til det sterke verbet germansk inf. **hawwan-* ‘slå, kutte, hogge’ som vi ser i f.eks. tysk *hauen*, norrønt *hoggva* osv. Men allerede Olsen (1917: 700) og seinere Grønvik (1996: 144) har påpekt at det ikke finnes spor i norrønt eller noe annet germansk språk av et slikt substantiv. Dette er følgelig en ubegrunnet *ad hoc* antagelse som ikke kan aksepteres. Den ble imidlertid i sin tid overtatt av Krause (1966: 112) og gjentatt uten kommentarer av Michael Schulte (2018: 101f.).

Det kan til slutt kort nevnes at Grønvik (1996: 147f.) på sin side foretrakk å lese runene **hapuligi** som et sammensatt svakt adjektiv nom. m. *hāpulīgī* ‘den skammelige’ som altså kongruerer med *skapī*. Dette gjenfinnes i norrønt *háðuligr* ‘hånende, skammelig’. Mye kan imidlertid

innvendes mot denne i og for seg spennende og dristige lesningen, men det mest problematiske ved den er at det neppe forholder seg slik at *k* kan ha blitt til *g* i trykksvak stavelse allerede i det 6. århundre, jf. gammelsvensk *-liker* og (yngre *-ligher*) i f.eks. *trōliker* ‘trolig’, *ōvanliker* ‘uvanlig’ og eldre dansk *daghlic* ‘daglig’.

Litteratur

- Bjorvand, Harald. 1994. *Holt og Holtar. Utviklingen av det indoeuropeiske kollektivum i norrønt*. Oslo: Solum.
- . 2013. “Herredsnavnet *Råde* og en norrøn veksling *ó: á*.” *Namn og nemne* 30: 49–59.
- BL = Bjorvand, Harald & Fredrik Otto Lindeman. 2019. *Våre arveord. Etymologisk ordbok*. Tredje utgave. Oslo: Novus forlag.
- Campbell, Alistair. 1969. *Old English Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Dal, Ingerid. 1930. *Ursprung und Verwendung der altnordischen “Expletivpartikel” of, um*. Avhandlinger utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-filos. klasse. 1929, 5. Oslo: Dybwad.
- Den eldre Gulatingslova*. (Norrøne tekster nr. 6), utgitt ved Bjørn Eithun, Magnus Rindal & Tor Ulset. Oslo 1994: Riksarkivet.
- EWAHD = Lloyd, Albert und Otto Springer. 1988–. *Etymologisches Wörterbuch des Althochdeutschen. Band 1*–. Göttingen und Zürich: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Gamal norsk homiliebok*, utgjevi for Kjeldeskriftfondet ved Gustav Indrebø. 1931. Oslo: Universitetsforlaget.
- Grienberger, Theodor von. 1910. “Zwei Runeninschriften aus Norwegen und Friesland.” *Zeitschrift für deutsche Philologie* 42: 315–97.
- Grønvik, Ottar. 1987. *Frå Ågedal til Setre. Sentrale runeinnskifter fra det 6. århundre*. Oslo: Universitetsforlaget.
- . 1996. *Fra Vimose til Ødemotland. Nye studier over runeinnskifter fra førkristen tid i Norden*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kiil, Vilhelm. 1953. “Runerimet på Straumsbrynet.” *Arkiv för nordisk filologi* 68: 80–96.
- Krause, Wolfgang. 1966. *Die Runeninschriften im älteren Futhark*. I. Text. II. Tafeln. Med bidrag av Herbert Jankuhn. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

- Laxdœla saga. *Íslenzk fornrit 5*, utgitt av Einar Ól. Sveinsson. 1934. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag.
- Myrvoll, Klaus Johan. 2015. “Zum Ursprung des Dativs Singular auf *-u* der altwestnordischen *ō*-Stämme.” *Indogermanische Forschungen* 120: 153–75.
- NIÆR = *Norges Indskrifter med de ældre Runer*. Udgivne for Det Norske historiske Kildeskriftfond. I–III. Christiania 1891–1924.
- Nygaard, Marius. 1905. *Norrøn syntax*. Kristiania: Aschehoug.
- Olsen, Magnus. 1917. 52. Strøm. *NIÆR* II: 677–710.
- ONP = *Ordbog over det norrøne prosasprog*. Københavns Universitet. (Hentet 18.1.19 fra /onp@hum.ku.dk/).
- Prokosch, Eduard. 1939. *A Comparative Germanic Grammar*. Philadelphia: Linguistic Society of America.
- Schulte, Michael. 2018. “Kapittel 2. Den eldste tiden (–700).” I: *Norsk språkhistorie IV. Tidslinjer*, red. Agnete Nesse, 51–117. Oslo: Novus forlag.
- Skomedal, Trygve. 1980. “Synkope, omlyd og bryting i nordisk.” I: *The modern languages and modern linguistics. Proceedings of the fourth international conference of Nordic and general linguistics*, red. Even Hovdhaugen, 120–139. Oslo: Universitetsforlaget.
- Torp, Alf. 1974. *Gamalnorsk ordavleiding. Nyutgåva med rättelser och register ombesörjd av Gösta Holm*. Lund: Gleerup.
- Aag, Finn-Henrik. 1980. “Strøm runebyrne.” *Maal og Minne* 1980: 144–49.

Summary

This small whetstone, Straumbrynet from Hitra, bears a short runic inscription in which all the runes are clearly readable. It has, despite this fact, not as yet been convincingly interpreted. Customary procedure, following Magnus Olsen, has been to consider the language of the inscription as classical Proto-Nordic and to seek a semantic connection between the whetstone itself and the inscription on it. This line of inquiry has been unsuccessful and should be abandoned.

It is shown in this article that the language of this runic inscription, written in the older futhark, is not Proto-Nordic, as previously assumed, but rather represents a somewhat later stage (550–600), when the short

vowels *a* and *i* have been lost in unstressed syllables, i.e. *a* after both long and short syllables, *i* only after long. Final *n* was also lost early in the 6th century. This conclusion regarding the stage of the language has resulted in the following reading and a rather dramatic new interpretation of this complicated inscription:

A *wǣttē hali hinnō hōrnā*

B *hāhā skapī, hāþu ligi!* – alternatively: *hāha-skapī, hāþū ligi!*

A '(they) drowned the immoral man.

B horse-abuser, lie (buried) in shame!

Harald Bjordand
Universitetet i Oslo
ILOS pb. 1003 Blindern
NO-0315 Oslo
harald.bjordand@ilos.uio.no

A-ender og lokal indeks blant ungdommer i flerspråklige miljøer i Oslo

Av Ingunn Indrebø Ims

Artikkelen viser hvordan unge språkbrukere i flerspråklige miljøer i Oslo bruker tradisjonelle talemålstrekk som uttrykk for lokal identitet og tilhørighet, og at lokale språktrekk også får ny og utvida betydning når de kombineres med nye måter å snakke norsk på i Oslo i dag. Hovedfokuset i artikkelen er på de delene av ungdommenes språklige inventar som gjennom det siste hundreåret har blitt knytta til det tradisjonelle språkskillet mellom Oslos østlige og vestlige bydeler, med særskilt fokus på fortidsformene -a versus -et av svake verb (kasta-klassen). Datamaterialet som benyttes, er en storskala holdningsundersøkelse om Oslo-språket fra 2010 (Oslo-testen), i tillegg til to talespråkskorpus fra Oslo samla inn på 2000-tallet (UPUS og NoTa). Analysene i denne artikkelen viser hvordan ungdommenes språklige praksis og metaspråklige refleksjon rundt egen språkbruk kan tolkes som et uttrykk for både steds- og etnisitetstilknytning, der språkets indeksikalitet er nært forbundet med dets lokalitet. Prosesser der nye og multietniske språktrekk lokaliseres, bidrar også til at lokale språktrekk framkales det lokale (jf. Eckert 2008, Johnstone 2010, Mæhlum 2007, Silverstein 2003).¹

1 Introduksjon

De siste tiåra har forskning på ungdomsspråk i flerkulturelle og flerspråklige miljøer både i Norge og ellers i Skandinavia dokumentert og beskrevet framveksten av nye måter å snakke majoritetsspråka på som følge av ny og økt migrasjon (se f.eks. Opsahl 2009a, Quist & Svendsen

1. Takk til en anonym fagfelle og redaktør Hans-Olav Enger for konstruktive og gode kommentarer i arbeidet med denne artikkelen. I tillegg har Bente A. Svendsen, Tore Kristiansen, Toril Opsahl, Bernt Ø. Thorvaldsen, Daniel G. Ims, Gunnhild Wiggen og Sigbjørn Hjelmbrekke kommentert hele eller deler av dette arbeidet. Jeg takker for alle gode innspill og understreker samtidig at ev. feil og mangler er mitt ansvar.

2015, Svendsen & Quist 2010 for en oversikt). I norsk sammenheng er det hovedsakelig i Oslo at slike språklige praksiser er dokumentert og beskrevet, og i Oslo-delen av det nasjonale forskningsprosjektet UPUS (Utviklingsprosesser i urbane språkmiljø)² er det blant annet dokumentert at slike nye måter å snakke norsk på kjennetegnes ved språkstrukturelle og leksikalske trekk på ulike nivå (se f.eks. Svendsen & Røynealand 2008, Opsahl 2009a). Den mest brukte og kjente betegnelsen på slike nye måter å snakke norsk på i Oslo i dag, både i mediene og blant folk flest, er «kebabnorsk» (jf. Ims 2013 og 2014, Svendsen 2014). Blant språkforskere varierer begrepsbruken noe, avhengig av blant annet teoretisk tilnærming og fokusområde, men de mest kjente faglingvistiske betegnelse i Skandinavia har vært *multietnolekt* og *multietnolektisk stil* (se f.eks. Quist 2000 og 2008, Opsahl 2009a, Svendsen 2015). «Stil» i denne sammenhengen understreker det dynamiske ved denne måten å bruke majoritetsspråket på, samtidig som det viser til språkets sosiale betydning, der også andre trekk enn de reinte språklige kan ha betydning (Quist 2008: 51). Også betegnelsen *contemporary urban vernaculars* (*samtidige urbane talemål*) (Rampton 2011 og 2015) har i de seinere åra blitt tatt i bruk, en betegnelse som søker å romme ulike teoretiske tilnærminger, både variasjonistiske og mer praksisretta (jf. Quist & Svendsen 2015, Svendsen 2014). Quist (2008: 44) beskriver «multietnolekter» som «a linguistic «something», a variety or style, which has developed in multi-ethnic urban communities and which is associated with speakers of mixed ethnic groups». Slike multietnolektiske stiler er ikke knyttet til førstegenerasjons innvandrere, men har vokst fram i flerspråklige bymiljø i barne- og ungdomsgenerasjonen og er i bruk blant både majoritetsspråklige og minoritetsspråklige barn og unge (jf. Hårstad & Opsahl 2013: 115). Quists definisjon på multietnolekt som «a linguistic something» rommer også ulike tilnærminger til å beskrive dette «noe». Forskninga på feltet representerer også studier av både språkstrukturell og mer sosiokulturell art. Enkelte av studiene kombinerer ulike perspektiver for å nærme seg det Silverstein (1985) omtaler som «the total linguistic fact», der forsøket på å favne «det hele» innebærer at både språklig praksis, språkstruktur og språkideologiske forhold får sin plass i tilnærming og analyse. Ved å fokusere utelukkende på ett eller to av disse

2. UPUS-prosjektets hjemmeside (Oslo-delen): <<http://www.hf.uio.no/iln/forskning/prosjekter/upus/>> [10.07.2019]

aspektene risikerer man å miste viktige perspektiver av syne; relevante meningssammenhenger kan overses, og det kan også skapes menings-sammenhenger som ikke nødvendigvis finnes (jf. Hårstad & Opsahl 2013: 37).

Nye språklige praksisformer oppstår imidlertid ikke i et sosialt og kulturelt vakuum, og det er nødvendig å studere språklige utviklings-tendenser og nye språklige praksiser i lys av det språklige landskapet der de har vokst fram og er i bruk (jf. Quist 2008: 44). Parallelt med (og også forut for) det siste tiårets studier av ungdomsspråk i flerspråklige og flerkulturelle miljøer i Oslo er det flere som har sett nærmere på utviklingstendenser i det vi kan kalle det tradisjonelle Oslo-målet (se f.eks. Johannessen & Hagen red. 2008, Jahnsen 2001, Johannessen 2008 og 2015, Løken 2001, Stjernholm 2013 og 2014). Denne forskningen har fokusert på ulike språkstrukturelle trekk og utviklingslinjer. Disse studiene har imidlertid ikke sett på hvordan ungdommer i flerspråklige og flerkulturelle miljøer i Oslo alternerer og veksler mellom såkalte øst- og vesttrekk i Oslo-målet. Det finnes kun et par studier som har sett på distribusjonen av utvalgte tradisjonelle talemålstrekk hos ungdommer i flerspråklige miljøer i Oslo. Opsahl og Røynealand (2009) har blant annet sett på utvalgte språktrekk hos UPUS-informantene og sammenligna disse med distribusjonen av tilsvarende trekk i et talespråkskorpus fra Oslo-området fra omtrent samme tidsperiode (NoTa-materialet).³ Svendsen (2012) har dessuten sett nærmere på utviklinga av laminal versus apikal l i visse posisjoner i hovedstadsspråket, der språkpraksisen blant barn og unge i flerspråklige bymiljø også er et viktig aspekt ved undersøkelsen.

Et språkstrukturelt trekk som imidlertid har vært lite utforska, både i eldre og nyere oslospråksforskning, er distribusjonen av fortidsformer med endelser på -et versus -a i svake verb, den såkalte «kasta-klassen». «A-ender» eller «a-ender» nevnes ofte som et trekk som har delt Oslo språklig i en øst- og vestvarietet, og det har gjennom de siste hundreåras språkutvikling og språkdebatt vært knytta motstridende holdninger til de ulike variantene, det gjelder både den muntlige og den skriftlige bruken. Når «a-endelsene» i Oslo-målet har vært under lupa, spesielt i seinere sosiolingvistiske studier på Oslo-målet, er det likevel endelsene

3. Norsk talespråkskorpus – Oslo-delen, Tekstlaboratoriet, ILN, Universitetet i Oslo: <<http://www.tekstlab.uio.no/nota/oslo/index.html>> [10.07.2019]

på svake hunkjønnsst substantiv i bestemt form entall som hovedsakelig har blitt beskrevet (se f.eks. Jansen 2001, Johannessen 2008 og 2015, Stjernholm 2013, Western 1977). Svake hunkjønnsst substantiv er åpenbart en del av inventaret i det litt ulne begrepet «a-ender», men det samme kan også sies om varianter av preteritum og supinum i kasta-klassen.⁴ Verb-enderne på -a i disse kategoriene har også (med få unntak) hatt sin plass i den offisielle bokmålsnormalen i over 100 år, nettopp fordi det var et språkpolitisk mål fra 1917-reformen og videre utover på 1900-tallet at utbredte talemålsstrekk på Østlandet skulle representeres i skriftspråkstandarden bokmål. Den språkpolitiske organisasjonen *Østlandsk reising* hadde blant annet som ett av sine fem hovedkrav til riksmålet i forkant av reformen i 1917 at a-ender i fortidsformene i kasta-klassen måtte godkjennes som en del av den offisielle normalen (Jahr 1978: 97). Talemålshensynet i normeringspolitikken samsvarte også godt med tilnæringslinja, som skulle bidra til at bokmål og nynorsk på sikt skulle etableres som ett norsk skriftspråk. Når fortidsformene på -a i svake verb likevel aldri har fått noen stor utbredelse i bokmålet i praksis, og dessuten i langt mindre grad enn det a-enderne i svake hunkjønnsst substantiv har fått, kan dette tyde på at svake verb på -a i fortidsformer er langt mer marginalisert enn det de svake hunkjønnsst substantiva er (se f.eks. Ims 2007 for aksept av skriftlige hunkjønnsst substantiver og svake verb på -a i norske avisredaksjoner, og Kola 2014 for distribusjon av henholdsvis radikale og konservative bokmålsvarianter i ulike tekster). Derfor er det spesielt interessant å se nærmere på hvilken distribusjon disse variantene har i det talte hovedstadsspråket i dag, og ikke minst hva dette språkstrukturelle trekket *indekserer*, en mye brukt betegnelse innafør lingvistisk antropologi, som dreier seg om hvilke oppfatninger som knyttes til bruken av enkelte språkstrukturelle trekk (se f.eks. Eckert 2008, Johnstone 2010, 2016a og 2016b, Mæhlum 2007, Silverstein 2003).

Spørsmåla artikkelen ønsker å finne svar på, er hvilket meningspotensiale variantene med -a versus variantene med -et i svake verb har i Oslo i dag, og om disse trekkas indeksikalske felt utvides når nye språklige praksisformer oppstår, og i så fall på hvilken måte? I denne artikkelen er fokuset på hvordan ungdommer som er vokst opp i flerkulturelle og fler-

4. Disse verba er markert med bøyingskoden v1 i Bokmålsordboka på nett: <<https://ordbok.uib.no/>>. Der bokmålsrettskrivinga har to ulike bøyingsmønster for preteritum og supinum / perfektum partisipp (-a versus -et), har nynorskrettskrivinga kun -a.

språklige miljøer i Oslo (der flere regner seg som brukere av såkalt «kebabnorsk» eller en multietnolektisk stil), navigerer i det talemålsinventaret som finnes i Oslo-språket i dag, med henblikk på a-/et-endelsene i fortidsformer av svake verb. For å svare på det spørsmålet, og også se språkstrukturen i sammenheng med språklig praksis og ideologi, er det nødvendig å se nærmere på hvilket meningspotensial a- og et-endelsene i fortidsformer av svake verb har og har hatt i dagens Oslo-mål, og på hvilken måte oppfatningene og forestillingene knytta til denne språklige kategorien har betydning for ungdommenes språklige praksis. Det er også relevant å sammenlikne distribusjonen av -a versus -et blant disse ungdommene med tilsvarende trekk i talespråkskorpuset NoTa (Oslo-delen), som også inneholder talemålsmateriale fra hovedstaden på 2000-tallet.

Ved å anvende teorier om registerdanningsprosesser og språkets indeksikalitet (Agha 2003, 2005 og 2007, Silverstein 2003, Eckert 2008, Johnstone 2010, 2016a og 2016b) bidrar undersøkelsen til å kaste lys over hvordan språkets sosiale meningspotensiale utvides og endres når nye språklige praksisformer oppstår. Historiske forhold, blant annet forhold knytta til standardiseringsprosesser der spenningsforholdet mellom tale-språk og skriftspråk spiller ei rolle, er også relevante perspektiver å ta med seg inn i en slik analyse av hovedstadsspråket (jf. Auer 2005). I norsk sammenheng har utbredte former i talespråket hatt betydning for skriftspråksnormeringa, spesielt for nynorsk, men gjennom store deler av 1900-tallet også for bokmål. Aksept for ulike varianter i skriftspråkstandarden vil i neste instans også kunne få konsekvenser for talespråksvariasjonen i Norge, ikke minst for aksepten av variasjon, herunder også a-/et-variasjonen i fortidsformene av svake verb.

I denne artikkelen gjør jeg først rede for det teoretiske rammeverket som anvendes, før jeg går nærmere inn på hva som kjennetegner talespråket og språksituasjonen i Oslo i dag. Deretter redegjør jeg for empiri og informantutvalg og viser til konkrete funn i det datamaterialet som er anvendt, før jeg runder av med noen oppsummerende betraktninger.

2 Teoretiske perspektiver – registerdanningsprosesser, indeksikalitet og ideologi

Det sosiale meningspotensialet språklige trekk har, er komplekst og sammensatt, og utviklingslinjer over tid, både når det gjelder språk-

strukturelle og språkideologiske forhold, spiller ei rolle når man skal beskrive, forklare og forstå språklig praksis. Hvem som snakker på hvilken måte hvor og når, og hvorfor de velger å gjøre det, er spørsmål som sjelden kan besvares med enkle og entydige svar. Som Quist (2008: 46) understreker, er det nødvendig å se nærmere på det lokale talemålet der «multietnolekten» utvikler seg og er i bruk. Multietnolekten kan ikke forstås kun som en markør for etnisk tilhørighet i opposisjon til majoriteten, hevder Quist, den må ses som en integrert del av det lokale og tradisjonelle talespråket, der også sosiokulturelle perspektiver må tas med i betraktninga. Studier fra Århus i Danmark viser at ungdommer som bruker en såkalt multietnolektisk språkstil, i større grad enn andre ungdommer også tar i bruk mer tradisjonelle og lokale talemålstrekk (Christensen 2012).

Globalisering og migrasjon har bidratt til at Oslo by er langt mer differensiert og mangfoldig i dag enn for få tiår siden, også språklig. For å forstå dette språklige og kulturelle mangfoldet gir det mening å anvende Appadurais (1990) begrepsapparat om endringsprosesser forstått som *homogenisering*, *differensiering* og *hybridisering*. Språklige globaliseringsprosesser dreier seg på den ene sida om homogenisering, i betydninga standardisering, og på den andre sida ikke minst den økende påvirkninga fra engelsk på mange arenaer, for eksempel innafør domener som akademia, næringsliv og kultur- og underholdningsbransjen (Svendsen 2015: 4). I norsk sammenheng er dette prosesser som også settes på den språkpolitiske dagsordenen, fordi slike endringsprosesser på sikt kan gå på bekostning av norsk språk (Språkrådet 2017 og 2018). I tillegg til slike standardiseringsprosesser, både på nasjonalt og globalt nivå, er vi samtidig vitne til hybridiseringsprosesser som følge av økt mobilitet og språkkontakt på flere arenaer, spesielt internett. Hiphop-kulturen er et eksempel på et globalt kulturfenomen spredt gjennom massemediene og internett, der lokale uttrykksformer og semiotiske ressurser er vel så viktige som de globale, og mange av ungdommene som bruker en multietnolektisk språkstil, er også opptatte av hiphop- og rap-kultur (Brunstad, Røynealand & Opsahl 2010, Hårstad & Opsahl 2013: 130–31, Cutler & Røynealand 2015). Slike *glokalisering*sprosesser (jf. Robertson 1995) i hiphopkulturen blir også synlige der en multietnolektisk språkstil tas i bruk, der man drar veksler på språklige trekk og semiotiske ressurser fra det stedlige og hjemlige (lokale), samtidig som tilhørighet til noe overregionalt og globalt også spiller ei betydelig rolle. Produkter av

glokalisering har altså ei tydelig lokal forankring, *samtidig* som de knytter an til det globale (jf. Eriksen 2008: 78). På et reint språklig nivå ser vi blant annet at en multietnolektisk språkstil har noen felles kjennetegn på tvers av landegrenser. Manglende inversjon (også kalt brudd på V2-regelen), leksikalske innlån fra nyere minoritetsspråk, og avvikende intonasjon og trykkfordeling (av mange gjenkjent som «stakkato» uttale) er trekk vi kan finne igjen i en multietnolektisk stil i alle de skandinaviske landa (Quist & Svendsen 2015). Flere trekk er felles og kan dermed ses på som uttrykk for språklig homogenisering på tvers av landegrensene (iallfall i det skandinaviske området), f.eks. brudd på den nettopp nevnte V2-regelen. Samtidig er det også ulikheter i det skandinaviske området som gjør at utviklinga i de ulike landa representerer språklig differensiering, for eksempel ved leksikalske innlån og slanguttrykk fra ulike språk. Ikke minst representerer ei sårn utvikling *samtidig* ei differensiering og ei hybridisering i det lingvistiske rommet der en slik språklig praksis oppstår og tas i bruk. Nye måter å snakke majoritetsspråket på oppstår ved siden av de tradisjonelle og lokale talemåla, der også tradisjonelle språktrekk kan innlemmes i det nye, eller sagt på en annen måte: Nye språklige innovasjoner innlemmes i det mer tradisjonelle og lokale talespråket. Utviklinga av en multietnolektisk språkstil er dessuten en konsekvens av at mennesker flytter på seg og språkkontakt oppstår, noe som på sikt kan føre til varige endringer i det lingvistiske landskapet der den språklige praksisen oppstår og utvikler seg. Utviklingstendenser i talespråket generelt, men også i den multietnolektiske stilen spesielt, rommer altså aspekter både av modernitet og tradisjon. Sjøl om ny språkkontakt og påvirkning fra andre språk spiller ei rolle når nye språklige praksisformer oppstår, vil også byens og/eller stedets tradisjonelle talemål ha innvirkning på og finne sin plass *sammen med* det nye. I slike prosesser kan mer tradisjonelle språktrekk også utvide sitt meningspotensial. Dette betyr at bevisst bruk av lokale talemålstrekk ikke nødvendigvis er en opposisjon mot globaliseringsprosesser som finner sted, sjøl om det naturligvis også kan være det. Prosesser som fremmer det lokale, er snarere et uunngåelig og integrert trekk ved globaliseringa (jf. Johnstone 2010: 387).

Eckert (f.eks. 2008 og 2012) har i flere tiår etterlyst flere sosiolingvistiske studier som har språkets meningspotensiale – eller språkets *indeksikalitet* – som sitt *utgangspunkt*. I flere av sine arbeider bygger Eckert på Silversteins (2003) konsept «the indexical order», men videreutvikler

dette til å dreie seg om et indeksikalsk *felt*, som defineres som «a constellation of ideologically related meanings, any one of which can be activated in the situated use of the variable» (Eckert 2008: 453). Der Silverstein beskriver grader av indeksikalitet, understreker Eckerts *felt*-begrep i større grad det flytende og prosessuelle. Det avgjørende spørsmålet når man studerer meningsaspektet i språklig variasjon, er hva slags betydning de ulike variablene kan ha, og hvordan de kombineres for å inngå i en større meningssammenheng knytta til den språklige stilen (Eckert 2008: 458). Språkets meningspotensial eller indeksikalitet er også grunnleggende i det Agha (2003, 2005 og 2007) omtaler som *registerdanning* (*enregisterment*). Registerdanning er «processes whereby distinct forms of speech come to be socially recognized as indexical of speaker's attributes by a population of language users» (Agha 2007: 182, se også Ims 2013 og 2014 for anvendelse av dette teoretiske rammeverket). Enkelte språklige trekk eller visse måter å snakke på gjenkjennes i samfunnet, indeksikaliseres og tilskrives sosial mening. I slike prosesser er det altså snakk om mer enn enkeltindividers oppfatninger knytta til språk og språklige trekk, det er forestillinger om språk og språkbruk som kommer kollektivt til uttrykk i et gitt samfunn i en gitt tidsperiode (Agha 2007: 145). I kraft av å være kollektive verdi- og meningsuttrykk har registerdanningsprosesser også ideologiske aspekter ved seg. Ifølge Gal (2006: 163–64) rommer språkideologi flere aspekter:

[L]anguage ideology': those cultural presuppositions and metalinguistic notions that name, frame and evaluate linguistic practices, linking them to the political, moral and aesthetic positions of the speakers, and to the institutions that support those positions and practices [...]. [Such] metacommunicative ideas about 'ways of speaking' differ as much across social groups (and sometimes within them) as to the practices of speaking themselves.

Språkideologi dreier seg altså om at det oppstår ei kobling mellom sosiale strukturer og måter å snakke på, det Woolard (1992: 235) omtaler som «a mediating link between social structures and forms of talk». Kroskryt (2004: 496) understreker at slike koblinger mellom sosiale mønstre og språkbruk ikke er statiske, men snarere dynamiske, og at det er nødvendig å operere med en analytisk forståelse av språkideologi, der sjølve ideologibegrepet også rommer mangfold og variasjon. Sosial og språklig variasjon oppstår i dynamiske prosesser der variasjonen også bidrar til

de kreftene som i neste instans påvirker og fremmer forandring. Kulturelle modeller og sosiale mønstre deles heller ikke av alle, og folk forholder seg til slike mønstre på ulikt vis, og derfor er språkideologiske tilnærminger og perspektiver viktige og nødvendige for å forstå hvordan språkbrukere bruker språket i sosial meningsutveksling og samhandling (jf. Kroskryt 2004: 512). Prosesser der enkelte språklige trekk og ulike måter å snakke på gjenkjennes, klassifiseres, evalueres og debatteres, definerer Androutsopoulos (2010: 182) som *ideologisering*. Gjennom slike prosesser knyttes mer overordna (språk)ideologiske forståelsesformer i samfunnet til språklig praksis og vice versa.

Utgangspunktet for å se nærmere på a-/et-variasjonen i svake verb er fundert i disse teoretiske perspektivene om registerdanningsprosesser og språkets indeksikalitet. Det er altså ikke språkstrukturen i seg sjøl som er hovedfokuset, men hvilket sosialt meningspotensial de språklige trekka tillegges, og hvordan språkbrukerne forholder seg til og utnytter dette indeksikalske feltet. Eckert (2008: 454) kritiserer mange av de sosiolingvistiske korrelasjonsanalysene for å ha mista dette perspektivet. Språkets sosiale mening er en del av underteksten i flere sosiolingvistiske studier, hevder Eckert, men perspektivet mangler reell plass i teorien. Perspektivet Eckert (2008) og flere andre lingvistiske antropologer etterspør (se f.eks. Irvine & Gal 2000, Johnstone 2010 og 2016a, Silverstein 2003), tar i større grad høyde for at språklige trekk også representerer sosial mening, og at språkbrukerne navigerer i dette sosiale meningsfeltet gjennom sin språkbruk. I sosiolingvistiske storskalastudier inspirert av Labov er det endringer og variasjon i språkstrukturen som generelt har styrt *hvilke* variabler det er verdt å studere, og ikke minst *hvordan* vi studerer dem, og språklige trekk har ofte fungert som katalysator for hvilke sosiale kategorier man i neste instans kan dele språkbrukerne inn i, f.eks. kjønn, sosial klasse, etnisitet eller geografisk sted. Kanskje ei slik Labov-inspirert tilnærming kan være noe av forklaringa på hvorfor det er skrevet forholdsvis lite om fortidsformer av svake verb, både i faglitteraturen generelt, men også i den faglitteraturen som spesielt har tatt for seg utviklinga i Oslo-språket. Det har på mange måter ikke vært så mye å si; de ulike variantene med -a og -et i svake verb er en del av det språklige inventaret, de er utbredte, ikke bare i hovedstadsspråket, men også i store deler av landet ellers, og de har også vært en del av skriftspråkstandarden bokmål i over hundre år nå. Det er altså ikke ønsket om å dokumentere de store endringene når det kommer til

verbendelser, som har vært pådriveren i det arbeidet som presenteres her. Det er snarere erkjennelsen av språkbrukernes oppfatninger av hva (spesielt a-)endelsene i fortidsformer av svake verb signaliserer, som har vært utgangspunktet for å se nærmere på distribusjonen blant enkelte grupper av språkbrukere i hovedstaden.

I tillegg til det teoretiske begrepsapparatet er det nødvendig å klargjøre enkelte betegnelser som ofte tas i bruk i studier av talespråk. I denne artikkelen brukes betegnelsen *oslomål* om både øst- og vestvarietetet, sjøl om oslomålbetegnelsen ofte brukes synonymt med Oslo *bymål*, som altså dreier seg om den tradisjonelle østvarietetet (se også Stjernholm 2014: 56 for samme argumentasjon). Sjøl om østvarietetet historisk sett har levd lenger i byen enn vestvarietetet, er begge veletablerte varieteter i Oslo-området, og det er også knytta sterke oppfatninger til dem, som blant annet kommer til uttrykk gjennom betegnelser og karakteristikker som «stygt» og «pent» (Hårstad & Opsahl 2013: 101). Begrepa *varietet* og *dialekt* brukes i omtalen av språkssystema, slik de kommer til uttrykk gjennom beskrivelser av språkstruktur innfor klassisk dialektologi, der en bunt med språkstrukturelle trekk knyttes sammen og kobles til et geografisk avgrensa område (se f.eks. framstillinger hos Skjeggeland 2005, Mæhlum & Røynealand 2012). Hovedstadspråket i et land står gjerne i en særstilling, og slik er det også i Oslo. Det talespråket vi finner i Oslo, kobles derfor ofte til noe mer regionalt (og også nasjonalt) enn kun lokal geografi (øst og vest) i byen. Ulike bunter med språkstrukturelle trekk omtales ofte som *sosiolekter* når de også kan knyttes til sosiale forhold og forskjeller mellom grupper (se f.eks. Mæhlum & Røynealand 2012: 26), og språkbrukere langt utafor Oslo-området forholder og relaterer seg til den språkvariasjonen som knyttes til østkanten og vestkanten i Oslo (Hårstad & Opsahl 2013: 87). Oslo-språket representerer på denne måten både det nasjonale og det lokale, og det indeksikalske feltet, for å bruke Eckerts terminologi, rommer oppfatninger og forestillinger som aktiverer kategorier som *både* er knytta til geografi eller sted og til sosiale kategorier som f.eks. utdanningsnivå og økonomisk kapital. Avhengig av kontekst kan dermed ulike deler av det indeksikalske feltet aktiveres, og de samme språklige trekkene kan fungere både som en sosial ressurs og et sosialt hinder (jf. Mæhlum & Røynealand 2011: 76). I et flerspråklig ungdomsmiljø vil for eksempel bruk av slang fra nyere minoritetsspråk signalisere urbanitet, gruppetilhørighet og ungdomskultur, mens den samme språklige

praksisen ville fått et negativt fortegn i et jobbintervju (se f.eks. Opsahl 2009a: 33, Ims 2014: 29).

Slike motstridende oppfatninger omtaler Agha (2007: 157–58) som *konkurrerende verditilskrivning* (*competing valorization*). Konkurrerende verditilskrivning er et kjennetegn ved registerdanningsprosesser og kan bidra til å forstå det komplekse indeksikalske feltet språkbrukerne i Oslo forholder seg til og opererer innafor. I all talemålsbruk er variasjon det normale, og det er flere som har ment at Oslo-borgernes språkbruk, eller språklige praksis, kanskje i større grad enn andre steder i landet er prega av variasjon (se f.eks. Wiggen 1990: 180, Stjernholm 2013: 54).

3 Talespråket og språksituasjonen i Oslo i dag

Hva er det så som kjennetegner talespråket i hovedstaden i dag? Og hvordan forholder språkbrukerne seg til de ulike varietetene som har vært knytta til ulike utviklingslinjer øst og vest i byen? Her er det viktig å understreke at å beskrive talespråket i byen som to skarpt atskilte språk-system ikke nødvendigvis representerer empiriske realiteter hvis det er faktisk språkbruk vi ønsker å studere. Den faktiske språkbruken til Oslo-borgerne som er vokst opp i hovedstaden, vil i varierende grad sammenfalle med disse språkssystema, men det gir likevel mening å snakke om to ulike system med ulikt opphav som folk i Oslo forholder seg til og veksler mellom. Forestillingene knytta til de ulike systema og også til enkelte språklige trekk spiller dessuten ei betydelig rolle i folks bevissthet om hva talespråket i Oslo er, og for hvilke konnotasjoner som er knytta til trekk fra de ulike varietetene (jf. Hårstad & Opsahl 2013: 88). Historisk sett har østvarietetet, eller det tradisjonelle bymålet, vært knytta til arbeiderbydelene i øst, og talespråket her har mange fellestrekk med dialektene ellers i østlandsområdet, både vikværsk og innlandsdialekter (sst.). Varieteten i Oslo vest har sitt utgangspunkt i det som blei kalt «danna dagligtale» eller «talt riksmål» (Hårstad & Opsahl 2013: 89). Denne varietetet etablerte seg mot slutten av 1700-tallet som følge av embetsstandens og borgerskapets talespråklige konvergens mot dansk skrift, men også tale (jf. Haraldsrud 2012: 49).

Oslo har imidlertid alltid vært prega av tilflytting og mobilitet, og individuell akkommodasjon, konvergeringsprosesser og språklig nivellering er nærmest uunngåelig når folk flytter på seg og språk møtes.

Konvergeringsprosessene mellom øst- og vestvarietetet i oslomålet blei påpekt av Amund B. Larsen allerede tidlig på 1900-tallet i en beskrivelse av Kristiania bymål (Larsen 1907: 13), og gjennom 1900-tallet og inn på 2000-tallet er det gjort flere studier der disse tendensene har blitt bekräfta og diskutert (lista er på ingen måte uttømmende, men se f.eks. Borch 2001, artikler i Johannessen & Hagen red. 2008, Jahnsen 2001, Johannessen 2008 og 2015, Løken 2001, Opsahl & Røyneland 2009, Stjernholm 2013 og 2014, Western 1977, Wiggen 1990). I tillegg til enkeltstudier blei det også gjort en omfattende sosiolingvistisk undersøkelse av talespråket i Oslo på 1970-tallet (TAUS – Talemålsundersøkelsen i Oslo), som har vært utgangspunkt og sammenlikningsgrunnlag for flere av undersøkelsene som blei gjort i åra etterpå (Hanssen et al. 1978).⁵ Ytterligere nytt datamateriale fra Oslo-området har blitt samla inn på 2000-tallet gjennom NoTa-prosjektet og UPUS-prosjektet. De studiene som er gjort de siste tiåra, dreier seg om undersøkelser som viser at de to varietetene konvergerer, eller nærmer seg hverandre, og at det har utvikla seg en mer stedsnøytral varietet med stor grad av inter- og intraindividuell variasjon (se f.eks. Jahnsen 2001, Johannessen & Hagen red. 2008, Johannessen 2008 og 2015, Stjernholm 2013 og 2014).

Som Hårstad og Opsahl (2013: 88–89) kort skisserer, kjennetegnes talespråket som har sitt utspring i østlige arbeiderbydeler, ved blant annet a-ender i bestemt form av feminine substantiver (*boka*) og i fortidsformer av svake verb (*kasta*), der vestvarietetet hovedsakelig vil ha *-en* (*boken*) og *-et* (*kastet*) (ev. *-t(e)*), som f.eks. variantene av fortidsformene av *feile*: *feila/feilt(e)/feilet*). Også i flertallsformer av substantiv har østvarietetet tradisjonelt hatt *-a* (*taka, gutta*), der vestvarietetet har hatt *-er/-ene*. I det tradisjonelle Oslo-målet finnes også spor av jamvekt, både for substantiv og infinitiver, med variasjon mellom *-a* og *-e* (*væra*, men *leike*, og *påsa, stega*), der vestvarietetet har *-e* i begge tilfella. I østvarietetet finner vi fremdeles utbredt bruk av tjukk l, gamle diftonger er bevart, og en del lånord vil ha trykkplassering på første stavelse; alle trekk med liten utbredelse i vestvarietetet. To hovedoppgaver som ser på utviklingstrekk i de to varietetene i Oslo-språket fra litt ulike perspektiv tidlig på 2000-tallet, konkluderer begge med at sjøl om øst- og

5. Også materialet fra TAUS-undersøkelsen er digitalisert og tilrettelagt som søkbart korpus ved Tekstlaboratoriet ved Universitetet i Oslo: <<https://www.hf.uio.no/iln/tjenester/kunnskap/sprak/korpus/talespraksakorpus/taus/index.html>> [10.07.2019]

vestvarieteteten ser ut til å nærme seg hverandre, er det likevel flest tradisjonelle østtrekk som er på vikende front (Jahnsen 2001, Løken 2001). Dette dreier seg blant annet om trykk på første stavelse i fremmedord, tjukk l av historisk [rð], a-endelse i intetkjønnsord og hankjønnsord flertall (med unntak av enkeltformer som *gutta*), jamvektsformer på -a, både i substantiv og verb i infinitiv, i tillegg til enkelte pronomener. Flere av disse tendensene bekreftes også av Johannessen (2008 og 2015), som med utgangspunkt i både NoTa- og TAUS-materialet har sett nærmere på distribusjonen av enkelte morfologiske, syntaktiske og fonologiske trekk i Oslo-språket. Når det gjelder a-ender i feminine substantiv bestemt form entall, argumenterer Stjernholm (2013: 142–43) for at disse har holdt seg relativt stabile i Oslo-språket de siste 40 åra, men at de ikke ser ut til å ekspandere. Stjernholm (2014: 80–83) antyder at dette også er tilfellet for a-ender i fortidsformene av svake verb, uten at dette er undersøkt empirisk (som i *kasta* og *flytta*).

Når det gjelder a-/et-ender i fortidsformer av svake verb, som altså er hovedfokus i denne artikkelen, er det så vidt jeg veit, ingen som med utgangspunkt i de nyetablerte talespråkskorpusa har undersøkt distribusjonen av de ulike variantene, verken med det formålet å beskrive det tradisjonelle talespråket i Oslo, eller med det formålet å knytte dette trekket til utviklinga av en multietnolektisk språkstil i flerspråklige ungdomsmiljø. Der vestvarieteteten har hatt endelser på -et (som i *kastet*), har østvarieteteten hatt -a (som i *kasta*), men også fortidsforma *kaste* har tidligere vært postulert for deler av Oslo-målet i middelalderen (jf. Venås 1974: 104).⁶ Sandøy (2015) påpeker at preteritumsformene på -a, til tross for at de avviker fra det han kaller prestisjespråket, også er de dominerende formene på Norges-kartet (se også Hanssen 2010: 105), og at -a dessuten er i ferd med å fortrenge -e på det indre Østlandet. Ifølge Sandøy viser dette at det ikke er prestisjeformene som ekspanderer, men snarere de dominerende østlandske formene på -a. Sandøy utdyper ikke eksakt hva han legger i termen prestisjeformer eller prestisjespråk, men det er nærliggende å tru at han mener de formene som har sitt utspring i talemålet vest i Oslo, og som også er veletablerte i bokmålet. Enger

6. I NoTa-korpuset finner vi eksempler på denne bøyinga hos informant 045 («vi *hoppe* paradis og *hoppe* tau», transkribert med -a). Denne informanten er født og oppvokst i Elverum, og av den grunn er denne informanten fjerna fra NoTa-søka som presenteres i denne artikkelen. Se også fotnote 10 for andre informanter som er utelatt.

(1998: 8) omtaler også denne varieteten som «the prestige dialect». Opposisjonen mellom øst- og vestvarietetten som lavstatus- og høystatus-språk kan seinere også sies å ha fått sitt uttrykk i opposisjonen mellom det radikale og det konservative (eller moderate) bokmålet som har prege deler av norsk språkstrid gjennom store deler av 1900-tallet. Nedslagsfeltet for det som har blitt kalt folkemålsformene i bokmålet, altså sørøstnorske talemålsformer (jf. Omdal & Vikør 2002: 77), favner breiere enn Oslo-området, men det er altså snakk om språklige varianter som er utbredte i flere dialekter i østlandsområdet. I så måte er relasjonen mellom variasjonen mellom -a og -et i fortidsformene også et uttrykk for opposisjonen rural–urban, der den urbane forma med -et av mange oppfattes som ei prestisjeform. Skriftspråkstandarden bokmål innlemmer for eksempel hunkjønnsst substantiv både på a- og en-endelse i bestemt form entall (*boka* eller *boken*), valgfrihet mellom diftong og monoftong for flere ordformer (*sein/sen*, *aleine/alene*), varianter med vokalsenking (*spille/spelle*), intetkjønnsst substantiv på -a/-ene i bestemt form flertall (*taka/takene*) og svake fortidsformer av verb på -a/-et (*kasta/kastet*) – for å nevne noen eksempler (Bokmålsordboka).

Det er altså i dette språklige landskapet den multietnolektiske språkstilen har utvikla seg og er i bruk, en språklig praksis som det siste tiåret er dokumentert og beskrevet blant ungdommer i flerspråklige miljø i Oslo (se f.eks. Ims 2013 og 2014, Opsahl 2009a, Opsahl & Røynealand 2009, Svendsen & Quist 2010, Svendsen & Røynealand 2008, Svendsen 2014, Quist & Svendsen 2015). Det som kanskje er mest iøyrefallende ved en multietnolektisk språkstil, er et tonefall som ofte blir karakterisert som «stakkato»-aktig (og som i norsk sammenheng fremdeles er lite utforska), og frekvent bruk av lånord fra nye innvandrerspråk (jf. Opsahl 2013: 217, se for øvrig Pharao & Hansen 2005 for en beskrivelse av prosodiske trekk i københavnsk multietnolekt). I tillegg dreier det seg om brudd på den såkalte V2-regelen i norsk (manglende inversjon), tilløp til forenkling av den grammatiske genus-kategorien og innførsel av nye determinativ, fokusmarkører og diskursmarkører (Opsahl 2013: 217). Flere av de språkstrukturelle trekka som kjennetegner en multietnolektisk språkstil, kan også kobles til klassiske språkkontaktfenomen, i betydninga innlærer- eller mellomspråkstrekke hos personer som lærer seg norsk som andrespråk (sst., Quist & Svendsen 2015). Mange av disse trekka er altså ikke nye i norsk sammenheng, og et viktig forskningsbidrag i det tidligere nevnte UPUS-prosjektet er nett-

opp dokumentasjonen av at disse trekkene ikke bare er i bruk blant nordmenn med en eller annen form for innvandererbakgrunn, men at de også er en del av det språklige repertoaret til barn og unge som er vokst opp i Norge med norske foreldre og norsk som sitt førstespråk.

Denne språklige stilen eller praksisen blir gjenkjent blant folk flest (Ims 2013) og er også gjenstand for debatter og framstillinger på et metaspråklig plan i mediene. Ims (2014) og Svendsen (2014) viser at slike metaspråklige framstillinger der språklige trekk kobles eksplisitt til sosiale kategorier som sted, etnisitet og klasse, bidrar til å bygge opp under folks forestillinger om språkbrukere og språkbruk (se også Androutsopolous 2010 og Milani 2010 for metaspråklige medieframstillinger i tysk og svensk kontekst). At slike koblinger er etablerte i forbindelse med bruken av multietnolektiske trekk, blir tydelig når flere av ungdommene i UPUS-materialet begrunner bruken av multietnolektiske trekk med at de ønsker å markere *lokal* tilhørighet (se f.eks. Opsahl & Røyneland 2009, Aarsæther et al. 2015). Nistov og Opsahl (2014) argumenterer også for at V2-brudd blant UPUS-informantene er en sosiolingvistisk variabel som signaliserer østtilknytning, blant annet fordi de samme informantene har manglende inversjon i vennsamtalene, men ikke i samtale med en forsker. Ut ifra en slik motivasjon kan man tenke seg at ungdommene også tar i bruk mer tradisjonelle språktrekk sammen med multietnolektiske trekk for å signalisere lokal tilknytning. Stjernholm (2013: 55) hevder imidlertid at «det ser ut til at brukere av såkalte multietnolektiske trekk kombinerer dette med trekk som ellers indekserer vesttilhørighet», men dette er ikke empirisk undersøkt. Hvis denne hypotesen stemmer, mener Stjernholm dette kan tolkes som en nøytralitetsstrategi, der multietnolektiske trekk kombineres med trekk som indekserer vest, og som også ligger høyt i prestisjehierarkiet. En slik praksis vil imidlertid ikke stemme overens med Christensens (2012) funn fra Århus i Danmark, der brukere av en multietnolektisk språkstil i større grad enn andre språkbrukere også bruker språktrekk som hovedsakelig representerer det lokale framfor trekk som også representerer prestisjespråket.

4 Datamaterialet – informantutvalg og metode

Felles for mye av den nyeste oslomålsforskninga er at den baserer seg på innsamla talemålsmateriale som er digitalisert og gjort tilgjengelig for

forskning i flere søkbare talespråkskorpus (Tekstlaboratoriet). I denne artikkelen er det materialet fra de tidligere nevnte korpusa UPUS og NoTa som ligger til grunn for analysene av a-/et-variasjonen i fortidsformene av svake verb hos utvalgte grupper.

NoTa-materialet blei samla inn i perioden 2004–2006. Korpuset er ikke statistisk representativt i den forstand at det er basert på et tilfeldig utvalg, men informantene er likt fordelt på forhåndsbestemte celler som geografisk bosted og oppvekststed, egen eller foreldres utdanning, kjønn og alder. Materialet består av intervjuer og samtaler med 166 informanter som er født og oppvokst i Oslo og Oslo-området.⁷

Informantene er delt inn i tre alderskategorier: unge (16–25 år), voksne (26–50 år) og godt voksne (over 50 år).⁸ Når det gjelder oppvekststed og bosted i dag, deles materialet inn i det Tekstlaboratoriet har valgt å kalle *vest* og *rest*. Bydelene Frogner, Nordre Aker, Nordstrand⁹, St. Hanshaugen, Ullern og Vestre Aker regnes til *vest*, mens bydelene Alna, Bjerke, Gamle Oslo, Grorud, Grünerløkka, Sagene, Stovner, Søndre Nordstrand og Østensjø regnes til *rest*. Informantene er delt inn i to bostedskategorier; der de er oppvokst, og der de har bodd lengst. Flere av informantene i NoTa-korpuset er også vokst opp i områder i pendleravstand til Oslo, eksempelvis regnes Akershus-kommunene Asker og Bærum til *vest*, mens de øvrige kommunene i Akershus blir regna som *rest* (eller øst).¹⁰ Seks informanter i NoTa-korpuset er imidlertid vokst opp på steder som vanskelig kan innlemmes i Oslo eller stor-Oslo-kategorien, og de er av den grunn utelatt fra analysene som er gjort i denne artikkelen.¹¹

7. I denne artikkelen brukes betegnelsen informanter om personene i talespråkskorpusa, mens betegnelsen respondenter brukes om personene som svarte på Oslo-testen. Ifølge Holter (1996: 13) brukes respondenter om personer som forteller om seg sjøl og forholdet til det sosiale liv, mens informanter i større grad har status som vitne og rapporterer og forteller om den sosiale konteksten de inngår i. Det er naturligvis ikke slik at informantene i korpusa ikke forteller om seg sjøl, men de rapporterer også i stor grad om den sosiale virkeligheten de er en del av. Informantbetegnelsen samsvarer også med betegnelsen Tekstlaboratoriet bruker på sine nettsider.
8. NoTa-korpuset: <<http://www.tekstlab.uio.no/nota/oslo/index.html>> [10.07.2019]
9. Nordstrand regnes altså til vestkanten sjøl om bydelen reint geografisk ligger i øst. Denne kategoriseringa har med sosioøkonomiske forhold å gjøre.
10. Om utvalgsvariablene i NoTa-korpuset: <<http://www.tekstlab.uio.no/nota/oslo/index.html#utvalgsvariabler>> [10.07.2019]

UPUS-materialet blei samla inn i perioden 2006–2008, og korpuset består av intervju- og samtaleopptak med 41 ungdommer (flest gutter) med tilknytning til to ungdomsklubber i to bydeler i Oslo; Gamle Oslo og Søndre Nordstrand, der andelen innvandrere¹² i befolkninga var på hhv. 34 og 44 % på innsamlingstidspunktet (Svendsen & Røynealand 2008). Det er ikke gitt noen spesifikk aldersinformasjon om disse informantene i korpuset, men Opsahl (2009a: 125) skriver at en overvekt av ungdommene som blei intervjuet, er født i 1990–92, det vil si at de er fra 12–16 år på opptakstidspunktet og er ungdomsskoleelever. Enkelte av informantene er også født mellom 1985–87 og er elever på videregående skole (Opsahl 2009a). Oppvekststed er Alna, Søndre Nordstrand eller Gamle Oslo, det vil si at alle informantene i UPUS-korpuset på opptakstidspunktet er bosatt i bydeler som går innunder *rest*-kategorien i NoTa-materialet.

Både UPUS- og NoTa-materialet er tagga med en statistisk talemåls-tagger som markerer hvert ord i materialet med ordklasse og annen morfologisk informasjon. I en tidelt kryssvalidering fikk NoTa-taggeren et godt resultat; prestasjonsnivået er målt til å være 96,9 %.¹³ Dette innebærer likevel en feiltagging på 3,1 %, og treffa som ligger til grunn for analysene i denne artikkelen, er «vaska» for å redusere denne feilmarginen. Jeg har tatt utgangspunkt i ord med endelse på -a og -et som samtidig er tagga som verb med tempusmarkering «pret» eller «perf-part», og deretter er treffa vaska for å fjerne feiltagginger og egennavn. Sjøl om Stjernholm (2013: 138–139) viser at forskjellen på korpussøk (der NoTa-taggeren er brukt) med eller uten vask er ubetydelig, iallfall for feminine og maskuline substantiv i bestemt form entall på -a og -en, har vask av mine korpussøk bidratt til bedre kjennskap til materialet, noe som har vært hensiktsmessig med tanke på frekvens og dokumentasjon for eventuelle seinere oppfølgingsstudier. Enkelte verb med a-/et-endelser kan også ha varianter med -te og -de, *i tillegg til -a og -et* (f.eks. *dekt(e)/dekka/dekket* og *lagd(e)/laga/laget*). Når det gjelder te-formene,

11. Det dreier seg om informantene 001, 029, 039, 040, 045 og 075, som er oppvokst i Svelvik, Røyken, Re, Holmestrand, Elverum og Lier.
12. Andelen innvandrere omfatter her de som har innvandra sjøl (jf. SSBs definisjon av termen), i tillegg til norskfødte med innvandrerforeldre: <<https://www.ssb.no/befolkning/statistikker/innvbe/far/2013-04-25?pane=om>> [19.03.2019]
13. Om transkripsjon og tagging av NoTa-Oslo: <<http://www.tekstlab.uio.no/nota/oslo/index.html>> [10.07.2019]

er det svært liten forekomst av disse både i NoTa- og UPUS-korpuset, og det er derfor ikke presentert egne søk for denne varianten her.¹⁴ For verbet *lage*, der fortidsformene kan ha både -a, -et og -d(e) i Oslo-målet, forholder det seg annerledes, men fordi a- og et-formene for *lage* var lite frekvente og fordi -d(e)-kategorien må holdes atskilt fra a- og et-kategoriene, er dette verbet utelatt fra analysene i denne artikkelen.¹⁵ For-

14. Et søk på endelsen -te kombinert med verb og tempuskategoriene «pret» og «perf-part» gir et resultat på 287 treff i UPUS-korpuset, der formene *begynte* (42), *mätte* (28) og *spurte* (24) er de mest frekvente (disse er naturligvis fjerna i det endelige søket). Kun 9 av treffa, representert ved 4 verb (*kalte* (5), *lurte* (2), *julte* (1) og *trente* (1)), er former som også kan tenkes å ha a-endelse i Oslo-målet. I Nynorskordboka har eksempelvis alle disse formene tillatte varianter med -a (med unntak av *kalla* som er eneform). Nå er ikke oppføring eller manglende oppføring i de offisielle ordbøkene i seg sjøl et argument for om variantene finnes i talespråket i Oslo, men prinsippet om et visst talespråksgrunnlag i skriftspråksnormeringa har stått sterkt i norsk sammenheng, og det at variantene er normert i skriftspråkstandarden(e), underbygger at de også er utbredte varianter i talespråket. Av disse fire mest frekvente verba er det kun *trene* som har variant med a-endelse i Bokmålsordboka. Kasta-klassen (v1) er også en produktiv klasse, både muntlig og skriftlig, og også verb som tidligere kun hadde te-endelse i fortidsformene, har seinere blitt normert med a-endelse som variant i bokmålet (f.eks. *dekke/dekka* av *dekke*). Det er imidlertid ingen treff på a-varianten av disse formene i UPUS-materialet. Et tilsvarende te-søk i NoTa-materialet gir et resultat på 4964 treff, der *lurte* (63), *kalte* (62) og *trente* (19), altså de samme formene som i UPUS-søket, er blant de mest frekvente forekomstene som også kan tenkes å ha varianter med -a i talespråket i Oslo. I tillegg er *lekte* (129) den mest frekvente forma i NoTa-søket, der -a er en mulig variant i tillegg til -te (og varianten *leikte* er også representert med 2 treff). Et søk på fortidsforma *trena* i NoTa-korpuset gir kun 6 treff, mens det til sammenlikning ikke er noen forekomster av a-varianten av *lurte* og *kalte*. Dette kan naturligvis ha sammenheng med at NoTa-korpuset er basert på en talemålsnær ortografisk transkripsjon, der den offisielle bokmålsrettskrivinga ligger til grunn for transkripsjonen. Et slikt prinsipp for transkriberinga kan i teorien innebære at mulige a-varianten i talespråket skjules i te-varianten i transkripsjonen. Fortidsformene *lurte* og *kalte* har ingen andre varianter i bokmålet (bøyingskode v2), mens *trente* også kan ha fortidsformer på -a eller -et (v1 og v2). Ved å høre på de til sammen 125 forekomstene av *lurte* og *kalte* i NoTa-søket finner jeg imidlertid ingen skjulte varianter i disse te-transkripsjonene. Det samme er tilfellet for *lekte*. Når det gjelder søk på a-variantene i korpusmaterialet, er treffa vaska for egennavn og fortidsformer av sterke verb på -a, f.eks. *sa*, *ga* og *la*.
15. Fortidsformene av verbet *lage* i Oslo-målet kan være både *laga*, *lagd/lagde* og *laget*, og denne variasjonen er også tillatt i offisielt bokmål (jf. Bokmålsordboka). I NoTa-materialet er 5 % av fortidsformene for dette verbet *laga* (9 treff), 12 % *laget* (20 treff) og 83 % *lagd/lagde* (139 treff). Det er ikke utenkelig at *lagd/lagde* oppfattes mer nøytralt enn det *laga* (øst-indeks) og *laget* (vest-indeks) gjør, og uten at jeg skal spekulere for mye i det her, er det i så fall ikke utenkelig at å velge d(e)-formene i enkelte sammenhenger også kan dreie seg om det Stjernholm (2013: 55) omtaler som nøytralitetsstrategier, altså at folk vil velge den eller de formene som i mindre grad indekserer spesifikke sosiale kategorier (som f.eks. sted, kjønn eller klasse). Denne

tidsformene med -d(e) for dette verbet er frekvente i NoTa-materialet (i UPUS-materialet er det ingen fortidsformer av dette verbet). I arbeidet med empirien har jeg heller ikke gjort egne søk for å finne feiltagga verb i substantivkategorien. Som Stjernholm (2013: 138) også understreker, er det svært ressurskrevende å gjøre deler av arbeidet med et stort talespråkskorpus på nytt. Fordi materialet er av en viss størrelse, vil få avvik dessuten ha marginal betydning, og arbeidet med å sikre at alle feiltagginger er luka ut, vil spille liten rolle for funn og konklusjoner.

Å gjennomføre ei opptelling av ulike varianter av en morfologisk kategori i et talespråkskorpus er imidlertid ikke uproblematisk. Som Opsahl (2012: 275) argumenterer for, kan det være hensiktsmessig å operere med en «forståelse av 'grammatiske variabler' som morfologiske og syntaktiske trekk som kommer til uttrykk i ytringer hos [...] folk». Utfordringa er nettopp at det kan være lenge mellom hver gang en konstruksjonstype dukker opp i opptak av talen til en språkbruker. Ei rein mekanisk opptelling av former kan også slå uheldig ut dersom samtaletemaet fører til svært hyppig bruk av enkelte konstruksjonstyper (jf. Opsahl 2012: 276). Dersom informanten i liten grad snakker om hendelser i fortid, vil det f.eks. også være vanskelig å si noe om bruken av fortidsformer på -a versus -et i svake verb. Metodologiske og empiriske utfordringer til tross, ei opptelling av a- og et-varianter for fortidsformene av svake verb kombinert med informantenes betraktninger knytta til egen språkbruk gir likevel en pekepinn om de ulike variantenes sosiale meningspotensiale blant deltakerne i korpuset, og sier noe om hvordan sosial mening kan bidra til å forklare og forstå den språklige distribusjonen. Fordi formålet med denne artikkelen nettopp er å synliggjøre et slikt meningspotensial, snarere enn å kartlegge distribusjon i ulike aldersgrupper for å si noe om potensielle språkendringer, kommer jeg hovedsakelig til å sammenlikne UPUS-informantene med den yngste aldersgruppa i NoTa-materialet.

I tillegg til å bruke talespråkskorpus for å se på faktisk distribusjon av språktrekk og informantenes refleksjoner rundt egen språkbruk trekker jeg inn data fra en stor nettbasert spørreundersøkelse om Oslo-språket (Oslo-testen) som blei samla inn våren 2010. Oslo-testen var et samarbeidsprosjekt mellom de to språkforskerne Ingunn Indrebø Ims

tematikken lar jeg ligge i denne artikkelen, men dette er interessante perspektiver å ta med seg inn i studier av Oslo-målet i framtida.

og Karine Stjernholm og Aftenpostens nettedaksjon, der respondentene blei eksponert for utvalgte Oslo-språktrekk, inkludert trekk fra multietnolektisk stil.¹⁶ På få uker blei undersøkelsen besvart over 115 000 ganger, og etter bearbeiding består det endelige datasettet av 100 002 besvarelser.¹⁷

Det er en fordel at de ulike datasetta som ligger til grunn for analysene her, er samla inn med få års mellomrom. Der UPUS-materialet gir kjennskap til språklig praksis blant ungdommer som er vokst opp i flerspråklige miljøer i Oslo, gir NoTa-materialet kjennskap til språkbruken blant ei større gruppe Oslo-borgere. Oslo-testen på si side ba respondentene om å rapportere om egen språkbruk basert på forhåndsgitte språklige eksempler og samtidig vurdere ulike språktrekk på en femtrinns skala. Det har generelt vært skepsis til å bruke egenrapportert språkbruk som kilde til kunnskap om hvordan de samme personene faktisk snakker og bruker språket i ulike sammenhenger (se f.eks. Hårstad 2008 og 2010: 138–176). Egenrapporteringa i Oslo-testen har imidlertid vist seg å stemme forbløffende godt med distribusjonen av tilsvarende språklige trekk i NoTa-materialet, et interessant funn som gjør at kritikken mot denne type innsamling antakelig bør modereres (jf. Stjernholm og Ims 2014).¹⁸ Det Oslo-testen også gir et unikt innblikk i, uavhengig av samsvar med faktisk språkbruk i NoTa-korpuset, er hva folk sjøl mener at de sier, og hvordan de samtidig vurderer ulike språklige trekk i Oslo-språket. Oslo-testen kartlegger med andre ord en stor andel Oslo-borgeres bevisste språkholdninger, og materialet kan dermed fortelle noe om enkelte språktrekks indeksikalitet og si noe generelt om det språklige holdningsklimaet da undersøkelsen blei gjennomført (jf. Ims 2013).

16. Oslo-testen er fremdeles tilgjengelig på Aftenpostens nettsider: <<https://www.aftenposten.no/kultur/i/on4Qo/Ta-Oschlo-testen>> [10.07.2019]

17. Datasettet på 100 002 respondenter som er brukt i denne artikkelen (og også i Ims 2013 og 2014), skiller seg noe fra materialet som ligger til grunn for tidligere analyser basert på Oslotesten (Stjernholm 2013 og 2014 og Stjernholm & Ims 2014 opererer med et datasett som inkluderer 100 015 respondenter). Dette skyldes diskrepans mellom IP-adresser da de to delene av undersøkelsen skulle settes sammen, og datasettet som inkluderer begge delundersøkelsene, er derfor redusert med 13 besvarelser.

18. Til tross for at Oslo-testen var sjølrekrutterende, er fordelinga mellom kjønn og bosted i dag omtrent 50/50 i materialet (se Stjernholm & Ims 2014 for en grundigere presentasjon av datamaterialet og metodologiske drøftinger).

5 Hva er det med a-endelsene?

«A-endelsene blir allikevel de verste», skriver forfatteren og riksmålsmannen Arnulf Øverland (1956: 38) i en pamflett mot samnorsk, der striden i bokmålet stod mellom såkalte folkemålsformer (som representerte østlandske dialekter) og mer konservative former med utgangspunkt i danna dagligtale i byene (jf. Torp & Vikør 2014: 241). Øverland gjengir en konstruert tekst der a-endelsene florerer både som feminine substantiver og som endelser i svake verb (f.eks. *forkasta*, *nekta*, *forslaga* og *krigsgjelda*), og han konkluderer med at «[f]onetisk er altså bokmålet en eneste ulåt» (Øverland 1956: 38–39). Beskrivelsen dreier seg om datidas utvikling i skriftspråket bokmål, men eksempelet illustrerer likevel de ideologiske motsetningene som var, og kanskje også fremdeles er, knytta til ulike talemålsvarianters plass i den skriftlige standarden. Å betegne eget talespråk som talt bokmål er ikke forbeholdt folk fra hovedstaden med dialektbakgrunn fra Østlandet (jf. Kristiansen 2008), men talespråket i Oslo assosieres ofte med bokmål eller det «å snakke bokmål» også av folk fra andre steder i landet (jf. Hårstad & Opsahl 2013: 73).

Det er imidlertid ikke nødvendig å gå 70 år tilbake i tid for å finne eksempler på at a-endelsene trekkes fram som markører eller sjibboletter på noe mer enn å være en ordinær lyd i språket. Ved å søke på «a-endelser» i mediearkivet Retriever¹⁹ dukker det opp flere eksempler fra de siste åra som viser at a-endelsene ofte settes i opposisjon til – eller assosieres med – alt fra partipolitisk tilknytning, klesstil og bosted til utdannelse og omgangskrets. Kombinasjonen av tilsynelatende motstridende verdier eller opposisjoner, der språket spiller ei betydelig rolle, ser også ut til å ha betydning for hvor fleksibel man anses å være i sosial samhandling. Under overskrifta «Kan Raymond redde Oslo Ap?» i Aftenposten 5. juni 2015 kan vi for eksempel lese følgende om Arbeiderpartiets Raymond Johansen fra Oslo (Lundgaard 2015):

19. Retriever er et søkbart mediearkiv som består av papiravisenes originale utgaver av riks-, region- og lokalaviser, samt et mangfold av magasiner og tidsskrifter. <<https://www.retriever.no/product/mediearkiv/>> [10.07.2019]. Et trunkert søk på a-ending* og a-endelse* fra 2010 og fram til 10.07.2019 gir henholdsvis 472 og 315 treff.

Da Raymond Johansen omsider takket ja til å klatre ned fra den mektige jobben som partisekretær, så enkelte ham som den rene Messias. Mannen som både har a-ender og kan snakke med vestkantfolk. Har vært diplomat og rørlegger. Og kjenner både byen, landet og verden. Han om noen, må kunne lede dem tilbake til makten i Oslo rådhus.

Det å både ha a-ender og kunne snakke med vestkantfolk framstilles her som en imponerende egenskap, og Messias-referansen understreker at det er snakk om en høyst uvanlig person som er i stand til å kombinere både det høye og det lave, også språklig. Ei liknende framstilling finner vi om Ervin Kohn, forstander i den jødiske menigheten i Oslo, i Dagbladet Magasinet 28. mars 2015, der det står at «kombinasjonen kamelhårsjakke og a-ender gir den nødvendige bredden for å lede en menighet» (Bergesen 2015). Motstridende egenskaper dette også, som åpenbart bidrar til breddeneslag i Oslo by i 2015. Her bør det også legges til at den mest kjente kamelhårsjakka i norgeshistorien tilhørte forfatter og riksmålsmann Jens Bjørneboe, noe som naturlig nok bidrar til å understreke opposisjonen mellom klesstil og språktrekk i sitatet over. Flere informanter i NoTa-materialet trekker også fram a-enderens indeksikalitet når de skal si noe om ulike kjennetegn og forskjeller i Oslo-språket. Interessant nok nevnes sjelden de språklige trekka som a-enderne settes i opposisjon til, men de er like fullt til stede som en uuttalt nøytral norm som a-enderne forstås og tolkes i lys av. Utsagn fra en av informantene i NoTa-materialet underbygger dette. Hun har vokst opp vest i Oslo og er 24 år på opptakstidspunktet. Det hun forteller, viser at hun helt fra hun var liten, har vært bevisst på det symbolske meningsinnholdet i deler av språket i Oslo. På spørsmål om hvordan hun sjøl vil karakterisere sitt eget talespråk, svarer hun at det er «fint» eller «pent», og intervjueren graver videre i hva som ligger i disse betegnelsene (# = pause):²⁰

Intervjuer: hvis du skulle karakterisere språket der som du vokste opp # hva ville du si om det da?

20. Navnet på informanten er anonymisert, informantnummer i korpuset er 181. Intervjueren er undertegnede, som i perioden 2004–07 arbeida som vitenskapelig assistent på Tekstlaboratoriet ved Universitetet i Oslo, blant annet med etableringa av NoTa-korpuset og transkripsjon av UPUS-materialet.

- Ida: fint # eller i hvert fall finere enn østkantdialekt det ville jeg vel sagt
- Intervjuer: men hva hva liksom mener du med fint kan du gi noen eksempler?
- Ida: ikke a-enderler # veldig sjeldent a-enderler det er ikke mora mi men moren min og # ja s- # f- generelt sånne a-enderler som kanskje # eller det jeg ser på som harry da det er jo a-enderler ofte # selv om jeg bruker nå og da det vet jeg jo # blitt sagt at det bruker jeg (latter)
- Intervjuer: men em # men liksom tenkte dere noe på det når dere var små?
- Ida: ja jeg tror ja vi gjorde det hvis vi snakket med a-enderler så var det sånn derre nå du kan ikke si # kan ikke si mam- m- mora di det var liksom ufint # så vi var oppmerksomme på det # det var vi og vi la merke m # la godt merke til det hvis noen # som kom fra # andre skoler som da hadde gym hos oss eller slikt så la vi merke til at e # de ikke snakket e sånn som vi gjorde det gjorde vi
- Intervjuer: men e siden du liksom har begynt å snakke mer med a-enderler sjøl # nå og sånn sier du hva er liksom grunnen til det eller har du liksom hatt noe bevisst forhold til det eller?
- Ida: nei jeg har (uforståelig) sånn # gikk jeg jo et år på Foss videregående og da da # gikk vel språket mitt litt sånn ad undas

I dette siste sitatet er det riktignok et hunkjønnsstavn i bestemt form entall som eksplisitt nevnes for å utdype innholdet i betegnelsen «a-enderler» (mora di), og ikke et verb, sjøl om a-enderler altså kan romme begge disse kategoriene. De ulike sitatene ovafor viser uansett at a-enderlens sosiale meningspotensial i Oslo-språket fremdeles gjør seg gjeldende blant flere av byens borgere. Det eksisterer åpenbart forestillinger om Oslo som en språklig delt by, der a-enderlens indeksikalitet bidrar til å opprettholde et slikt skille.

Johnstone (2010: 391) understreker at det hun kaller *lokaliteter*, er produkter av erfaring og diskurs. Fysiske rom forvandles til meningsfylte steder ved at mennesker samhandler med dem og fyller dem med verdi

og mening. Ulike måter å forholde seg til stedet på fører også til ulike måter å avgrense og beskrive stedet på. På den måten blir fysiske rom gjennomsyra med mening ved å beskrive hvordan de oppleves, hvordan vi mennesker navigerer i dem, fra hvilke vinkler vi observerer stedet, og hva de lukter, føles som eller høres ut som. I slike lokalitetsskapende prosesser spiller også forestillinger om språket ei betydelig rolle (Johnstone 2010: 391):

One of the activities through which the meaning of a place can be articulated and coordinated is talk about talk (Johnstone 2004). If the conditions are right – if there is at least one linguistic form that people can notice which is heard in one city or region and not in others, if linguistic difference is ideologically associated with social difference in the sociocultural milieu at hand, and if reasons to notice and to talk about such differences arise – then people may link the identity of a place with particular forms of speech.

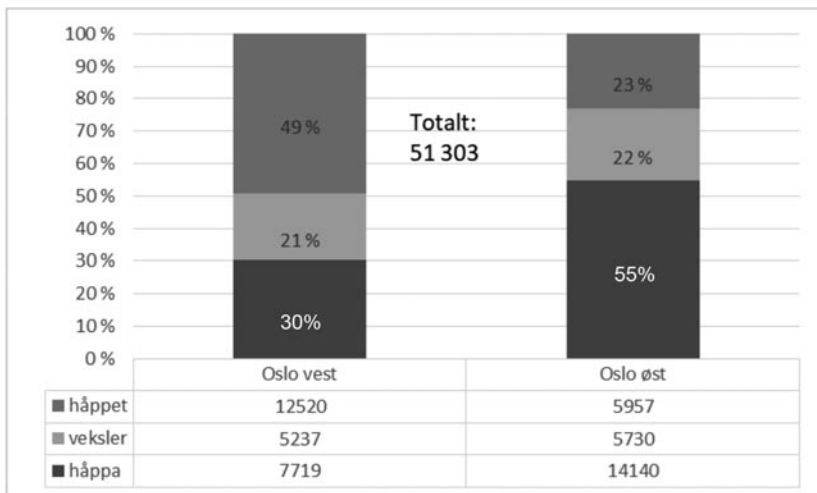
Individenes oppfatning av stedet kan naturligvis variere, fordi ingen har akkurat den samme erfaringa med verden, samtidig er mennesker som har de samme språklige erfaringene, også tilbøyelige til å bruke språket på samme måte og til å dele de samme ideologiske forståelsesformene knytta til språkvariasjon (Johnstone 2010: 391). Her gir det også mening å trekke veksler på Aghas (2007: 145) beskrivelse av registerdanningsprosesser, som understreker at individenes felles erfaringer skaper gjenkjennelse og kan oversettes til kollektiv erfaring. Når informanten «Ida» i NoTa-sitatet over sier at a-endelsene er typiske for østkantdialekten, at hun oppfatter dem som «harry» og at hennes eget språk har gått «ad undas» ved å ta dem i bruk, er dette nettopp et eksempel på at stedsidentitet kobles til spesifikke språktrekk, slik Johnstone skisserer.

Større datasett gir oss mulighet til å se nærmere på om individets erfaringer og opplevelser, som f.eks. erfaringer informanten «Ida» har, kan oversettes til slike kollektive mønstre. I Oslo-testen blei respondentene også bedt om å rapportere sin egen bruk av verbet «hoppe» i preteritum.²¹ Spørsmålet var formulert slik: «Sier du håppa eller håppet?»²² Res-

21. I Oslo-testen var det kun denne forma som blei etterspurt. Ellers i presentasjonen av NoTa- og UPUS-materialet i denne artikkelen er det også noen søk som inkluderer partisipp. For Oslo-målet i dag vil disse være formlike, men Målføresynopsisen nevner også *kasti* ved sida av *kasta* for Oslo, og da altså bare i supinum (jf. Enger 1998: 71).

22. I Oslo-testens første del er flere av ordformene som testes, skrevet som de uttales,

pondentene kunne velge mellom tre svaralternativ: «Han håppa ned», «Han håppet ned» og «Jeg veksler mellom dem».

Figur 1: Oversikt over Oslo-utvalget i Oslo-testen. Egenrapportering av språkbruk (håppa/veksler/håppet). $N = 51\,303$.²³

Fig. 1 viser at omtrent halvparten av respondentene bosatt vest i Oslo rapporterer om *håppet* som eneform (49 %), mens et flertall av respondentene i øst oppgir *håppa* som eneform (55 %). Litt over 20 % av respondentene i begge grupper rapporterer også om at de veksler mellom

og ikke i samsvar med offisiell rettskriving (f.eks. *håppa* og *håppet* i stedet for *hoppa* og *hoppet*). Fordi undersøkelsen kun blei presentert skriftlig, var det et poeng at respondentene stadig skulle minnes på at det var talespråkvariasjon vi var ute etter, ikke skriftspråkvariasjon. For en grundigere diskusjon av tilnærming og metodologi i forbindelse med Oslo-testen, se Ims 2103 og Stjernholm & Ims 2014.

23. I de ulike artiklene som trekker inn data fra Oslo-testen (Ims 2013 og 2014), er det noen tilfeller av diskrepans når det gjelder antallet respondenter som oppgir Oslo, Oslo øst og Oslo vest som bosted. Årsaken til dette er at 2418 respondenter oppgir Oslo som bosted uten å spesifisere hvor i Oslo de er bosatt. 2371 oppgir kun Oslo, 19 oppgir Oslo øst, mens 28 oppgir Oslo vest. De resterende 51 303 respondentene med Oslo som bosted, er delt inn i øst og vest på bakgrunn av bydelsopplysninger, og det er disse respondentene som utgjør Oslo-utvalget og øst-/vest-inndelinga i denne artikkelen. På grunn av datamaterialets størrelse har det vært lite hensiktsmessig å operere med ulike Oslo-utvalg i denne artikkelen. De 47 respondentene som ikke har oppgitt eksakt hvilken bydel i øst og vest de er bosatt i, ville uansett ikke hatt betydning for resultatene.

de ulike variantene. Disse talla gir noen interessante perspektiver på det som dreier seg om de ulike variantenes symbolske betydning og respondentenes forståelse av egen språkbruk. Sjøl om en betydelig mengde respondenter rapporterer om at de veksler mellom disse variantene, er det tydelig at «håppa» samvarierer med østkanten og «håppet» med vestkanten. Det at kun 23 % av østkantbeboerne rapporterer om «håppet» som eneform, mens en større andel vestkantbeboere rapporterer om «håppa» (30 %), kan også tyde på at «håppet» og et-endelsen indekserer vestkant i større grad enn det a-endelsen indekserer østkant. I så fall innebærer det at et-endelsen oppfattes som mer markert enn a-endelsen.

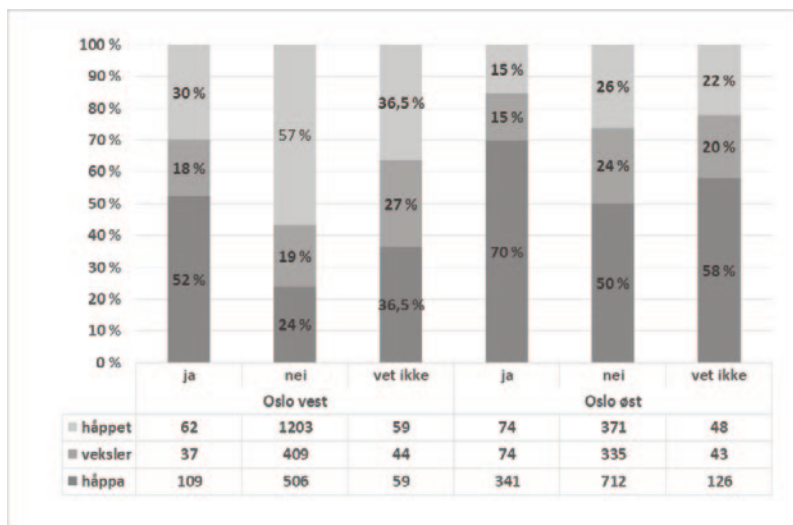
Som Johnstone (2010: 388) skriver, kan det sosiale meningsinnholdet i språkstrukturelle trekk endre seg, og tradisjonelle og lokale trekk kan ende opp med å indekserer supra-lokalitet i større grad enn det de har gjort tidligere. Det er usikkert om det er snakk om noen indeksforskyvning når det gjelder disse a-endelsene i Oslo-språket, rett og slett fordi variantene med -a også er utbredte i resten av landet. Det gir snarere mening å si at a-endelsenes indeksikalske felt inneholder begge disse komponentene, både det lokale og det supra-lokale, og at det kanskje også er andre aspekter enn opposisjonen østkant/vestkant som bidrar til hvilke deler av det indeksikalske feltet som aktiveres i ulike situasjoner. Nå kan man innvende at variantene med et-endelse også er i bruk og utbredt i resten av landet, men jeg vil argumentere for at disse variantene i tillegg til å være mer markerte også representerer et (skriftlig) standard-språk i større grad enn det a-endelsene gjør. Det faktum at det hovedsakelig er et-endelsene som har slått gjennom i skriftspråkstandarden bokmål, til tross for at a-endelsene også har vært tillatt fra 1917, underbygger dette.

Johnstone (2010: 398) understreker at språkbrukere kan leve i ulike sosiolingvistiske virkeligheter, og de samme språklige trekkene kan spille på ulike deler av det indeksikalske feltet. Johnstone argumenterer videre for at betingelser som bidrar til dialektnivellering, samtidig innebærer ideologiske prosesser der språkbruk knyttes til forestillinger om lokalitet og supra-lokalitet. Varianter som indekserer supra-lokalitet, brukes derfor gjerne i akkommodasjonsprosesser som fører til dialektnivellering, mens varianter som indekserer lokalitet, benyttes i situasjoner der hensikten er å identifisere seg med stedet og sosiale identiteter knyttet til stedet. Tradisjonelle trekk som spiller på nostalgisk stedstilknytning, kan altså samtidig henspille på det hippe, urbane og ungdommelige (John-

stone 2010: 399). Og det er nettopp de lokale språktrekkas forhold til det urbane og ungdommelige som er hovedfokus i denne artikkelen.

I Oslo-testen blei respondentene også spurt om sin bruk av slangord, både fra engelsk og fra nyere innvandrerspråk. Det er interessant å se nærmere på hva ungdommene sjøl mener om sin egen bruk av slanguttrykk, og samtidig se på samvariasjonen av slanguttrykk og bruk av tradisjonelle språktrekk som a- versus et-endelse i svake verb. De slangorda og multietnolektiske trekkene respondentene blei eksponert for i Oslo-testen, var valgt med utgangspunkt i funn fra tidligere studier. Opsahl, Røyneland og Svendsen (2008) viser at slangord og lånord med engelsk opphav er utbredt i ungdomsspråket i hele Oslo (som *chille* 'slappe av', 'ta det med ro'), mens innlån fra nyere innvandrerspråk (f.eks. *wolla* fra arabisk 'jeg sverger ved Allah', ofte brukt diskursivt for å understreke meningsinnhold) hovedsakelig tas i bruk av ungdommer øst i byen, fortrinnsvis av unge menn. *Wolla* er eksempel på et uttrykk som er allment kjent, og som hovedsakelig knyttes til bruken av en multietnolektisk språkstil. Opsahl (2013: 217) framhever *wolla* som en frekvent diskursmarkør blant ungdommer i flerspråklige bymiljø i Oslo, og Ims (2013: 54) viser at «wolla-norsk» også er i bruk som folkelingvistisk betegnelse på denne måten å snakke norsk på.

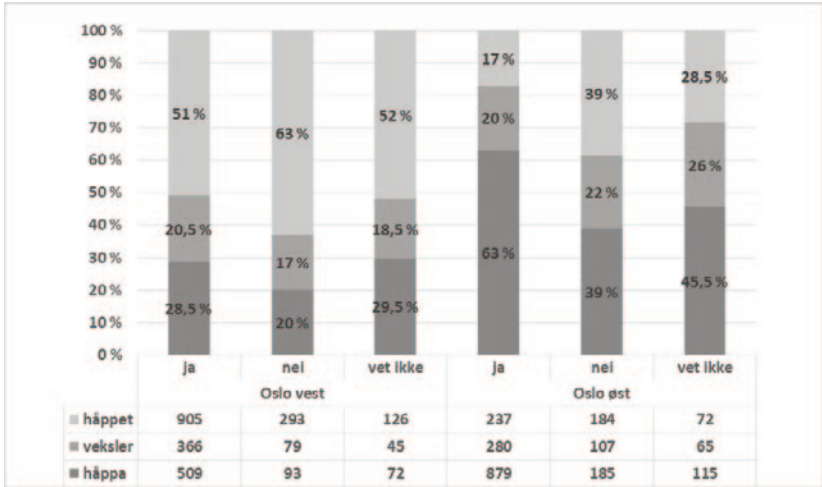
Fig. 2 viser oversikt over samvariasjon mellom bruk av slanguttrykket *wolla* og *håppa/veksler/håppet* hos de yngste respondentene i Oslo-testen, det vil si de som var under 20 år på svartidspunktet i 2010. I undersøkelsen var spørsmålet om bruk av uttrykket *wolla* formulert slik: «Kunne du sagt denne setningen?: «WOLLA, jeg sverger, han lovte å komme på festen?»» Svaralternativene var *Ja*, *Nei* eller *Vet ikke*. Som forventet, viser oversikten i Fig. 2 den samme tendensen som i Fig. 1: Flere østrespondenter enn vestrespondenter rapporterer om a-endelse i preteritum på et verb som 'hoppa', og dette er uavhengig av om de samtidig rapporterer om bruk av *wolla* som i eksempelsetningen. Samtidig viser denne figuren også en annen interessant tendens, nemlig at den yngste respondentgruppa har en klar oppfatning av hvilke språktrekk som hører sammen. Av respondentene bosatt i øst som samtidig rapporterer om bruk av *wolla*, oppgir hele 70 % *håppa* som eneform. Kun 15 % av *wolla*-brukerne i øst oppgir *håppet* som eneform, mens 15 % sier at de veksler. Av østkantungdommen som ikke bruker *wolla*, er det 50 % som rapporterer om *håppa*, mens 26 % oppgir *håppet*. Det mest interessante i Fig. 2 er likevel at 52 % av de unge respondentene på vestkanten oppgir

Figur 2: De yngste respondentene i Oslo-testen (under 20 år). Figuren viser samvariasjon mellom bruk av «wolla» (ja/nei/vet ikke), «håppa/veksler/håppet» og bosted. Sammenhengene er signifikante ($p < 0,01$). $N = 4\ 612$.

bruk av *håppa* som enform når de samtidig oppgir at de kunne brukt *wolla*. Til sammenlikning er det kun 30 % av alle vestkantrespondentene som oppgir *håppa* som eneform (jf. Fig. 1). Det kan altså se ut som en multietnolektisk språkstil «trekker med seg» a-endelsene for disse verba og vice versa, iallfall når vi ser på rapportert språkbruk i en undersøkelse som Oslo-testen.

Denne tendensen med samvariasjon mellom enkelte uttrykk og endelser i svake verb underbygges ytterligere dersom vi ser på samvariasjonen med et annet slangord som blei testa i Oslo-testen, nemlig *chille*. Sjøl om slangordet *chille* også indekserer ungdom og urbanitet, vil det ikke på samme måte som *wolla* indekserer en multietnolektisk talestil. Vi kan i større grad forvente at slangord med engelsk opphav er i bruk (og iallfall kjent) blant ungdommer i hele Oslo, uavhengig av bosted (jf. Opsahl, Røynealand & Svendsen 2008). Kunnskap om de ulike slangordas meningsinnhold og bruk var viktig i utarbeidelsen av Oslo-testen, nettopp fordi det var et ønske at de uttrykka som blei testa, skulle være allment kjent, også på tvers av aldersgrupper og bosted.

Figur 3: De yngste respondentene i Oslo-testen (under 20 år). Figuren viser samvariasjon mellom bruk av «chille», «håppa/veksler/håppet» og bosted. Sammenhengene er signifikante ($p < 0,01$). $N = 4\ 612$.

Fig. 3 viser oversikt over de yngste respondentene i Oslo-testen. I undersøkelsen var spørsmålet om bruk av slangordet *chille* formulert slik: «Kunne du sagt denne setningen?: «Vi CHILLER’N og hører på musikk?»» Svaralternativa var *Ja*, *Nei* eller *Vet ikke*. Også her ser vi at *chille*-brukerne i større grad oppgir a-endelse i verbet enn de som mener at de ikke bruker dette slangordet. I sammenligninga mellom Fig. 2 og 3 er likevel det mest interessante at *wolla* i så stor grad korrelerer med a-endelsene også blant respondenter i vest. Vi ser ikke den samme tendensen for kombinasjonen *chille* og a-ender, her ser distribusjonen av a- versus et-endelse ut til å ha mer med bosted å gjøre enn bruk av engelsk slang (jf. Fig. 1 der 30 % av alle respondentene i vest oppgir *håppa* som eneform). Sjøl om disse dataene er basert på rapportert språkbruk, kan dette tyde på at unge språkbrukere i Oslo som bruker en multietnolektisk språkstil, bruker a-ender framfor et-ender i denne verbkategorien i sin språkbruk – de har iallfall en klar formening om at det er dette de sjøl gjør. Dette innebærer ikke at a-enderne i denne verbkategorien kun er vanlig i en multietnolektisk språkstil. Dette språktrekket er som tidligere nevnt utbredt i Oslo-språket og også i store deler av landet ellers. Korrelasjonen mellom a-ender og et slanguttrykk som *wolla* i den rapporterte språkbruken viser likevel at det er en utbredt fo-

restilling om at a-endelsene i denne kategorien i større grad hører sammen med en multietnolektisk språkstil enn det et-endelsene gjør.

6 A-endelsene i bruk

Det er altså få større undersøkelser de siste åra som har sett nærmere på bruken av a- versus et-endelse i svake verb i Oslo-språket, mens feminine substantivendelser i bestemt form entall er undersøkt av flere. Når det gjelder substantivendelsene, er det ifølge Stjernholm (2013: 142) mye som tyder på at a-endelsene ikke sprer seg eller øker, men at distribusjonen av a- versus en-endelsene holder seg nokså stabil i Oslo-språket. Flere undersøkelser viser dessuten at a-endelsene i denne substantivkategorien er i bruk blant språkbrukere med tilknytning til både øst og vest i byen (Jahnsen 2001, Johannessen 2008, Løken 2001, Stjernholm 2013, Western 1977), noe som kan tyde på at den språklige praksisen blant Oslo-borgerne ikke alltid er så stedsdelt som avissitater og holdningsdata kan gi inntrykk av.

Dersom vi søker på a- versus et-endelse i fortidsformer av verb i UPUS- og NoTa-materialet (jf. Tab. 1), ser vi at det er forskjell i a-/et-distribusjon i de ulike korpusene, og det er også forskjeller mellom de ulike aldersgruppene i NoTa-materialet.²⁴ Tab. 1 viser at av totalt 276 verbforekomster som kan ha både a- og et-endelse i fortidsformene, bruker ungdommene i UPUS-materialet a-endelse i 81 % av tilfella. Kun i 19 % av tilfella er et-endelse brukt. Også i NoTa-materialet er det de yngste informantene som har størst prosentandel på a-endelsene sammenlikna med de øvrige aldersgruppene. Ei slik aldersdifferensiering for enkelte trekk i et større korpus sier ikke nødvendigvis noe om potensielle endringer i Oslo-språket på generelt plan. Dette kan like

24. Talla fra UPUS-materialet er et vaska søk med alle forekomster av a-/et-varianter, mens søket i NoTa-korpuset er avgrensa til de 10 mest frekvente verba som kan ha både a- og et-endelse i fortidsformene. Et uvaska søk i NoTa-korpuset gir et resultat på 63 % (-a) og 37 % (-et), mens ei vaska 10 på topp-liste gir et resultat på 67 % (-a) og 33 % (-et). 7 av verba i det avgrensa søket er sammenfallende for begge variantene (*flytte, snakke, jobbe, slutte, sykle, kaste, starte*), i tillegg kommer 3 verbformer som er innfor ti på topp-lista i hver si variantgruppe (-a: *prata, hoppa, kosta*, -et: *giftet, husket, stoppet*), det vil si at til sammen 13 verb er representert i NoTa-søket med både a- og et-varianter. Det har ikke vært noen hensikt å fjerne partisippformer i noen av disse søka fordi en a-endelse uansett vil ha en variant med et-endelse og vice versa.

Tabell 1: Oversikt over verbforekomster som kan ha både a- og et-endelse i preteritum og supinum i UPUS- og NoTa-materialet

Antall forekomster	a-verb	et-verb
UPUS: 276	224 (81 %)	52 (19 %)
NoTa (15–24 år): 538	404 (75 %)	134 (25 %)
NoTa (over 25 år): 1176	741 (63 %)	435 (37 %)
NoTa (alle): 1714	1145 (67 %)	569 (33 %)

gjørne ha med aldersavhengig variasjon eller livsfaseendring å gjøre (på engelsk *age-grading*) (Hårstad & Opsahl 2013: 27). Det innebærer at individet ikke bare varierer språket i henhold til kontekst, men at språklige valg kan være knytta til en bestemt livsfase og variere over tid. Nettopp fordi livsfase og det å tilhøre en ungdomskultur kan spille ei betydelig rolle for språklig praksis, vil jeg i det følgende hovedsakelig sammenlikne informantgruppa i UPUS med den yngste informantgruppa i NoTa-materialet. Det må likevel understrekes at aldersspennet i de ulike korpusa ikke er hundre prosent kompatibelt, sjøl om det altså dreier seg om unge informanter i begge grupper. I NoTa-korpuset er den yngste informantgruppa mellom 15 og 24 år, mens UPUS-informantene hovedsakelig er i aldersspennet 12–16 år på opptakstidspunktet.²⁵

Det er også relevant at språklige trekkers distribusjon i korpus som dette påvirkes av hva det snakkes om i de ulike samtalene, og ikke minst vil spørsmåla som stilles til informantene i intervjusituasjonen, påvirke den språklige produksjonen. Enkelte informanter i UPUS-materialet har for eksempel ingen forekomster av noen av verbvariantene på -a/-et, verken i samtale eller intervju, rett og slett fordi de i liten grad snakker om ting som har skjedd i fortid. I NoTa-intervjuene fikk imidlertid alle informantene spørsmål om de kunne fortelle om noe som hadde skjedd da de var små, et spørsmål som legger til rette for at informantene skal produsere fortidsformer av verb. Likevel er det altså en større prosentandel a-ender i UPUS-materialet enn hos de yngste informantene i NoTa-materialet.

25. Aldersdifferensieringa i korpus som dette burde i større grad vært synliggjort i søkegrensesnittet og kanskje også vært splitta opp i mindre grupper, men det er en diskusjon jeg ikke går nærmere inn på her.

6.1 Språk, kjønn og sted

Resultata fra korpussøka viser at både UPUS-informantene og de yngste NoTa-informantene samla sett bruker a-endelse i fortidsformene av svake i verb i langt større grad enn de bruker et-endelse (jf. Tab. 2 og 3). UPUS-informantene skiller seg ut ved at de har en høyere prosentandel a-ender enn NoTa-informantene (81 % mot 75 %), men fordi alle informantene i UPUS-materialet på opptakstidspunktet var bosatt i bydeler som faller innunder *rest*-kategorien i NoTa-korpuset, altså østlige bydeler, er det rimelig å sammenlikne UPUS-informantenes distribusjon med de yngste *rest*-informantene i NoTa-materialet (jf. Tab. 4). For disse informantene er distribusjonen av -a/-et på henholdsvis 89 % (-a) og 11 % (-et), noe som betyr at UPUS-informantene på dette punktet ikke skiller seg nevneverdig fra de yngste informantene i NoTa-materialet som på opptakstidspunktet var bosatt i de østlige bydelene (*rest*).

Til tross for at de unge kvinnene er i mindretall i UPUS-materialet (kun 14 av 41 informanter er kvinner), står disse bak halvparten av alle de svake verbforekomstene med a-/et-variasjon i materialet (jf. Tab. 2). Tab. 2 viser også at a-/et-distribusjonen er omtrent lik for både gutter og jenter (langt flere a-ender enn et-ender).

Tabell 2: Samvariasjon mellom a-/et-endelse og kjønn i UPUS-materialet

UPUS (alle)	et-endelse	a-endelse	Totalt
Jenter (14 informanter)	26 (19 %)	111 (81 %)	137
Gutter (41 informanter)	26 (19 %)	113 (81 %)	139
Totalt	52 (19 %)	224 (81 %)	276 (100 %)

Sjøl om korpussøk antakelig er best egna til å gi et generelt bilde av ulike språktrekks distribusjon knytta til ulike kategorier, er det likevel interessant å se nærmere på hvilke informanter som skjuler seg bak de ulike variantene. Når det gjelder et-varianten i UPUS-materialet, er det en av de kvinnelige informantene, med en mor som er født i utlandet, som står for 1/3 av disse forekomstene aleine.²⁶ Dersom vi ser nærmere på a-forekomstene i UPUS-materialet, er det interessant at også for denne

26. Denne informanten har informantnummer 022 i UPUS-materialet.

varianten er det én mannlig informant som skiller seg ut og som står bak 28 av a-forekomstene aleine. Denne mannlige informanten er født og oppvokst i Norge med norsk mor og en far som er født i utlandet.²⁷ Både i intervju og samtale uttrykker han en eksplisitt tilknytning til østkanten i Oslo, og identiteten som østkantbeboer er sterkt knytta til bevisstheten rundt egen språklig praksis. Denne informanten er også brukt som eksempel i flere andre artikler som en tydelig representant for en såkalt multi-etnolektisk språkstil (se f.eks. Svendsen & Røynealand 2008, Opsahl 2009a, Svendsen 2014).

Den yngste informantgruppa i NoTa-materialet skiller seg ikke mye fra UPUS-informantene når det gjelder fordelinga mellom a- og et-ender (jf. Tab. 3). Dersom vi ser alle informantene (både *rest* og *vest*) under ett, er det langt flere a-ender (75 %) enn et-ender (25 %).

Tabell 3: Samvariasjon mellom kjønn og a-/et-ender hos den yngste informantgruppa i NoTa-materialet, både *rest* og *vest* (15–24 år). Forskjellen er signifikant ($p < 0,01$).

NoTa (15–24 år)	et-ender	a-ender	Totalt
Jenter	96 (33,5 %)	191 (66,5 %)	287
Gutter	38 (15 %)	213 (85 %)	251
Totalt	134 (25 %)	404 (75 %)	538 (100 %)

Når det gjelder forskjeller mellom *rest* og *vest* blant de yngste informantene i NoTa-materialet, ser vi at den prosentvise forskjellen mellom a- og et-ender er langt større i *rest* enn i *vest* (jf. Tab. 4). Blant *rest*-informantene er det hele 89 % a-ender, mot kun 11 % et-ender. Også i *vest* er a-endelsene (57 %) mer frekvente enn et-endelsene (43 %) blant denne yngste informantgruppa, men her er ikke forskjellen mellom de ulike variantene så stor som i *rest*. At forskjellen mellom de ulike variantene er mindre i *vest*, underbygger det egenrapporteringa fra Oslo-testen viste, nemlig at et-enden antakelig indekserer vestkant i større grad enn det a-enden indekserer østkant. Et-enden brukes lite blant *rest*-informantene, mens a-endelsene brukes mer i begge informantgrupper.

27. Denne informanten har informantnummer 003 i UPUS-materialet.

Tabell 4: Samvariasjon mellom bosted og a-/et-ender hos den yngste informantgruppa i NoTa-materialet (15–24 år). Forskjellen er signifikant ($p < 0,01$).

NoTa (15–24 år)	et-endelse	a-endelse	Totalt
Rest	32 (11 %)	270 (89 %)	302
Vest	102 (43 %)	134 (57 %)	236
Totalt	134 (25 %)	404 (75 %)	538 (100 %)

Der både jenter og gutter i UPUS-materialet hadde lik distribusjon av de ulike variantene (jf. Tab. 2), er bildet mer komplekst når det gjelder de yngste NoTa-informantene, iallfall for informantene som er bosatt i vest (jf. Tab. 3, 5 og 6).

Blant de yngste informantene i rest anvender både guttene og jentene i større grad a-ender enn et-ender (jf. Tab. 5). Her ser vi at blant jentene utgjør a-enderne 88 %, mot 12 % et-ender. Blant guttene er fordelinga 9 % et-ender, mot 90 % a-ender. For rest-informantene ser det altså ut som om stedsdimensjonen spiller ei større rolle for distribusjonen av a- og et-ender enn det kjønnsdimensjonen gjør. Tilsvarende så vi for UPUS-informantene, der distribusjonen av de ulike endersene var den samme for begge kjønn (jf. Tab. 2).

Tabell 5: Samvariasjon mellom bosted (rest), kjønn og a-/et-ender hos den yngste informantgruppa i NoTa-materialet (15–24 år). Ingen signifikant forskjell.

Rest	et-endelse	a-endelse	Totalt
Jenter	20 (12 %)	151 (88 %)	171
Gutter	12 (9 %)	119 (91 %)	131
Totalt	32 (10,5 %)	270 (89,5 %)	302 (100 %)

Blant de yngste informantene i vest er samvariasjonen mellom kjønn og verbendelse mer kompleks (jf. Tab. 6). Her ser vi at blant jentene utgjør a-enderne 34,5 %, mot 65,5 % et-ender. Blant guttene er fordelinga 22 % et-ender, mot 78 % a-ender. Forskjellen mellom rest- og vest-jentene er altså langt større enn mellom rest- og vest-guttene.

Tabell 6: Samvariasjon mellom bosted (vest), kjønn og a-/et-ender hos den yngste informantgruppa i NoTa-materialet (15–24 år). Forskjellen er signifikant ($p < 0,01$).

Vest	et-endelse	a-ender	Totalt
Jenter	76 (65,5 %)	40 (34,5 %)	116
Gutter	26 (22 %)	94 (78 %)	120
Totalt	102 (43 %)	134 (57 %)	236 (100 %)

Flere språkforskere har tidligere påpekt at såkalte «breie» eller tradisjonelle dialekttrekk ofte tillegges en mannlighetsindeks, og at det derfor ikke er uvanlig at gutter i større grad enn jenter tar i bruk tradisjonelle dialekttrekk (jf. Hårstad & Opsahl 2013: 80, Eckert 2014: 538). Ei slik kobling mellom kjønnsindeksikalitet og mer ustandardiserte eller tradisjonelle trekk kan bidra til å forklare denne forskjellen mellom gutter og jenter på vestkanten (jf. Tab. 6).

Opsahl (2009b: 227, med flere referanser) har tidligere påpekt mulig kjønnsindeksikalitet for diskursmarkøren *wolla* i UPUS-materialet. Hun skriver at dette ser ut til å være et maskulint fenomen – fordi det hovedsakelig er gutter som tar i bruk dette språktrekket (Opsahl 2009b: 226, se også Svendsen & Røynealand 2008: 71 for samme argumentasjon). I tillegg omtaler enkelte av informantene i UPUS-materialet også bruk av *wolla* som «sånn østkant» (Opsahl 2009b: 226), noe som i tillegg til kjønnsindeksikalitet også viser en tydelig stedsindeksikalitet for dette uttrykket. Dette viser nettopp at slike koblinger mellom enkelte språktrekk og sosiale kategorier, som f.eks. kjønn og sted, sjelden er entydige, og som Hårstad og Opsahl (2013: 80, med referanse til Røynealand 2005) argumenterer for, kan språklige skiller også gå gjennom kjønnskategoriene, snarere enn mellom dem. Ser vi på distribusjonen av a-versus et-ender hos rest-informantene i NoTa isolert (jf. Tab. 5), er ikke forskjellene mellom gutter og jenter så store som for vest-informantene. Heller ikke i UPUS-materialet er det forskjell på distribusjonen av a- og et-ender mellom gutter og jenter (jf. Tab. 2), noe som tyder på at ulike endelser kan implisere både kjønns- og stedsindeksikalitet. Her er det derfor relevant å trekke inn Eckerts (2008: 453) forståelse av språktrekks indeksikalske *felt*, som innebærer at koblinga mellom språktrekk og sosial mening ikke er statisk, men flytende, og at ett enkelt språktrekk kan aktivisere ulike deler av det sosiale meningsfeltet.

Ei jente i UPUS-materialet begrunner språkvalga sine og bruken av en multietnolektisk stil med stedsindeksikalitet, samtidig som hun eksplisitt kobler a-ender til denne språkstilen i sin begrunnelse (# = pause):²⁸

Kine: jeg tror jeg snakker det litt for å # vise at jeg er fra østkanten # at jeg er ikke en # vestkantberte som går med Dolce and Gabbana og # sånn # lissom
det er for å vise at jeg kommer fra # østkanten og jeg er heller ikke redd for å si det lissom jeg er ikke noe sånn ## skal begynne å prøve å snakke # «hytten» og alt sånn der
fordi # altså det er sånn # jeg er oppvokst med å snakke med a-endinger og alt sånn der
og så det # kommer aldri til å legge om det for å # prøve å passe inn et annet sted lissom # det er sånn jeg snakker det er # folka får godta det eller så får de stikke og dra liksom

Dette er nettopp et eksempel på at «the use of a variable is not simply an invocation of a pre-existing indexical value but an indexical claim which may either invoke a pre-existing value or stake a claim to a new value» (Eckert 2008: 464). Betydninga av språkets indeksikalitet blir tydelig gjennom slike samtaler om språkets sosiale mening, det Johnstone (2010: 391) kaller «talk about talk». Når språkvalg også gjenkjennes av andre som aktivt identitetsarbeid (jf. Le Page & Tabouret-Keller 1985), og på den måten knyttes til sosial mening, kan vi også snakke om det Agha (2007: 182) kaller registerdanning, fordi koblinga mellom enkelte språktrekk og sosial mening gjenkjennes og deles av flere.

6.2 Språk og kontekst

Korpusmaterialet gir også mulighet til å knytte distribusjonen av språklige trekk til ulike kontekster. Både UPUS- og NoTa-informantene deltok i to ulike opptakssituasjoner: De blei intervjuet av en forsker, og

28. Denne informanten har informantnummer 032 i UPUS-materialet.

deretter deltok de i samtale med en annen informant. Muligheten til å differensiere mellom ulike kontekster gjør at vi kan ha en til dels interaksjonell tilnærming også i store talespråkkorpus. I Tab. 7 og 8 ser vi den prosentvise fordelinga mellom a- og et-forekomster i de ulike samtalesituasjonene i UPUS- og NoTa-materialet. I begge korpuser er det en høyere prosentandel a-forekomster i samtale (86,5 %) enn i intervjuene (75 %), og det er en høyere prosentandel et-forekomster i intervjuene (25 %) enn i samtale (13,5 %).

Tabell 7: Antall a-/et-forekomster i UPUS-materialet i samtale og intervju. Forskjellen er signifikant ($p = 0,015$).

UPUS	Antall a-/et-forekomster	Antall a-forekomster	Antall et-forekomster
Intervju	128	96 (75 %)	32 (25 %)
Samtale	148	128 (86,5 %)	20 (13,5 %)
Totalt	276	224	52

Tabell 8: Antall a-/et-forekomster hos de yngste informantene i NoTa-materialet i samtale og intervju (14–25 år). Forskjellen er signifikant ($p < 0,01$).

NoTa (alle)	Antall a-/et-forekomster	Antall a-forekomster	Antall et-forekomster
Intervju	219	150 (68,5 %)	69 (31,5 %)
Samtale	319	254 (80 %)	65 (20 %)
Totalt	538	404	134

Disse tallene gir en klar indikasjon på at den situasjonen informantene befinner seg i, har innvirkning på den språklige praksisen. Tidligere analyser av UPUS-materialet har vist at det er en større andel brudd på den såkalte V2-regelen i norsk i samtalsituasjonene enn det er i intervju-situasjonene (se f.eks. Opsahl 2009a, Nistov & Opsahl 2014). Lødrup (2011: 132) har også antydning av formalitetsgrad som mulig forklaring på genusvariasjon i NoTa-materialet. Så vidt jeg veit, er det ingen som tidligere har dokumentert kontekstuell variasjon for andre språklige variabler i NoTa- og UPUS-materialet.

Forskjellene mellom samtalsituasjonene er også tydelige dersom vi ser atskilt på *rest-* og *vest-*informantene i NoTa-korpuset (Tab. 9 og 10).

Rest-informantene i NoTa-materialet (jf. Tab. 9) viser samme tendens som for UPUS-informantene (jf. Tab. 7), og sjøl om a-endelsene har klart høyest distribusjon totalt sett i materialet, er det likevel forskjell på de ulike opptakssituasjonene: Det er flere et-forekomster i intervjuene (16 %) enn i samtalene (7,5 %), og det er prosentvis flere a-ender i samtalene (92,5 %) enn i intervjuene (84 %).

Tabell 9: Antall a-/et-forekomster hos de yngste rest-informantene i NoTa-materialet i samtale og intervju (14–25 år). Forskjellen er signifikant ($p = 0,022$).

NoTa (rest)	Antall a-/et-forekomster	Antall a-forekomster	Antall et-forekomster
Intervju	114	96 (84 %)	18 (16 %)
Samtale	188	174 (92,5 %)	14 (7,5 %)
Totalt	302	270	32

Også i Tab. 10, som viser oversikt over de yngste NoTa-informantene i *vest*, ser vi den samme tendensen. Her er imidlertid ikke forskjellen mellom a- og et-endelsene i materialet så stor som i de foregående tabellene, rett og slett fordi *vest*-informantene i større grad bruker a-ender enn det *rest*-informantene bruker et-ender.

Tabell 10: Antall a-/et-forekomster hos de yngste vest-informantene i NoTa-materialet i samtale og intervju (14–25 år). Forskjellen er ikke signifikant, likevel en indikasjon ($p = 0,14$).

NoTa (vest)	Antall a-/et-forekomster	Antall a-forekomster	Antall et-forekomster
Intervju	105	54 (51,5 %)	51 (48,5 %)
Samtale	131	80 (61 %)	51 (39 %)
Totalt	236	134	102

Som nevnt tidligere er det flere forbehold å ta når man undersøker språklig praksis basert på korpusmateriale. Dette gjelder blant annet muligheten til å studere språkbruk i flere kontekster enn to, noe som altså henger sammen med muligheten informantene har til å innta ulike relasjonelle roller. Likevel åpner disse funna for spennende forskningsoppgaver i framtida, der mer tradisjonelle talespråkstrekk med fordel kan

undersøkes innafor mer interaksjonelle og etnografiske tilnærmingar, gjerne knytta til utviklinga av multietnolektiske stiler i ulike bymiljø.

7 Språklig differensiering og konkurrerende standarder?

Analysene i denne artikkelen tyder på at multietnolektiske trekk opptrer i kombinasjon med språktrekk som tradisjonelt har vært knytta til østkanten i Oslo, og som fortsatt i enkelte sammenhenger indekserer østtilhørighet, iallfall gjelder dette a-/et-varianter i fortidsformer av svake verb. Dataene fra Oslo-testen viser at folk på østkanten rapporterer om bruk av a-ender, mens folk fra vestkanten rapporterer om bruk av et-ender. Det at et-endelsene i større grad er knytta til språkbrukerne på vestkanten enn det a-endelsene er knytta til språkbrukerne på østkanten, kan tyde på at det er et-varianten som i størst grad signaliserer lokalitet, mens a-endelsene i tillegg til å indeksere lokalitet også forbindes med det supra-lokale og regionale i mange sammenhenger. Det er flere forskere som har påpekt at a-endelsene indekserer østkanten og et- og en-ender i henholdsvis svake verb og feminine substantiv indekserer vestkanten (Hårstad & Opsahl 2013: 88–89, Opsahl & Røynealand 2009, Aarsæther et al. 2015), og dette underbygges ytterligere når vi ser på den faktiske bruken av svake verb i UPUS- og NoTa-materialet (jf. Tab. 1–6). At forekomstene av a-ender i egenrapporteringa fra Oslo-testen også er høyere dersom respondentene mener de bruker slanguttrykk som assosieres med en multietnolektisk stil (*wolla* versus *chille*), underbygger koblinga mellom en multietnolektisk språkstil og språktrekk som *ikke* indekserer vestkant.

Det sosiale meningsfeltet de ulike variantene representerer, er også mulige forklaringer på den kontekstuelle variasjonen vi finner mellom a-/et-distribusjonen og de ulike samtalsituasjonene. At formalitetsgrad i de ulike samtalsituasjonene kan ha betydning for hvilke språktrekk informantene bruker, antyder som nevnt også Lødrup (2011: 132) i sin studie av genusmønstre i Oslo-dialekten (NoTa-materialet). Om det er formaliteten ved de ulike samtalsituasjonene som forklarer variasjonen, skal jeg ikke spekulere i her, men mye tyder på at Lødrup har rett i at samtalsituasjon og kontekst (vennesamtale versus samtale med en forsker) har betydning for hvilke deler av det språklige repertoaret språkbrukerne velger å anvende. Det at a-ender for svake verb også ser ut

til å være mindre markerte enn et-endelsene, tyder også på at stedsindeksikaliteten for disse variantene rommer både det lokale og det supra-lokale, og at ulike meningsfelt ved språklige trekk kan aktiveres i ulike kontekster (jf. Eckert 2008).

Noe som kompliserer den sosiolingvistiske talespråksvirkeligheten ytterligere, er bruken av a-/et-endelser i skriftspråket bokmål. Sjøl om mye altså tyder på at a-endelsene er etablerte som gangbare varianter i det som i enkelte sammenhenger blir omtalt som standardtalemål i norsk sammenheng, er dette langt fra virkeligheten i skriftspråket. Trass i at a-endelsene i fortidsformer av svake verb har vært en del av skriftnormalen i bokmål siden 1917, er det likevel ikke disse variantene som preger skriftspråket i dag. Kolas (2014: 72) undersøkelse av disse variantene i ulike skriftlige sjangre viser at et-varianten i denne verbkategorien dominerer, og at a-varianten er svært lite utbredt. I så måte rimer funna i denne artikkelen dårlig med Auers (2005: 8) standardmodell som argumenterer for at utvikling av et standardtalemål må ha støtte i skrift. Fordi skriftspråka i Norge er forholdsvis nye og ikke har stabilisert seg på samme måte som i andre land Auer inkluderer i sin standardiseringsmodell, er det ikke utenkelig at samgangen mellom skrift og tale for disse variantene vil endre seg i framtida. Det er også et poeng at de norske skriftspråka tillater mer variasjon i normen enn det andre skriftspråkstandarder gjør. Her kan man også trekke inn at det indeksikalske feltet for de ulike variantene ikke nødvendigvis er overførbare fra tale til skrift og vice versa. At et-endelsen indekserer vestkant i talt Oslo-språk, betyr ikke at den også gjør det i skriftspråkstandarden bokmål. Og det er også en kjensgjerning at a-endelsen i svake verb i talespråket framstår som langt mer nøytral enn det a-endelsen i skriftspråket bokmål gjør. Basert på Auers argumentasjon om skriftlig bruk som en forutsetning for utbredelse i standardtalemålet, er det uansett interessant at a-varianten, som kan sies å både indeksere noe lokalt og noe supra-lokalt, i så liten grad har fått gjennomslag i skriftspråket bokmål, mens det motsatte altså er tilfellet for et-varianten.

Analysene i denne artikkelen viser nettopp at et-endelsene indekserer vestkant mer enn a-endelsene indekserer østkant. Og sjøl om stedsindeksikalitet også er en del av det sosiale meningsfeltet denne a-endelsen signaliserer, noe som også understrekes av enkelte UPUS-informanter, tyder mye på at *kasta* framfor *kastet* i talespråket også kan representere supra-lokalitet. Som nevnt tidligere i denne artikkelen kan en

multietnolektisk språkstil dra veksler på språklige trekk og semiotiske ressurser fra det stedlige og hjemlige (lokale), samtidig som tilhørighet til noe overregionalt og globalt også spiller ei betydelig rolle. At a-endelsenes indeksikalske felt ser ut til å romme både det stedlige og det supra-lokale, kan bidra til å forklare utbredelsen blant ungdommene i UPUS- og NoTa-materialet.

Fokuset på verbendelsenes indeksikalitet bidrar også til å forstå bedre de ulike variantenes status og distribusjon i talespråket i Oslo i dag. Det har blitt påpekt at Oslo-ungdommers bruk av en multietnolektisk språkstil er en ny måte å markere stedstilhørighet på (Opsahl & Røynealand 2009). Den språkvariasjonen som tidligere representerte østkanten eller vestkanten i byen, viskes ut eller forsvinner og erstattes eller komplementeres av nye språklige trekk (Hårstad & Opsahl 2013: 96). På samme måte viser undersøkelsen i artikkelen her at det indeksikalske feltet knytta til tradisjonell og veletablert variasjon i Oslo-språket også kan operere langs andre meningsakser når tradisjonelle språktrekk ses i sammenheng med framveksten av en multietnolektisk stil. Mye tyder på at a-endelsenes indeksikalske felt, iallfall når det dreier seg om verb, ikke kun aktualiserer verdier og forestillinger knytta til en tradisjonell forståelse av og tilknytning til østkanten i Oslo. A-endelser i svake verb kan være en del av en multietnolektisk språkstil som også peker i retning av forestillinger knytta til det supra-lokale og regionale.

Litteratur

- Agha, Asif. 2003. "Voice, footing, enregisterment." *Journal of Linguistic Anthropology* 15: 38–59.
- . 2005. "The social life of cultural value." *Language and Communication* 23: 231–273.
- . 2007. *Language and Social Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Androutsopolous, Jannis. 2010. "Ideologizing ethnolectal German." I: *Language Ideologies and Media Discourse: Texts, Practices, Politics*, red. Sally Johnstone & Tommaso M. Milani, 182–202. *Advances in Sociolinguistics*. London: Continuum.
- Appadurai, Arjun. 1990. "Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy." I: *Global culture. Nationalism, globalization and*

- modernity*, red. Mike Featherstone, 295–310. London: Sage Publications.
- Auer, Peter. 2005. “Europe’s Sociolinguistic Unity, or: A Typology of European Dialect/Standard Constellations.” I: *Perspectives on Variation: Sociolinguistic, Historical, Comparative*, red. Nicole Delbecque et al., 7–42. New York: Mouton de Gruyter.
- Bergesen, Eirik. 2015. “Krenke sjæl.” *Dagbladet Magasinet*, 28.03.2015.
- Brunstad, Endre, Unn Røynealand & Toril Opsahl. 2010. “Hip Hop, Ethnicity and Linguistic Practice in Rural and Urban Norway.” I: *Languages of Global Hip Hop*, red. Marina Terkourafi, 222–255. London: Continuum.
- Bokmålsordboka og Nynorskordboka på internett*. Universitetet i Bergen og Språkrådet. <<https://ordbok.uib.no/>> [06.07.2019]
- Borch, Kristin. 2001. Ungdomsspråk i Oslo, liksom. Upublisert hovedoppgave. Universitetet i Oslo.
- Christensen, Mette V. 2012. *8220, 8210 – Sproglig variation blant unge i multietniske områder i Aarhus*. Ph.d.-afhandling. Aarhus Universitet.
- Cutler, Cecelia & Unn Røynealand. 2015. “Were the fuck am I from? Hip-hop youth and (re)negotiation of language and identity in Norway and the US.” I: *Language, Youth and Identity in the 21st Century*, red. Jacomine Nortier & Bente A. Svendsen, 139–163. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eckert, Penelope. 2008. “Variation and the indexical field.” *Journal of Sociolinguistics* 12 (4): 453–476.
- . 2012. “Three Waves of Variation Study: the Emergence of Meaning in the Study of Sociolinguistic Variation.” *Annual Review of Anthropology* 41: 87–100.
- . 2014. “Language and Gender in Adolescence.” I: *The Handbook of Language, Gender and Sexuality*, Second Edition, red. Susan Ehrlich, Miriam Meyerhoff & Janet Holmes, 529–545. Chichester: Wiley Blackwell.
- Enger, Hans-Olav. 1998. *The classification of strong verbs in Norwegian with special references to the Oslo dialect. A study in inflectional morphology*. Doctoral thesis. Oslo: Acta Humaniora.
- Eriksen, Thomas H. 2008. *Globalisering. Åtte nøkkelbegreper*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Gal, Susan. 2006. "Contradictions of standard language in Europe: implications for the study of practices and publics." *Social Anthropology* 14: 163–81.
- Hanssen, Eskil et al. 1978. *Oslomål: Prosjektbeskrivelse og syntaktisk analyse av Oslomål med henblikk på sosiale skilnader*. Skrifter fra talemålsundersøkelsen i Oslo (TAUS) 6. Oslo: Novus forlag.
- . 2010. *Dialekter i Norge*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Haraldsrud, Andreas D. 2012. Dæt læses med Æ: En komparativ undersøkelse av norsk og dansk danna talemål 1750–1850. Upublisert masteroppgave. Universitetet i Oslo.
- Holter, Harriet. 1996. "Fra kvalitative metoder til kvalitativ samfunnsforskning." I: *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*, 2. utg., red. Harriet Holter & Ragnvald Kalleberg, 9–25. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hårstad, Stian. 2008. "Store tal frå trondheimsk tale. Metodologisk drøfting av ei nettbasert dialektgransking." *Målbryting* 9: 127–147.
- . 2010. *Unge språkbrukere i gammel by. En sosiolingvistisk studie av ungdoms talemål i Trondheim*. Ph.d.d-avhandling, NTNU.
- Hårstad, Stian & Toril Opsahl. 2013. *Språk i byen*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Ims, Ingunn I. 2007. "Det er vi som bestemmer åssen folk snakker og skriver." En undersøkelse av norske avisers språknormative prinsipp og praksis. Upublisert hovedfagsoppgave. Universitetet i Oslo.
- . 2013. "Språklig registerdanning og verditilskrivning. Betegnelser på nye måter å snakke norsk på i Oslo." *NOA – norsk som andrespråk* 29 (2): 37–71.
- . 2014. "Ideologisering av språklige registre i mediediskursen." *NOA – norsk som andrespråk* 30 (1): 5–40.
- Irvine, Judith T. & Susan Gal 2000. "Language Ideology and Linguistic Differentiation." I: *Regimes of Language: Ideologies, Politics and Identities*, red. Paul V. Kroskrity, 35–84. Santa Fe: School of American Research Press.
- Jahr, Ernst Håkon. 1978. *Østlandsmåla fram! Ei bok om rørsla Østlandsk reisning*. Tromsø: Universitetsforlaget.
- Jahnsen, Vanja. 2001. Øst og vest for elva. En sosiolingvistisk undersøkelse av talemålet i Oslo. Upublisert hovedfagsoppgave. Universitetet i Oslo.

- Johannessen, Janne B. 2008. "Oslo-språket i tall." I: *Språk i Oslo. Ny forskning omkring talespråk*, red. Janne B. Johannessen & Kristin Hagen, 235–243. Oslo: Novus forlag.
- . 2015. "Oslo-språket de siste to hundre år." I: *Talemåletter 1800. Norsk i jamføring med andre nordiske språk*, red. Helge Sandøy, 269–300. Oslo: Novus forlag.
- Johannessen, Janne B. & Kristin Hagen (red.). 2008. *Språk i Oslo. Ny forskning omkring talespråk*. Oslo: Novus forlag.
- Johnstone, Barbara. 2004. "Place, Globalization, and Linguistic Variation." I: *Sociolinguistic Variation: Critical Reflections*, red. Carmen Fought, 65–83. New York: Oxford University Press.
- . 2010. "Indexing the Local." I: *Handbook of Language and Globalization*, red. Nikolas Coupland, 386–404. Oxford: Oxford University Press.
- . 2016a. "Enregisterment: How linguistic items become linked with ways of speaking." *Language and Linguistics Compass* 10: 632–643.
- . 2016b. "The Sociolinguistics of Globalization: Standardization and Localizations in the Context of Change." *Annual Review of Linguistics* 2: 349–365.
- Kola, Kjersti W. 2014. Bokmålsbruk – hvorledes/hvordan/åssen og hvorfor. Om bruken av morfologiske og ortografiske varianter i bokmålsnormalen. Upublisert masteroppgave. Universitetet i Oslo.
- Kristiansen, Tore. 2008. "Om forståelighet på tværs af dialekter og nabo-sprog – erfaringer, vurderinger og holdninger blandt norske lærere." I: *Vandringer i ordenes landskap: Et festskrift til Lars Anders Kulbrandstad på 60-årsdagen*, red. Atle Næss & Thomas Engan, 43–65. Vallset: Opplandske Bokforlag.
- Kroskrity, Paul. 2004. "Language Ideologies." I: *A Companion to Linguistic Anthropology*, red. Alessandro Duranti, 496–517. Oxford: Blackwell Publishing.
- Larsen, Amund B. 1907. *Kristiania bymål. Vulgarsproget med henblik på den utvungne dagligtale*. Kristiania: Bymålslaget.
- Le Page, R. B. & Andrée Tabouret-Keller. 1985. *Acts of identity: creole-based approaches to language and ethnicity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lundgaard, Hilde. 2015. "Kan Raymond redde Oslo Ap?" *Aftenposten*, 05.06.2015. <<https://www.aftenposten.no/norge/i/3d90/Kan-Raymond-redde-Oslo-Ap>> [25.01.2018]

- Lødrup, Helge. 2011. "Hvor mange genus er det i Oslo-dialekten?" *Maal og Minne* 2012 (2):120 – 136.
- Løken, Inger. 2001. "Litt kjukkere språk da." Varietetsinndeling og interindividuell variasjon med utgangspunkt i talemålet i Oslo. Upublisert hovedfagsoppgave. Universitetet i Oslo.
- Milani, Tommaso. 2010. "What's in a name? Language ideology and social differentiation in a Swedish print-mediated debate." *Journal of Sociolinguistics*, 14 (1): 116–142.
- Mæhlum, Brit. 2007. "Språk i det sosiale rom. Noen teoretiske betraktninger." *Motskrift*: 71–82.
- Mæhlum, Brit & Unn Røyneland. 2011. "Lasternens Hule eller Civilisationens Arnested? Byens posisjon i norsk talemålsforskning." I: *Nordiskfaget – tradisjon og fornying. Maal og Minne 100 år*, red. Jon Gunnar Jørgensen & Lars Vikør, 69–95. Oslo: Novus forlag.
- . 2012. *Det norske dialektlandskapet*. Oslo: Cappelen Akademisk.
- Nistov, Ingvil & Toril Opsahl. 2014. "The social side of syntax in multi-lingual Oslo." I: *The Sociolinguistics of Grammar*, red. Tor A. Åfarli & Brit K. Mæhlum, 91–116. John Benjamins Publishing Company.
- Norsk talespråkskorpus – Oslo-delen (NoTa)*, Tekstlaboratoriet, ILN, Universitetet i Oslo. <<http://www.tekstlab.uio.no/nota/oslo/index.html>> [24.01.2018]
- Omdal, Helge & Lars Vikør. 2002. *Språknormer i Norge. Normeringsproblematikken i bokmål og nynorsk*. Landslaget for norskundervisning. Oslo: Cappelen Akademisk.
- Opsahl, Toril. 2009a. «Egentlig alle kan bidra!» *En samling sosiolingvistiske studier av strukturelle trekk ved norsk i multietniske ungdomsmiljøer i Oslo*. Ph.d.-avhandling, Universitetet i Oslo.
- . 2009b. "Wolla I swear this is typical for the conversational style of adolescents in multiethnic areas in Oslo." *Nordic Journal of Linguistics* 32 (2): 221–244.
- . 2012. "Sosial syntaks? Grammatiske variabler i sosiolingvistisk belysning, med utgangspunkt i Oslo." I: *Fra holtjar til holting. Språkhistoriske og språksosiologiske artikler til Arne Torp på 70-årsdagen*, red. Unn Røyneland & Hans-Olav Enger, 273–290. Oslo: Novus forlag.
- . 2013. "Austlandsk (gjen)reising og ny norsk (sic)." I: *Der var ruskut å leggja utpå'. Ti år med mastergraden i nynorsk skriftkultur*, red. Jens Johan Hyvik & Stephen Walton, 207–228. Oslo: Novus forlag.

- Opsahl, Toril, Unn Røynealand & Bente Ailin Svendsen. 2008. “‘Syns du jallanorsk er lættis, eller?’ – om taggen [*lang=X*] i NoTa-Oslo-korpuset.” I: *Språk i Oslo. Ny forskning omkring talespråk*, red. Janne B. Johannessen & Kristin Hagen, 29–41. Oslo: Novus forlag.
- Opsahl, Toril & Unn Røynealand. 2009. “Oslo-ungdom – født på solsidan eller i skyggen av standardtalemålet?” *Norsk lingvistisk tidsskrift* 27 (1): 95–120.
- Oslo-testen. 2010. *Oslo-testen. En nettbasert spørreundersøkelse om språk i Oslo*. Utvikla av Ingunn I. Ims og Karine Stjernholm i samarbeid med Aftenpostens nettredaksjon. <<https://www.aftenposten.no/kultur/i/on4Qo/Ta-Oschlo-testen>> [24.01.2018]
- Pharao, Nicolai & Gert F. Hansen. 2005. ”Prosodiske træk i et- og to-sprogede unges københavnsk.” *Danske talesprog* 6: 1–50.
- Quist, Pia. 2000. “Ny københavnsk ‘multietnolekt’. Om sprogbrug blant unge i sprogligt og kulturelt heterogene miljøer.” *Danske talesprog* 1: 144–211.
- . 2008. “Sociolinguistic approaches to multiethnolect: Language variety and stylistic practice.” *International Journal of Bilingualism* 12 (1–2): 43–61.
- Quist, Pia & Bente A. Svendsen. 2015. “MultiNord 2007–2015: Et nettverk for forskning om språk i heterogene byrom – empiriske og teoretiske hovedlinjer.” *NOA – Norsk som andrespråk* 30 (1–2): 151–94.
- Rampton, Ben. 2011. “From ‘Multi-ethnic adolescent heteroglossia’ to ‘Contemporary urban vernaculars’.” *Language & Communication* 31 (4): 276–294.
- . 2015. “Contemporary urban vernaculars.” I: *Language, Youth and Identity in the 21st Century. Linguistic Practices across Urban Spaces*, red. Jacqueline M. Nortier & Bente A. Svendsen, 24–44. Cambridge: Cambridge University Press.
- Robertson, Roland. 1995. “Glocalization: Time–space and homogeneity–heterogeneity.” I: *Global Modernities*, red. Mike Featherstone, Scott M. Lash & Ronald Robertson, 25–44. London: Sage Publications.
- Røynealand, Unn. 2005. *Dialektnivellering, ungdom og identitet: ein komparativ studie av språkleg variasjon og endring i to tilgrensande dialektområde, Røros og Tynset*. Doktorgradsavhandling. Oslo: Universitetet i Oslo.

- Sandøy, Helge. 2015. "Austlandsk etter 1800." I: *Talemål etter 1800. Norsk i jamføring med andre nordiske språk*, red. Helge Sandøy, 159–179. Oslo: Novus forlag.
- Silverstein, Michael. 1985. "Language and the Culture of Gender: At the Intersection of Structure, Usage, and Ideology." I: *Semiotic Mediation: Sociocultural and Psychological Perspectives*, red. Elizabeth Mertz & Richard J. Parmentier, 219–259. Orlando: Orlando Academic Press.
- . 2003. "Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life." *Language and Communication* 23: 193–229.
- Skjekkeland, Martin. 2005. *Dialektar i Noreg. Tradisjon og fornying*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Språkrådet 2017. *Språkstatus 2017. Språkpolitisk tilstandsrapport frå Språkrådet*. <<http://www.sprakradet.no/globalassets/vi-og-vart/publikasjoner/sprakstatus/sprakstatus-2017.pdf>> [10.07.2019]
- . 2018. *Språk i Norge – kultur og infrastruktur*. <<https://sprakinorge.no>> [27.06.2019]
- Stjernholm, Karine. 2013. *Stedet velger ikke lenger deg, du velger et sted. Tre artikler om språk i Oslo*. Ph.d.-avhandling. Universitetet i Oslo.
- . 2014. "Oslos sosiolingvistiske utvikling, eller en typologisk framstilling av utviklinga i oslomål." *Maal og Minne* 2014 (2): 56–91.
- Stjernholm, Karine & Ingunn I. Ims. 2014. "Om bruk av Oslo-testen for å undersøke oslomålet." *Norsk lingvistisk tidsskrift* 32 (1): 100–29.
- Svendsen, Bente Ailin. 2012. "Et språklig bakholdsangrep? «Østfold l-ens» inntog i Oslo." I: *Fra holtjar til holting: språkhistoriske og språkso-
siologiske artikler til Arne Torp på 70-årsdagen*, red. Unn Røyne-
land & Hans-Olav Enger, 349–65. Oslo: Novus forlag.
- . 2014. "Kebabnorskdebatten. En språkideologisk kamp om sosial identitet og verdier." *Norsk tidsskrift for ungdomsforskning* 14 (2): 33–62.
- . 2015. "Language, youth and identity in the 21st century: content and continuations." I: *Language, Youth and Identity in the 21st Century. Linguistic Practices across Urban Spaces*, red. Jacomine Nortier & Bente A. Svendsen, 3–23. Cambridge: Cambridge University Press.
- Svendsen, Bente Ailin & Unn Røyne-land. 2008. "Multitethnolectal facts and functions in Oslo, Norway." *International Journal of Bilingualism* 12 (1–2): 62–83.
- Svendsen, Bente Ailin & Pia Quist. 2010. "Introduction." I: *Multilingual Urban Scandinavia*, red. Pia Quist & Bente A. Svendsen, xii–xxii. Bristol: Multilingual Matters.

- TAUS – Talemålsundersøkelsen i Oslo, Tekstlaboratoriet, ILN, Universitetet i Oslo. <<http://www.tekstlab.uio.no/nota/taus/index.html>> [10.07.2019]
- Tekstlaboratoriet, ILN, Universitetet i Oslo. <<http://www.hf.uio.no/iln/om/organisasjon/tekstlab/>> [10.07.2019]
- Torp, Arne & Lars Vikør. 2014. *Hovuddrag i norsk språkhistorie*. 4. utg. Oslo: Gyldendal.
- UPUS – Utviklingsprosesser i urbane språkmiljø, ILN, Universitetet i Oslo. <<http://www.hf.uio.no/iln/forskning/prosjekter/upus/>> [10.07.2019]
- Venås, Kjell. 1974. *Linne verb i norske målføre: morfologiske studiar*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Western, Knut. 1977. *a-endinger i oslomål. Skrifter fra talemålsundersøkelsen i Oslo (TAUS) 5*. Oslo: Novus forlag.
- Wiggen, Geirr. 1990. "Oslo bymål." I: *Den store dialektboka*, red. Ernst Håkon Jahr, 179–86. Oslo: Novus forlag.
- Woolard, Kathryn A. 1992. "Language Ideology: Issues and Approaches." *Pragmatics* 2 (3): 235–49.
- Øverland, Arnulf. 1956. *Riksmål, Landsmål og Slagsmål*. Oslo: Aschehoug.
- Aarsæther, Finn, Stefania Marzo, Ingvild Nistov & Evy Ceulers. 2015. "Indexing locality: contemporary urban vernaculars in Belgium and Norway." I: *Language, Youth and Identity in the 21st Century. Linguistic Practices across Urban Spaces*, red. Jacomine Nortier & Bente A. Svendsen, 249–70. Cambridge: Cambridge University Press.

Abstract

This article presents an analysis of how young language users in multilingual areas in Oslo use traditional speech features to express local identity and belonging, and how these features gain extended meaning in multilingual environment today. The main focus is on the a-/et-distribution of regular verbs, a distinction that during the last century is related to east and west side in Oslo. The material consist of responses produced by a large-scale online survey from 2010 – The Oslo Survey ("Oslo-testen") and two speech corpora from Oslo collected from 2004–2007 (UPUS and NoTa). The analysis reveals how young peoples' linguistic

praxis and meta-linguistic reflections can be interpreted as affiliation to both place and ethnicity. Processes in which new multilingual features are indexed with locality, can also lead to an extended indexical field for more traditional language features (cf. Eckert 2008, Johnstone 2010, Mæhlum 2007, Silverstein 2003).

Ingunn Indrebø Ims
Universitetet i Sørøst-Norge
Institutt for språk og litteratur
Kjølnes ring 56
NO-3918 Porsgrunn
ingunn.i.ims@usn.no

To menn og *Ave Maria* i Hamarkaupangen

Av Elise Kleivane

Der Hamarkaupangen låg i mellomalderen, blir det stadig gjort lausfunn, særleg av små metallgjenstandar. Eitt av desse funna er ein gjenstand av bly med runer på, funnen med metalldetektor på Storhamarstranda i 2012. Dette funnet er ikkje tidlegare publisert. I denne artikkelen blir det gjort greie for lesinga av runene, samt tolkinga av dei. Andre innskrifter samt manuskriptskrift blir tatt med i diskusjonen av tolkinga. Ein interessant detalj ved denne innskrifta er at ein av personane som er nemnt der, kan vere den same som er omtala i eit diplom frå Hamar. I artikkelen blir det òg drøfta kva denne innskrifta fortel om skriftkultur i Hamar og Noreg i mellomalderen. Til slutt blir dateringa av innskrifta diskutert, samt kva for funksjon denne blyskiva kan ha hatt.

HKH-14429

Gjenstanden det skal handle om her, er eit lausfunn som er gjort på Storhamarstranda. Det er ein liten flat ring av bly med runeinnskrift på begge sider. Det er snakk om eit overflatefunn gjort med metalldetektor. Storhamarstranda har stein og strandgrus i eit ca. 5 cm. tjukt lag, over leire. Det som ligg over leira, blir flytta rundt av vatnet og folk har gjort overflatefunn langs stranda i ei årrekkje. Gjenstanden er ei rund skive med høl i midten, eller ein kan kalle det ein flat ring, som blei funnen i to delar om lag éin meter frå kvarandre. Delane blei funne i felt 15 (sjå Illustrasjon 1 og 2).¹ Blyringen har fått museumsnummeret HKH-14429.

* Denne artikkelen er skriven som del av NFR-prosjektet *Bokstavar mellom runer og manuskript*. Takk til Erik Bjørnstad (Anno Museum) og Svein Olav Krøgli (NIBIO) for hjelp med karta. Mange takk òg til fagfeller for god og konstruktiv tilbakemelding på manuset.

1. Erik Bjørnstad (pers. komm.), Anno Museum. Felta er lokalt etablerte som sektorar for registrering av funn, og blir ført inn i Primus (databasen som Anno Museum brukar pr. 2019), saman med annan informasjon om funna frå Domkirkeodden.

Ringen er ca. 2,6 cm i diameter, og ca. 0,2–0,3 cm tjukk. Dei to fragmenta (1 og 2) høyrer heilt klart saman. Det viser både brotflatene og innskrifta på den eine sida (sjå nedanfor). Den eine sida (A) er lett konveks, og den andre sida (B) tilsvarande konkav, men dette kan vere resultat av seinare deformering (sjå Illustrasjon 3). Side A har innskriftfeltet heilt rundt, og innskrifta går over brotflatene, medan side B har to separate innskriftsflater, éi på kvart av dei to fragmenta. Hølet i midten av ringen er avlangt på B-sida og rundt på A-sida. Dette gjer at det verkar som om ringen er sett saman av to tynne skiver, eventuelt éi skive og to halvsirkklar. A-sida ser ut til å vere utforma som ein ring som er om lag like brei rundt heile, ca. 0,6–0,8 cm, og med eit rundt og ujamt hòl i midten på ca. 1,2 cm i diameter. B-sida ser ut til å vere sett saman av to halvsirkklar som ikkje møtest, og dermed skapar eit nivåskilje i ringen som går som eit spor tvers over. Sett frå B-sida er hølet i midten ikkje rundt, men nærmast ovalt eller rektangulært, ca. 0,9 × 1,5 cm.² Dermed er det som ser ut som baksidene av midtdelen av dei to halvsirklane, der kanten er nærmast rett, synlege frå A-sida. Like eins ser det ut som om baksida av ringen som utgjer A-sida, er synleg mellom dei to halvsirklane som utgjer B-sida. Eg har ikkje klart å slå fast om ringen verkeleg er sett saman av fleire delar på denne måten, eller om det er gjort på ein annan måte. Men innskriftene på begge sider er støypte inn i ringen som del av produksjonen. Dette er nok ein indikasjon på at kvar side er støypt for seg, og deretter monterte saman. Runene er skrivne inn i forma, slik at rune-teikna står oppheva frå bakgrunnen på blyringen.

På side A følgjer runene kanten av ringen slik at toppen av runene står mot ytste kanten, medan botnen av runene peiker inn mot sentrum. Rune-teikna er derfor plasserte slik at dei har tendens til “vifteform”. På side B er runene ordna annleis, her er runene stilte horisontalt på lese-retninga i to parallelle rekker, den eine over den andre. Innskrifta på fragment 1 kjem øvst i høve til lese-retninga, med toppen av runene langs ringens ytterkant og botnen av runene i line langs den rette kanten av halvsirkelen. Innskrifta på fragment 2 blir såleis nedst i høve til lese-retninga, og med toppen av runene langs den rette kanten av halvsirkelen, medan botnen av runene følgjer den runde kanten ytst på ringen (sjå Illustrasjon 4).

2. Måla her er særskilt vanskelege å fastsetje pga. skadane på ringen.

Lesinga av runene er for det meste uproblematisk, og nokre av runene som er usikkert lesne ved okulær undersøking, blir tydelege og sikkert lesne i mikroskop. I brotflatene mellom dei to delane har det truleg berre gått éi rune heilt tapt på side A, samt at identifiseringa av fem andre runer på same side er usikker. Lesinga av dei andre runene er derimot sikker nok til at tolkinga i det heile ikkje er problematisk. Innskrifta på blyringen er ikkje publisert tidlegare.³ Derfor går eg først gjennom lesinga eg har gjort, før eg kjem til tolkinga.

Side A: lesing

På side A har eg identifisert 26 runer, ikkje alle er sikkert lesne. I dette talet er medrekna éi heilt tapt rune. Eitt mogleg interpunksjonsteikn er ikkje rekna med (sjå Illustrasjon 5).⁴ På fragment 1 av side A er det spor etter to prikkar som eg les som interpunksjonsteikn. Dette er etter dei to runene som står heilt til venstre på fragmentet. Presentasjonen av lesinga tek til ved dette interpunksjonsteiknet. Rune 1 er ein \uparrow der kvisten er ganske lang og nesten 90 grader ut frå staven. Kvisten når fram til punkteringa på runa som står føre interpunksjonsteiknet (rune 26). Dei to interpunksjonsteikna står eitt over og eitt under kvisten på rune 1. Rune 2 er ein sikkert lesen \uparrow , punkteringa er tydeleg. Rune 3 \cap , 4 Υ og 5 \uparrow er sikre. Rune 6 er skadd i toppen, men kan lesast som \mathring{R} . Rune 7 \uparrow ,

3. Innskrifta har verken fått N-nummer eller A-nummer i Runearkivet, derfor bruker eg museumsnummeret gjenstanden har fått på Anno Museum. N+nummer tyder at innskrifta er publisert i *Norges innskrifter med de yngre runer* (NIyR), A+nummer tyder at innskrifta er registrert i Runearkivet, men ikkje publisert i NIyR, B+nummer tyder at innskrifta er frå Bryggen i Bergen, ikkje publisert i NIyR, men registrert i Runearkivet. Kjersti Myren Nordsveen arbeider med ei MA-oppgåve ved Institutt for lingvistiske og nordiske studium, Universitetet i Oslo, med Karoline Kjesrud som rettleiar, om runeinnskrifter frå Hamar. Der vil denne innskrifta, samt andre tidlegare publiserte og upubliserte innskrifter frå Hamar, bli drøfta.
4. Teiknforklaring: Ein boge over to runer ($\uparrow\uparrow$) eller bokstavar (\mathring{an}) viser at to eller fleire runer er skrivne saman, med andre ord at det er ei binderune. Ein annan variant som er brukt i brødt teksten for å vise binderuner i translitterering, er $\mathbf{a+n}$. Ein prikk under ei rune (\uparrow) tyder at runa er usikkert lesen, ein prikk under translittereringa (\mathbf{a}) tyder det same, eller at det er usikkerheit omkring korleis runa skal translittererast. Ein prikk (.) tyder uidentifiserbar rune. Skarpe klammer tyder lakune, og strek inni ([-]) antyder kor mange runer som truleg manglar, tre strekar tyder at tre eller fleire runer er borte. Translitterering av runer blir gitt i **feite** typar (og i fonten Runlitt A), bokstavinnskrifter blir gitt i MAJUSKLAR, fonem blir angitt ved skråstrekar /f/, grafem ved hakeparentes <f>.

8 † og 9 † er sikkert lesne. Sjølv om rune 8 har kvisten lågare enn rune 1 og 3, og kvisten på rune 9 startar ganske langt nede, skapar dette ikkje tvil om lesinga. Punkteringa av rune 9 er heilt tydeleg. Rune 10 er skadd, slik at berre toppen er synleg, der ein ser ein stav med ein kvist går ut frå toppen, nedover mot høgre. Kvisten går så langt ned at det kan vere ein ᚱ eller ein ᚲ. Nedst er det spor etter to eller tre stavar eller kvistar, noko som styrkjer at det kan vere ei av desse to runene. I sidelys, skrått ovanfrå venstre, ser det ut som om kvisten vender inn att mot hovudstaven, noko som gjer det meir sannsynleg at det er ein ᚲ. Rune 10 blir lesen som ein usikker ᚲ. Rune 11 er den siste som det er spor etter på fragment 1 av side A, og her er det berre spor etter toppen av ein stav, og det er ikkje mogleg å identifisere henne.

På fragment 2 av side A held innskrifta fram, sannsynlegvis med éi rune heilt borte i brotflata. Nummereringa av runene held her fram med rune 13 som den første det er synlege spor etter. Rune 13, 14 og 15 er alle usikkert lesne. Dei har skadar i topp og botn. Av rune 13 er det berre spor etter ein stav der toppen og botnen manglar, og det er ikkje spor etter kvistar midt på staven. Det er ikkje mogleg å identifisere denne runa. Rune 14 er ein hovudstav der botnen manglar, men der det er synlege spor etter ein kvist ned til venstre frå midten, denne runa blir lesen som ein usikker †. Kvisten er såpass tydeleg avslutta at rune 13 og 14 blir lesne som to runer, ikkje som éi. Av rune 15 kan ein sjå ein hovudstav der det går ein kvist opp til høgre frå midten. Mindre tydeleg, men likevel synleg, er ein kvist ned til høgre frå midten på same rune. Avstanden mellom nedre enden av den nedre kvisten og hovudstaven er mindre enn mellom toppen av hovudstaven og den øvre kvisten, men dette kan vere eit resultat av den “vifteforma” layouten på innskrifta. Rune 15 blir lesen som ein usikker ᚲ. Rune 16 til 22 og 24 er sikkert lesne: 16 †, 17 †, 18 †, 19 †, 20 †, 21 †, 22 † og 24 †. Midt på rune 16 til venstre for staven er det ein prikk, men han har ikkje noko med runa å gjere. Mellom rune 17 og 18 er det eit opphøgd felt som forstyrrar lesinga av 18 i noko grad. Kvistane på rune 18 og 19 møter kvarandre. Kvistane på rune 21 er korte, men tydelege. Rune 23 er truleg ein punktert i. Staven sveller ut midt på, men overflata av punktet er skadd. Likevel er det nok att til at eg les det som ein litt usikker †.

I brotet mellom fragment 2 og 1, mellom rune 24 og 25, har inga rune gått tapt. Rune 25 står etter brotet og er ein sikkert lesen ᚱ, men der

kvisten er mindre tydeleg mot botnen. Rune 26, den siste før interpunksjonsteiknet, er ein ¹ der staven er utydeleg og skadd i toppen, medan punktet som avsluttar staven, er tydelegare.

Dette gir denne lesinga av side A:

: ††N Y †R ††R. [-]. †K †††††† Y ††N¹
 1 5 10 15 20 25
 :**æumariagr**. [-]. **aplenatomēnus**

Side A: tolking

Tolkinga av innskrifta er uproblematisk, det er byrjinga av bønna *Ave Maria*: “Ave Maria, gratia plena, Dominus”. Tolkinga styrkjer lesinga av det usikre interpunksjonsteiknet mellom rune 26 og 1. Det er ikkje uvanleg i epigrafi å markere starten eller slutten av innskrifta med eit interpunksjonsteikn, anten i form av ein kross, to eller fleire prikkar, eller anna teikn.⁵

Innskrifta er skriven samanhengande, utan orddeling. Det første ordet i bønna, *ave*, er skrive **æu**. Det er vanskeleg å forklare dette som anna enn feilstaving. Innskrifta har gjennomført punktering i høve til fonologien, med unntak av rune 20 ¹ i **tomēnus** (*Dominus*). Det er ikkje synleg spor etter eventuell punktering av ¹ for eintydig å markere /d/ her. Eg kjenner ikkje til andre runeinnskrifter der andre vokalen i *Dominus* er realisert som †. Skrivemåte med † må vere resultat av den fonologiske realiseringa som ristaren har hatt av dette ordet, med /i/ i den trykklette stavinga redusert til /e/. Liknande døme på redusert uttale av vokalar i trykklette stavingar i latin ser ein døme på i fleire runeinnskrifter, men der er det som regel trykklett /e/ som har blitt redusert til /æ/ skrive med † (jf. NIyR I: 105–106 og Knirk 1998: 489–490).

Basert på tolkinga av innskrifta som *Ave Maria*-bønna, kan ein bestemme dei usikkert lesne runene 10, 14 og 15 som høvesvis R, † og K. Runene 11 og 13, som ikkje lèt seg identifisere, må vere høvesvis † og l, noko som ikkje går imot dei spora som finst der. Den runa som er tapt i brotet, rune 12, er høgst sannsynleg ei **c**-rune. Det kan òg ha vore ein ¹, noko som ville svare til ein meir etymologisk korrekt skrivemåte. Eit

5. Det finst mange døme på dette, både i runeinnskrifter (t.d. N 347 og N 652) og bokstavinnskrifter (t.d. museumsnummer C12702 og C956). Interpunksjonsteikn brukt på denne måten er eitt av fleire moment ved gravsteinsinnskrifter og innskrifter på bygnadar som vil bli handsama i doktoravhandlinga til Johan Bollaert, UiO, som del av prosjektet *Bokstavar mellom runer og manuskript*.

anna alternativ kunne vere ¹ /s/, basert på korleis dette ordet kan ha vore uttalt av den som rista innskrifta. Denne skrivemåten finst belagt m.a. i N 347: **grasia**.⁶ Det vanlegaste er likevel å skrive <c> for <t> framfor /i/ etterfølgd av ein annan vokal, i mellomalderlatin i både manuskript og innskrifter (Knirk 1998: 489–490). Det heng saman med lydutviklinga i latin, der klassisk <c> framfor /e/ og /i/ blei uttalt /tsi/. Då kunne opphavleg <ti> og <ci> bli blanda saman. I seinare fransk latinuttale kan ein òg få /si/ i denne konteksten (Danielsen og Kraggerud 1996: 146).

I manuskriptskrift ser ein både skrivemåte med <ti> og <ci> av klassisk *gratia* i norske latinskspråklege tekster, t.d. i “Overeenskomst mellem Kongen og erkebiskoppen” frå 1273 (NGL II: 457 og 461) står det <dei gratia>, medan det i “Overeenskomst mellem Kongen og Erkebiskoppen” frå 1277 (NGL II: 462) står <dei gracia> og <eadem gracia>. Like eins seinare i “Kong Magnus Erikssöns Retterbod om Tienden i Jamteland” skrive i Stockholm i 1346 (NGL III: 167) står det <dei gracia>, <ratione jurisdictionis> og <gracie nostre>, medan i “Erkebiskop Olafs Statut” skrive i Nidaros i 1351 (NGL III: 306) står <dei gratia> og <anno gratiæ>. Søk i *Diplomatarium Norvegicum* på <gratia> og <gracia> viser at begge formene er i bruk. Søka får høvesvis 567 og 945 treff.⁷ Eitt døme frå ein annan type tekst er å sjå på innsida av bakpermen på Kristinas psalter (København GKS 1606 4to), og her er skrivemåten med <c>.⁸

I innskrifter med latinske bokstavar ser ein veksling mellom skrivemåte med <c> og <t> i denne konteksten: Frå Nidarosdomen er det døme med <ti> i INCARNATIONE (Syrett 2, 1161), og med <ci> i DEDICATIO (Syrett 4, ca. 1170–1190, sjå Syrett 2002, bd. 1: 153).⁹ Det

6. Same skrivemåten finn ein òg i Vg 258, G 127, DR 50, DR 183, DRSchl22 og GR 34.
7. https://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/diplom_felt.html. Eg har ikkje søkt etter andre ord med tilsvarende fonologisk kontekst i denne samanhengen.
8. Psaltaret er skrive i Paris ca. 1230. Notisane som er skrivne på innsida av bakpermen, er yngre, det er m.a. ein eigarnotis (første halvdel av 1300-talet), ei heil *Ave Maria*-bøn (som dømet er ifrå) og byrjinga av nokre *Ave Maria*. Referansar til Syrett og nummer er til katalogen i Syrett 2002. Skrivemåte med <ci> for <ti> framfor vokal var òg vanleg i latinske tekstar i svensk og dansk manuskriptskrift. Kroman (1943: 37 og 47) skriv t.d. at skrivemåte <ci> for <ti> kjem tidleg, og at det blir gradvis vanlegare i danske manuskript.
9. Skrivemåte med <ci> for etymologisk <ti> finn ein t.d. òg i Øye stavkyrkje som har

er ingen døme frå Nidarosdomen på ordet *gratia* skrive med <t>, men gravsteinen Syrett 99 har <gracia> (tidleg 1300-tal, sjå Syrett 2002, bd. 1: 366–367). I det norske materialet av bokstavinnskrifter elles har eg ikkje funne nokre døme på ordet skrive med <t>, derimot finst det mange døme på <gracia>.¹⁰ Eit altarfrontale frå Tingelstad (Museumsnummer C 5040, ca. 1275–1300) har AVE:MARIA:GRACIA:PLENA:DOMINVS. Eit anna døme er ein sølvring frå Tønsberg (museumsnummer C33543 TG1200) der det står +AVE:MARIA:GRACIA:. Eg har funne eitt døme frå Västergötland i Sverige med skrivemåte <t> i denne konteksten, i bokstavinnskrifter. På ein gravstein som har både runeinnskrift (Vg 165, Södra Ving) og bokstavinnskrift, har bokstavinnskrifta blant anna tydeleg AVEMARIA:GRATIA. Motsett døme finst på døypefonten frå Vä i Skåne, som har GRACIA (Blennow 2016: 79–81).

I runematerialet er det like eins overvekt av skrivemåtar som reflekterer uttale /gratsia/ og der /ts/ er markert med runa ʁ.¹¹ Denne runa, som har same form som “langkvist-s”, blir på grunn av bruk som dette, oftast translitterert c når det er snakk om mellomalderinnskrifter, i analogi med bruken av <c> i bokstavskrift (sjå ovanfor). Bruken av denne runa i norske mellomalderinnskrifter vitnar om primær eller sekundær kjennskap til skrivemåtar med bokstavar i mellomalderlatin. Skrivemåte med t-rune i denne konteksten er sjeldan, eg kjenner ingen frå Noreg, men Vg 88 (innskrift med både runer og bokstavar) og G 104E har høvesvis **gratiA** og **gratia**. Dette må reflektere anten kjennskap til ein meir etymologisk skrivemåte, eller at dei har fokusert på /t/-en i /ts/-uttalen. Det er dessutan verd å nemne skrivemåte med ʁ, som t.d. i N 135. Dette er nok på si side eit resultat av kunnskap om at <c> er vanleg skrivemåte framfor <i> i dette ordet, samt at <c> i latin primært representerer /k/. I manuskriptskrift blir <c> brukt for /k/ òg i norrøne teksttar, særleg i dei eldste manuskripta. Dermed kan ein ha dratt slutninga at ein kan bruke ʁ for det ein med bokstavar skriv <c>.¹²

vigslingsinnskrifter med <dedicacio> skrive med minusklar i treveggen to gonger.

10. Eg tek her atterhald om at det norske innskriftsmaterialet med bokstavar ennå ikkje er fullstendig dokumentert, så det kan finnast døme på skrivemåte med <t> i dette ordet. Eg har heller ikkje i denne samanhengen leita etter skrivemåtar med <t> respektive <c> i andre ord, men same kontekst utover døma frå Nidarosdomen.
11. Frå det norske runematerialet kan ein nemne som døme: N 307, N 531, N 617, N 619 og N A72, og i tillegg den tapte N 142.

I innskriftsmaterialet med både runer og bokstavar er det altså i all hovudsak skrivemåte med <c> eller ʝ som er brukt i *gratia*, og ikkje <t> eller 1. Derfor er det mest sannsynleg denne runa som er gått tapt i brotet mellom rune 11 og 13. Eitt argument mot dette er at runa ʝ er brukt på side B i ein samanheng der runa høgst sannsynleg står for /k/ eller /k:/, sjølv om det kjem ein /i/ etter. Skilnaden er likevel at teksten på A-sida er på latin, medan han på B-sida sannsynlegvis er på norrønt. Dette kjem eg tilbake til nedanfor.

Ristaren har brukt K for /p/ i *plena*, og ikkje B eller B̅, noko som tyder på at innskrifta ikkje er blant dei eldste mellomalderinnskriftene, men etter ca. 1200.¹³

Side B: lesing

Lesinga av B-sida har ikkje problem som følgje av brotet. På B-sida har eg lese 15 runer, fordelt på to liner med høvesvis 7 og 8 runer (sjå Illustrasjon 5). På fragment 1 er det ei synleg kantline rundt ytterkanten som runene følgjer. Likeeins er det tvers over ringen ei nesten rett kantline som runene står vinkelrett på. Denne rette lina er meir skadd. Runene vender med toppen ut mot ytterkanten av ringen. Rune 1 til 4 er tydelege: 1 l, 2 ʝ, 3 ʝ og 4 B̅. Den nedste kvisten på rune 2 er mindre tydeleg, men synleg. Avstanden mellom kvistane er større enn på andre ʝ på ringen. Nedste del av staven på rune 3 er skadd, men hindrar ikkje lesinga. Rune 5 er ein ʝ, og kvisten møter hovudstaven litt nedanfor toppen. Det er mogleg at det går ein kvist ned til venstre frå midten av hovudstaven, så dette kan alternativt lesast som ei binderune av ʝ og ʝ. Det er i tillegg noko som kan sjå ut som ein kvist ned til venstre, men øvst på hovudstaven, og kunne gjort dette til ei trippel binderune a+t+u, eventuelt som o+u. Men denne øvste kvisten er mindre tydeleg, han er dessutan kortare (men det er ikkje meir plass heller), og har ein annan vinkel enn andre kvistar. Han møter heller ikkje hovudstaven heilt, så eg reknar ikkje dette som ei trippel binderune, og binderune o+u reknar eg like eins for å vere usannsynleg. Derimot meiner eg det må lesast anten som ei binderune

12. Det finst i tillegg eitt døme i runematerialet (Sm 145) på skrivemåte *graccia*. Slik skrivemåte er ikkje aktuell på runeringen frå Hamar, fordi den delen av brotflata som er borte, sannsynlegvis ikkje har hatt plass til meir enn éi rune.
13. Om kronologien i bruken av B̅, B̅ og K for /p/ i runematerialet frå Bryggen i Bergen, sjå Spurkland (1994).

ɑ+u eller som **u**. Denne runa vil bli drøfta nærare i delen om tolkinga av side B nedanfor. Rune 6 og 7 er lesne som **h** og **l**. Tverrstreken på **h** er ikkje heilt tydeleg, men står godt fram i sidelys. Fordi runene følgjer den halvsirkelforma overkanten, og er stilte vertikalt på den horisontale botnlina, møter det høgre “kneet” i **h** den øvre kantlina. Toppen av **l** møter òg kantlina og er derfor kortare enn dei andre runene, slik òg rune 1 på denne sida er. Det kan sjå ut som om denne siste staven, rune 7, held fram bøygd oppover mot venstre, men dette er kantlina, og ikkje del av runeteiknet. Likevel, dersom ein ikkje har sidelys slik at tverrstreken i **h** kjem fram, kan det derfor sjå ut som om det står **l** og **h**. Men etter undersøking med mikroskop og lys i ulike vinklar er eg overtydd om at ein må lese **h** og **l**.

På fragment 2 av side B vender runene med toppen inn mot midten av ringen og møter vinkelrett den horisontale lina som går vertikalt tvers over ringen, tilsvarende “botnlina” på fragment 1. Nedre del av runene følgjer krumminga på ringen slik at dei ytste runene på kvar side er kortare enn dei i midten, jf. fragment 1. Runene er tydelege å lese. Rune 8 er **þ**, der belgen går nesten opp til toppen av staven truleg som følgje av at innskriftsfeltet gir runa lite plass her (jf. rune 1 og 7 på fragment 1). Rune 9 **ᚠ** har korte, men tydelege kvistar. Rune 10 er **l** med tydeleg punkt for å markere kvar runa sluttar. Rune 11 er **l** og det same er rune 12, rune 13 er **ᚠ**, der venstre del av kvisten møter staven i rune 12, men det hindrar ikkje lesinga. Rune 14 er **l** og rune 15 er **þ**. Kvisten på rune 15 har ein litt annan vinkel enn andre kvistar, men er tydeleg.

Dette gir denne lesinga av side B:

| 1 1 B 1 1 |

¹ ⁵
ionbāuci

þ 1 1 1 1 1 1

¹⁰ ¹⁵
posttæin

Side B: tolking

Tolkinga av innskrifta på side B er som på side A uproblematisk, sjølv om tolkinga av dei fire siste runene på fragment 1 byr på visse problem. Innskrifta på side B viser dessutan fram nokre interessante runologiske

og språklege drag som det er verdt å kommentere. Innskrifta nemner to namn: Jón med tilnamnet **bāuci** og Þorsteinn. Skrivemåten **posttæin** for Þorsteinn er interessant på fleire måtar. Runologisk kan ein merkje seg at ristaren vel å skrive to **t**-runer der ein ikkje skulle vente det ut i frå verken etymologien i namnet eller fonologien. I runeinnskrifter er det ikkje vanleg å bruke dobbelskriving av rune for å markere vokal- eller konsonantlengd, heller ikkje der det er venta. Det er derfor ikkje uventa at ristaren ikkje markerer lang /n/ i slutten av namnet. Men det er likevel ikkje uvanleg å finne døme på dobbelskriving av runer både der det er venta ut ifrå fonologien, og der det ikkje er venta. Døme på begge delar ser ein m.a. i N 297 med lang konsonant markert der det er venta i **hennâr**, *hennar*, og lang vokal i **saal**, *sál*, men òg der det ikkje er venta i namnet **mārgretta**, *Margréta*.¹⁴ Skrivemåten viser òg assimilering av /rs/ > /ss/. Den assimilerte forma dekkjer over etymologien og viskar til dels ut skiljet mellom dei to ledda i namnet: Þórr+steinn > Þost(t)ein. Det kan ha gjort at namnet har blitt oppfatta som om det er eit usamansett namn, men at uttalen har halde på ei rest av kvantiteten i konsonantklynga, og ført til skrivemåten **stt**. Eller så er dobbelskrivinga her berre eit døme på inkonsekvent skrivemåte jamført med det som elles er norma i runeinnskrifter.

Runene **bāuci** kan tolkast på ulike vis, men eg går ut ifrå her at det er eit tilnamn til Jón. Først kan nemnast at runene **B** og **I** blir tolka som /b/ og /i/, då dette er primærverdiane til runene, og fordi sekundærverdiane, høvesvis /p/ og /e/, er representerte ved **K** og **T** på A-sida. Med tanke på at A-sida og B-sida verkar vere produserte kvar for seg og så sette saman, er det mogleg at det ikkje er same person som har skrive inn runene i forma som delane skulle støypast i, og at det er mogleg at to skrivarar då har hatt ulike ortografiske vanar. I tillegg er A-sida ei latinsk bøn, medan namna på B-sida er norrøne. Det kan òg spele inn på vala ristaren eller ristarane har gjort. Men det er ikkje noko ved runeformene elles som tyder på at det er snakk om meir enn éin ristar. Derfor blir runene **B** og **I** tolka som /b/ og /i/, men tolkinga av runene mellom desse må drøftast.

Det første problemet er korleis ein skal lese rotvokalen. Det har ikkje vore mogleg å slå fast om det skal lesast som **u** eller binderune **ɑ+u**. Der-

14. Det finst òg døme på at lang konsonant blir markert til og med relativt konsekvent i lengre innskrifter, slik som i N 446 i Tingvoll kyrkje.

som det ikkje er meint å skulle vere ei binderune, men berre ein \mathfrak{N} , kan runa lesast som /u(:)/, truleg ikkje som /o(:)/ sidan \mathfrak{d} er brukt for /o:/ i Jón, og truleg heller ikkje som /y(:)/ sidan dette fonemet nok ville blitt markert med \mathfrak{A} når vi er så langt inn i mellomalderen som rundt 1300, som vi sannsynlegvis er med denne innskrifta (om dateringa, sjå nedanfor). Dersom det er ei binderune **au**, dukkar fleire alternativ opp: Då kan det anten vere diftongen /au/ eller digrafisk skrivemåte av omlydsvokalen /ø/ som ligg til grunn.¹⁵ Kanskje er det helst diftongen dersom ein jamfører med runematerialet elles. I runematerialet blir vokalen /ø/ oftast markert med \mathfrak{d} eller med modifiserte versjonar som \mathfrak{d} \emptyset eller \mathfrak{d} \mathfrak{O} , sjeldan med digrafisk skrivemåte. Men det finst, t.d. i N 761 ($\mathfrak{d}\mathfrak{N}\mathfrak{I}\mathfrak{R}\mathfrak{I}\mathfrak{R}$ for *Ølrekr*, frå Bryggen i Bergen funnen over brannlaget frå 1248), og det finst belegg allereie i vikingtida (sjå Sanness Johnsen 1968: 47–48), men altså ikkje så mange frå mellomalderen. Men dersom ristaren av innskrifta på blyringen frå Hamar har kjennskap til manuskriptskrift og dette har påverka runeristinga, blir omlydsvokalane meir aktuelle. I norsk manuskriptskrift frå ca. 1225 og framover blir u-omlydsproduktet av /a/ markert med anten <o>, ligatur <a+v> eller <a+o>, eller digrafisk <au> (Seip 1954: 78 og 122), eller omlyd blir ikkje markert framfor ståande /u/, særleg i austnorsk. I innskriftsmaterialet med bokstavar finst det ikkje så mange døme der ein skulle vente u-omlydsproduktet av /a/, så det er ikkje så stort jamføringsgrunnlag. Men ein kan nemne to døme frå Trondheim og der er <o> er brukt: Syrett 103 har BON for *børn* (kring 1200) og Syrett 24 (midten av 1200-talet) har ASBIORN for *Åsbjørn*.

Det andre problemet med tilnamnet **bāuci** er runa \mathfrak{h} som her har blitt translitterert *c*. Begge namna på denne sida, Jón og Þorsteinn, har nordiske former. Þorsteinn er dessutan eit nordisk namn, Jón derimot er ei

15. Omlydsvokalen /ø(:)/ er lite aktuell her. I norske runeskrifter frå mellomalderen er /ø(:)/ som regel markert med \mathfrak{d} \emptyset , og nokre gonger med \mathfrak{d} \mathfrak{O} . I eldre innskrifter kan **u** stå for /ø:/ (jf. Sanness Johnsen 1968: 43, og N 61 med *furpi* for *fórtði*), men eg kjenner ingen døme på **au** (eller binderune **au**) for /ø(:)/. Frå norsk manuskriptskrift er det ikkje kjent bruk av digraf <au> eller ligatur <a+v> eller <a+u> for /ø(:)/ anna enn i dei aller eldste manuskripta, der <a+v>-ligatur er brukt (jf. Oslo, NRA 81b og Seip 1954: 24). I islandsk fall /ø/ og /ø/ saman på 1200-talet, men det skjedde ikkje i norsk. På blyringen frå Hamar er vi langt unna Island, og det er ikkje noko elles i innskriftene på ringen som tyder på islandsk språk eller påverknad, snarare tvert imot, så det er lite grunn til å vurdere rotvokalen her som /ø/ representert ved ein skrivemåte som er vanleg for /ø/.

nordisk kortform av Johannes. Derfor er det nærliggjande å gå ut ifrå at tilnamnet til Jón er laga etter eit nordisk ord eller eit lånord som er i alminneleg bruk på norrønt. Endinga på -i når det står til eit mannsnamn, tyder på eit svakt bøygd ord i maskulinum. Når ein då har som utgangspunkt at tilnamnet har norrøn form, så er det nærliggjande å tolke runa ᚱ som representant for /k/ eller /k:/. Dersom ordet derimot er eit latinsk ord, skulle ein heller kunne tolke denne runa som representant for /ts/ i og med at det kjem ein /i/ etter, jf. ovanfor, men det er ikkje mange latinske tilnamn belagd.¹⁶

Dersom det då er eit nordisk ord som ligg til grunn for tilnamnet, og ᚱ blir tolka som representant for /k(:)/, er det eit spørsmål kvifor ikkje ƿ er brukt. Den punkterte versjonen ƿ er brukt på side A for /g/. I atgjevinga av norrønt i bokstavskrift i mellomalderen har <c> vore brukt som allograf til <k> og i periodar har bruken av dei to veksle etter palatalregelen. Palatalregelen spring ut frå atgjevinga av gammalengelsk med latinske bokstavar, og skriftnormer som blei utvikla i England, og som seinare blei overtekne i Noreg. I bokstavskrift er /k/ den primære realiseringa av <c>. Men på grunn av uttalen /ts/ i latinske ord der <c> blei etterfølgd av fremre vokal, kunne det oppstå usikkerheit kring uttalen av engelske ord når dei blei skrivne med <c> framfor fremre vokal, men skulle ha uttale /k/. Derfor finn ein ofte veksling etter den såkalla palatalregelen, slik at <c> blir brukt der omgjevnadane ikkje opnar for /ts/-uttale, slik som norrønt <coma>, medan <k> blir brukt der det skal vere /k/-uttale, sjølv framfor /i/, som t.d. i <kirkia> eller engelsk <kyning> (jf. Seip 1954: 12). Det er ikkje vanleg å bruke ᚱ for /k/ i runeinnskrifter der teksten er i norrønt språk, men det finst døme på det mellom anna i N 13 som har **aslacar** for Áslákr. På den andre sida finst det fleire døme på at ᚱ blir brukt for å representere /k/ i latinske tekstar, slik som t.d. i N 634 som har **lucas** og **marcus**, og som i tillegg har **kristus** skrive med ƿ trass i at det har den latinske forma *Christus* og ikkje det norrøne *Kristr*.

Når eg her argumenterer for at ᚱ kan tolkast /k(:)/, skulle det i prinsippet kunne opne for ei tolking /g(:)/, då k-runar ƿ òg kan brukast for /g(:)/. Men sidan den punkterte runa ƿ er brukt for /g/ på A-sida, reknar eg det som lite sannsynleg at ᚱ skal tolkast /g(:)/. Dessutan kjenner eg

16. Nokre døme hos Lind (1920–1921) er *angelus* (sp. 4), *paramus* (sp. 275) og *validus* (sp. 396). Ei stor klasse slike tilnamn er dei som kan vere både tittel og tilnamn, og som har fått ei norrøn form, som t.d. *djákn* (sp. 59) og *prestr* (sp. 280–281).

ikkje til døme frå Noreg på bruken av ᚱ c for /g/, fonemet /g/ blir uttrykt med ʃ eller ʃ̅.¹⁷ Å tolke runa som /s/ er heller ikkje særleg aktuelt sidan ᚱ er brukt elles på begge sider av ringen for /s/, og fordi ᚱ for /s/ er mindre venta i mellomalderinnskrifter i Noreg.¹⁸

Eit alternativ som er verd å drøfte, er om ᚱ kan tolkast som representant for /ts/ på side B, slik som i latinske innskrifter. Det finst døme frå det norske runematerialet på at ᚱ blir brukt for dental konsonant og /s/ i omgjevningar der uttalen har vore nære /ts/ i innskrifter på norrønt, slik som i N 92 (kyrkjeklokke, tapt) med **guc** for *Guðs* og N 253 ---]luarc for [Hal]lvarðs. Det er ikkje urimeleg å tenkje seg at det er same ristar som har skrive både A- og B-sida av ringen, og det viser i så fall at han er kjent med å skrive latin med runer. Nå er dessverre ikkje den runa bevart på side A der ein ville vente bruk av ᚱ, som drøfta ovanfor, men bruken av ᚱ framfor /i/ er såpass utbreidd i latinske innskrifter at det er nærliggjande å tru at ristaren kjente til /ts/ uttalen av ᚱ. I innskrifta på B-sida kjem dessutan ein /i/ etter ᚱ. At ristaren kjente til konvensjonar for å skrive latin med runer, er minst like rimeleg å anta som at ristaren kjente til bokstavrealiseringa <ci> av den fonologiske realiseringa /tsi/ i t.d. *gracia*, og dermed kunne finne på å bruke ᚱ for /k(:)/ i analogi med allografane <c> og <k> for /k/. Uavhengig av korleis ein tolkar ordet, viser skrivemåten påverknad frå og kjennskap til det å skrive latin med bokstavar og/eller med runer.

Dersom då rotvokalen i **bāuci** ikkje er ei binderune, men berre ʀ, kan tilnamnet vere “buki”, “búki”, “bukki”, “búkki”, om ᚱ står for /k(:)/, eller “butsi”, “bútsi”, om ᚱ står for /ts/. Dersom rotvokalen er uttrykt med ei binderune som står for diftong, kan det vere “bauki” eller “bautsi”, og dersom det er ein digrafisk skrivemåte av omlydsvokal, “bøki”, “bøkki” eller “bøtsi”. Av desse er dei med rotvokal /o/ minst sannsynlege, fordi det ikkje er belagt nokre ord som desse tilnamna skulle vere avleidd frå. Det har heller ikkje variantane med /ts/, uavhengig av rotvokalen.¹⁹ Hel-

17. Den frikative allofonen [ɣ] av /g/ kan derimot bli representert ved *h, slik som i N 616 der *Sigurðr* er skriven **sihurþr** to gonger.

18. Sjølv om det finst, t.d. i N 632 frå Bryggen i Bergen. Det er ei innskrift med latinsk tekst der bruken er motsett slik ein oftast ser det: ᚱ er brukt for /s/ og ᚱ er brukt dei stadene der ein i bokstavskrift ville brukt <c> (og altså for både /k/ og /tsi/-uttale). Elles kan nemnast N A312 (seint 1100- eller tidleg 1200-tal) frå Oslo som har *Karl risti* med ᚱ for /s/ (*Nytt om runer* 1989: 8).

19. Lind (1920–1921: sp. 51) har eitt belegg på *butsi*: ein danske som heiter “Per bwtzæ” frå 1510 (DN VI nr. 652).

ler ikkje for det kortstava *buk-* og det overlange *búkk-* er det nokre kjente ord som dei kan knytast til.

Då står ein att med “*búki*”, “*bukki*” og “*bauki*”. Dei mest nærliggjande orda å knyte til desse potensielle tilnamna er substantivet *bukkr* som òg finst som *bokkr* og tyder ‘buk’, ‘rambuk’, eller substantivet *búkr* som tyder ‘buk, kropp’, samt verbet *bauka* som tyder ‘å rote, grave’ eller ‘å rase (om eld)’.

Både *bukkr* og *búkr* er belagde som tilnamn, i tillegg til at dei er substantiv, i den sterke forma (Lind 1920–1921: sp. 47–48).²⁰ Noko tilnamn “*bauki*”, til verbet *bauka*, som kunne tyde noko slik som ‘han som rasar og herjar omkring’, finst det ikkje belegg på. Det er heller ikkje belegg på *búkr* i svak form som tilnamn. Men derimot finst den svake forma *bokki* belagt som tilnamn på norrønt. Lind gjev tre døme, og det eine belegget er i eit diplom frå Hamar, datert 14. mars 1317 (DN III, nr. 108), og der blir det brukt som tilnamn til ein som heiter Jón.²¹ Alle dei tre døma har rotvokalen realisert som <o>. Tilnamnet blir skriva <bokke> i diplomet frå Hamar, med -e i endinga heilt i samsvar med vokalharmonien elles i diplomet, og altså med rotvokalen realisert som <o>. Vokalharmonien tyder elles på at det er /o/ i rotvokalen og ikkje /o/, då det ville gitt -i som trykklett endingsvokal.

I *Norrøn ordbok* (NO) samt i *Ordbog over det norrøne prosasprog* (ONP) er tilnamnet *bokki* gjevne tydinga ‘stormann’, ‘storkar’, ‘kar’. Den same tydinga har Lind, men han nemner at desse tydingane er islandske og nynorske (Lind 1920–1921: sp. 34). Dei nynorske tydingane som står hos Lind, finn ein t.d. i *Norsk Ordbog* (Aasen 1873: 69). Her har oppslaget *Bokke* to tydingar, anten ‘stormann, mektig mann’ eller ‘busemann, spø-

20. Lind peiker på at to av dei tre døma han gir på *búkr*, kan vere *bukkr*.

21. I tillegg er det brukt om ein Eiríkr som er nemnt i eit diplom frå Voss 1350 (DN I, nr. 321), samt om Þordur bokki som var biskop på Grønland 1288–1314 (DI III, nr. 254, dette er ei liste frå 1376 over biskopar på Grønland og Island). Lind viser dessutan til to gardsnamn som er ført opp i biskop Eysteins jordebok, og som kan hengje saman med dette tilnamnet, eitt frå Tjøme i Vestfold: “I Bukkaliidh” (Huitfeldt 1875: 196) og eitt frå Orust nord for Göteborg, i det som tidlegare var Elvesyssel: “Bukka dall” (Huitfeldt 1875: 316). Dei to gardsnamna er skrivne med <u> som rotvokal. Og dei høyrer til om lag same region som Hamar, rett nok ikkje same bispedømme, for dette er Oslo, ikkje Hamar bispedømme, men alt er Sørøst-Noreg, inkludert Elvesyssel.

kelse; vette, ein av dei underjordiske'.²² Den første tydinga fører han til gamalnorsk *bokki*, men utan nærare referanse. Av dei to nynorske tydingane er det mest nærliggjande å rekne den første som det tilnamnet heng saman med – dersom ein går ut i frå at det er same ord som ligg til grunn for dei norrøne og dei nynorske belegga. Etymologien til norrønt *bokki* bør vel koplust til substantivet *bukkr/bokkr* (m.), slik blir det òg gjort i ONP. Substantivet *bukkr* er oftast skriva med rotvokal <u>, men det finst altså òg skrivemåte med <o>. Det er derfor ikkje urimeleg å tru at òg tilnamnet med svak form, *bokki*, kan ha blitt skriva med rotvokal <u> slik som det sterke substantivet.

Ei siste moglegheit til tolking av tilnamnet må nemnast. Dersom skrivemåten med h på blyringen er eit utslag av kjennskap til /ts/-realisering av <c> i visse omgjevnadar i mellomalderlatin, kan kanskje realiseringa av runa i eit norrønt ord som dette ha blitt /st/ heller enn /ts/. Då kjem to andre belagde tilnamn inn i biletet. Men eg må medgi at dette kanskje er eitt tolkingssteg lenger enn eg eigentleg vil ta. Likevel er det verd å nemne. Det kan då bli snakk om anten *busti* eller *bausti*. Det første er ei alternativ form av *bursti* som tyder 'bust til skosaum' og heng saman med substantivet *burst/bust* som tyder 'bust' eller 'ryggbust på svin'. Det finst belegg på både den svake og den sterke forma som tilnamn (Lind 1920–1921: sp. 50). Det andre alternativet, *bausti*, heng saman med verbet *beysta* som tyder 'å slå, dengje', og er òg belagt som tilnamn, då med tydinga 'ein som buser på' (NO). Lind (1920–1921: sp. 17) har eitt døme på *bausti* frå ein islandsk biskopsaga. I tillegg finst tilnamnet i DN XXI, nr. 28 (meir om dette under datering nedanfor).

Dei belagde tilnamna som er aktuelle for tolkinga av **buūci**, er altså *bokki*, samt *busti* og *bausti*. Tolkingane er avhengige av korleis ein skal lese rotvokalen i innskrifta, og kva ein meiner h representerer. Av desse alternativa er det etter mitt syn *bokki* som krev minst forklaring. Då er rotvokalen å lese som h , og h står for /k:/. At rotvokalen i runeinnskrifta er **u**, medan manuskriptbelegga har <o>, ser eg som lite problematisk i lys av den tilsvarande vekslinga mellom <u> og <o> i det etymologisk beslekta *bukkr/bokkr*.

22. "Bokke (o'), m. 1) en Stormand, mægtig Mand (= Bugge, Bause, Bekse). Sfj og fl. (G. N. *bokki*). – 2) Busemand, Spøgelse; ogs. Vætte, En af de Underjordiske. Nfj. Sdm (Bokkje). Hertil 'bokkefingjen': underlig, særindet, som en Skifting."

netradisjon er GR 15 som har ʀ1ʀ for *lands*, i tillegg til dei ovanfor nemnte N 92 og N 253.

Eit interessant spørsmål er korleis ein skal forstå bruken av ʀ for /ts/ i innskrifter på *norrønt*. Ristarane kan ha assosiert dette runeteiknet med forma på <z> i manuskriptskrift der bokstaven blir brukt for /ts/.²⁵ Men det er òg mogleg at dei har vald ʀ på grunn av at dei kjenner til realiseringa /ts/ for runa ʀ i runeinnskrifter på latin, som t.d. i bøna *Ave Maria, gracia plena*, uavhengig av om dei kjenner til at bokstaven <c> i latinsk anten kan gi uttale /k/ eller /ts/. Bruken av runeteiknet ʀ i runeinnskrifter med norrøn tekst kan vise til påverknad frå manuskriptskrifta sin <z>, men det kan òg vise til kjennskap til korleis latin blei skriva med runer. Men eg ser ingen grunn til at ein skal søkje éi forklaring – altså tilpassing til mellomalderlatinsk ortografi – for bruken av ʀ i *latinske* runeinnskrifter, og ei anna forklaring – altså manuskriptpraksisen å bruke <z> for /ts/ i norrøne tekstar – for bruken i *norrøne* runeinnskrifter. I alle fall meiner eg at ein ikkje bør dra skiljet etter kva for språk som blir skriva, fordi det er høgst sannsynleg at mange av dei som skriva med runer, kjente til manuskriptskrift med både norrønt og latin, og til runeinnskrift på både norrønt og latin. Det er i alle fall ei moglegheit som ein må halde open. I tillegg kjem kjennskapen runeristarane bør ha hatt om korleis ein skriva høvesvis latin og norrønt i innskrifter med bokstavar.

I denne artikkelen argumenterer eg for at runeringen frå Hamar gir døme på eit norrønt tilnamn med ein skrivemåte med rune ʀ for /k:/, og at det på side B, fragment 1 står **ionbuci** for *Jón bukki*. Dersom dette er rett, så viser bruken av **c** for /k/ i denne innskrifta til kjennskap til latinsk bokstavskrift hos runeristaren. Det er ingen andre **k**-runer på ringen, berre punktert **k**-rune for /g/ på side A. Dessverre kan vi ikkje vite kva rune som var brukt mellom **gra** og **ia** i *gratia*. Tatt i betraktning at det er svært få belegg i epigrafikken i det heile på <t> i denne fonologiske konteksten, men derimot mange døme med <c>, og at det dessutan er overvekt av <c> òg i manuskript, er det rimeleg å tenkje seg at *gratia* har vore skriva med <c>-ekvivalenten ʀ også her, eller moglegvis med det kanskje meir uttalenære ʀ s. Dersom det var brukt ʀ både i *gratia* og for /k/ i *bukki*, tyder det på ei generalisering hos ristaren av <c> uttrykt med rune ʀ i både latin og norrønt, og for både /ts/- og /k/-uttale. Det vil då

25. Bokstaven har z-form i norske manuskript i den eldste perioden, medan ʒ-forma tek meir over utover på 1300-talet.

med andre ord vere ein grafonomisk praksis som føreset fonologisk kompetanse om korleis ein skal realisere runa i høvesvis latin og norrønt.

Ristaren viser elles god kjennskap til latinsk ortografi i *Ave Maria*-innskrifta, med unntak av feilskrivinga av *ave*, og runeinventaret blir utnytta godt for å gje att bønna i rett ortografisk form. Både ƿ, ʀ, ƕ blir brukt, og det er berre ved ʀ i **tominus** der **t**-runa ikkje er punktert, at systemet ikkje blir utnytta fullt ut. Ristaren viser gjennom utnyttinga av runeinventaret òg i dei norrøne innskriftene god kjennskap til runeortografisk praksis. Han bruker ʀ for /æ/ og han skriv ikkje dobbel konsonant i **buci**. Derimot skriv han to **t**-runer i **posttæin**. Og heilt innforstått med epigrafisk tradisjon skriv han utan orddeling ved mellomrom, og han har heller ikkje orddeling ved interpunksjon. Dette er ein ristar som gjer bruk av skriftnormer vi forbind med latinskriftkulturen og runeskriftkulturen. Slike innskrifter minner oss om at vi ikkje må undervurdere skriftkyndigheita og den mangesidige kompetansen til dei som skreiv i mellomalderen. Dei levde i ein tospråkleg og toskriftleg kultur, og blei påverka frå fleire hald.

Datering

Hamarkaupangen var nært knytt til katedralen og biskopens verksemdar, så nært at når bispedømmet blei lagt inn under Oslo ved reformasjonen, så var det ikkje lenge før kaupangen var borte (Sæther 2005: 22–24 og 27–29). Av dei funna som er gjort frå Hamarkaupangen, er det funn av metallgjenstandar på Storhamarstranda som utgjer hovudmengda. Dette er funn som det er vanskeleg å datere. Det same gjeld blyringen HKH-14429 med runeinnskrift.

Dateringskriteria som finst for blyringen, er av ulike slag og gjev kvar for seg ikkje særleg grunnlag for noka presis datering. Runologisk er det vanskeleg å snevre inn dateringa meir enn til mellomalderen. Det er berre bruken av ƕ for /p/ som talar for ei seinare heller enn ei tidleg datering innanfor denne perioden, då det først er etter ca. 1200 at ƕ gradvis kjem i bruk i staden for Ɔ eller Ɔ for /p/ (Spurkland 1994). Eit innholdsmessig kriterium er at *Ave Maria*-bønna blei meir og meir populær frå 1100-talet og framover, og frå midten av 1200-talet blir bønna éi av dei tre tekstane

som kyrkja ønskte at alle kunne.²⁶ Dette er heller ikkje eit kriterium som kan avgrense dateringa i særleg grad, men at *Ave Maria*-bøna er skriven inn på ringen kan, saman med dei andre kriteria, peike mot ei datering ut på 1200-talet eller seinare. Eit språkleg kriterium er den assimilerte forma av namnet *Þorsteinn* (jf. ovanfor om tolkinga av B-sida). Både assimilerte former og ikkje-assimilerte former av namnet *Þorsteinn* finst i runematerialet frå mellomalderen. Indrebø ([1951] 2001: 118 og 133) held fram skiljet mellom assimilerte og ikkje-assimilerte former som eit skilje mellom nordlege og sørlege dialektar i norrøn periode (“gamalnorsk”). Assimilasjonen /rs/>/ss/ tek til i sørvest og spreier seg derifrå, men blir ikkje gjennomført overalt. Dei to førekomstane av namnet *Þorsteinn* i Atrå kyrkje i Vest-Telemark, som Magnus Olsen held for å vere om lag samtidige (ca. 1180–1200), viser begge former.²⁷ Derimot har begge dei nordtrøndiske belegga på namnet i runematerialet ikkje-assimilert form.²⁸ Det er òg verd å merkje seg at av dei seks belegga frå Bryggen i Bergen, er det dei to frå før 1200 som har ikkje-assimilert form, og dei fire yngre frå ca. 1300 og framover har assimilert form.²⁹ Dette kan tyde på at blyringen frå Hamar, som ligg aust i Noreg og som viser assimilert form, ikkje høyrer til blant dei eldste innskriftene frå mellomalderen.³⁰

26. Dei to andre tekstane er *Credo* og *Pater Noster*. Kleivane (2018) skriv om *Ave Maria* i epigrafien i norsk mellomalder.
27. N 148 **þorstæin** og N 151 **þostæin**. Den første er ei vigslingsinnskrift som fortel at kyrkja blei vigsla av biskop Ragnar (av Hamar), og han døydde ca. 1190. Den andre innskrifta daterer Magnus Olsen til om lag samtidig som den første (og dei to andre innskriftene N 149 og N 150) på grunnlag av “innskriftssedvane” (at dei fleste kyrkjeinnskrifter verkar vere skrivne om lag samtidig, og tidleg i kyrkjene si historie), indre kriterium og namneforhold (NIyR II: 201–203).
28. N 510 (Hegra 2) og N 536 (For (Stod) kyrkje), N 510 er ikkje nærare datert enn til mellomalderen, medan N 536 blir datert til tidleg 1200-tal på grunnlag av utsmykkinga (NIyR V: 117).
29. N 756 **þorstæin** (over 1198), N 755 **þorstæin** (under 1198) utan assimilasjon, og N 648 **þostæin** (over/i 1332), N 757 **postein** (under 1332), N 758 **postin** (omkring 1413), N B364 **þostæin** (før 1332) med assimilasjon. Her er dateringa basert på stratigrafien i brannlaga og ikkje på språklege eller runologiske argument. Bryggen i Bergen var elles eit område der folk frå mange delar av landet møttest, så ein kan tenkje seg at dette heller viser variasjon mellom dialektar. Men når det kronologiske skiljet er så eintydig, og ein dessutan har så mange som seks døme, er det god grunn til å sjå dette som resultat av endring i språket.
30. Blyringen er ein liten, portabel gjenstand, så det er så klart mogleg at han er laga ein annan stad, og så transportert til Hamar.

Blyringen er som nemnt eit overflatefunn gjort i strandkanten på Storhamarstranda. Det er derfor ingen stratigrafisk eller annan arkeologisk kontekst som kan bidra til ei datering av ringen. Når vatnet i Mjøsa flyttar rundt på stein, grus og andre gjenstandar som ligg der, så blir den opphavlege konteksten til dei historiske leivningane borte. Men når vatnet flyttar på det som ligg på stranda, så blir det som ligg der, flytta saman. Så sjølv om den opphavlege konteksten er borte, så kan ein likevel få noko informasjon ved å sjå på kva ting som er funne i same område av stranda. Det er framleis slik at ein finn meir av visse typar gjenstandar som t.d. nåler eller knappar i visse område enn i andre. Det tyder for det første på at det har vore produksjon eller sal av visse gjenstandstyper i eit særskild område, og for det andre at sjølv om vatnet flyttar på ting, så spreier det ikkje alt i ulike retningar. I det området der blyringen blei funnen, har ein gjort funn m.a. av engelske myntar slått av kong Edward 2 (1284–1327) og av vektlodd med merker som blir knytte til Hákon Magnússon si regjeringstid (1299–1319). Dette er ein indikasjon på at akkurat dette området ved stranda har hatt ein del aktivitet i dei første tiåra av 1300-talet, sjølv om myntane og vektlodda eigentleg berre fortel når dei har blitt laga, og dei kan ha hamna i strandkanten mykje seinare. Og det kan ikkje seie noko om når blyringen blei laga og når han hamna på Storhamarstranda, men viser til aktivitet i tilknytning til dette feltet rundt 1300 og framover.

Så er det dei to namna på B-sida. Jón var eit svært vanleg namn i Noreg i mellomalderen. *Bukki* eller *bausti* som tilnamn er det derimot som nemnt ovanfor ikkje så mange skriftlege belegg på. Det vil ikkje seie at det ikkje kan ha gått fleire rundt i mellomalderen med desse tilnamna, og som til og med kan ha heitt Jón, utan at dei har blitt nemnde i skrift. Men når det er belegg i diplomaterialet både på ein Jón *bokki* og ein Jón *bausti* frå om lag det same området og innanfor det vide tidsrommet som runeringen kan plasserast i, så er det verd å ta dette med i vurderinga.

Diplomet DN XXI, nr. 28, er utan dato og heimfesting. Diplomet stadfester at Arna på “Vælli”, enka etter Jón *bausti*, gjer opp om skuldene som mannen har hatt til kongen. Garden “Vælli” som enka sit på, er truleg Voll i Gausdal (RN 4, nr. 797), litt vest for der Lillehammer ligg i dag. I så fall er dette ikkje så langt frå Hamar. Dateringa er i DN foreslått til ca. 1320 og i RN seinast 1330. Dette er basert på identifiseringa av Þorvarðr Hávarðarson som er nemnt i diplommet, med riddaren og riksrådet Þorvarðr Hávarðarson. Skulle tolkinga *bausti* vere den rette, og det

er same Jón i diplomet og på ringen, så skulle det kunne gi ei datering av runeringen til kring 1300, med eit slingringsmonn på eit par tiår kvar veg. Dette går ikkje mot det dei andre dateringskriteria seier. Men det er mange usikre moment både med omsyn til datering og heimfesting. I tillegg meiner eg at tolkinga av tilnamnet **bāuci** som *bausti* er den minst sannsynlege av dei to, fordi denne tolkinga krev meir forklaring enn *bukki*.

Tilnamnet *bokki* er belagt i diplommet DN III, nr. 108. Brevet er datert 14. mars 1317 og er skrivi i Hamar. Saka gjeld ein tvist om eigedomsretten til garden “Stæini” på Bjøralt.³¹ Tvisten står mellom Jón *bokki* og ein Þorkell. Jón skal ha fått rettar til “Stæini” som bøter, og han skal ha avtalt med Jón på Dvergstein at sistnemnte tok landskulda frå “Stæini” mot at Jón *bokki* fekk tilsvarende landskuld frå Skjefstad. Dette kan Jón føre vitne for, medan motparten ikkje kan føre fram vitne for sin versjon av saka. Jón *bokki* vinn derfor saka. “Stæini” på Bjøralt og Dvergstein ligg på Hadeland, medan Skjefstad ligg ved Lena, vest for Mjøsa. Om Jón *bokki* heller ville ha landskulda frå Skjefstad enn frå “Stæini”, så tyder det på at han bur nærare Skjefstad enn “Stæini”. Partane har møtt lagmannen som skriv diplommet på Hamar i 1317, og dersom tolkinga *bukki* på runeringen er den rette, og eg meiner dette er den mest sannsynlege tolkinga, så er det mogleg at Jón på blyringen og Jón i diplommet er same person. Men både ei kopling til Jón i DN III, nr. 108 og til Jón i DN XXI, nr. 28 vil gi ei omtrentleg datering av blyringen til 1300, med eit slingringsmonn på eit par tiår begge vegar.

Denne diskusjonen av førekomsten av tilnamn i diplommaterialet som kan svare til namnet på blyringen, har ikkje som mål å skulle slå fast at det er samsvar mellom personen nemnt på blyringen og ein av personane nemnt i diploma. Det kan ein gjere meir eller mindre sannsynleg, men det vil ikkje kunne stadfestast. Hovudpoenget med å dra inn diploma i diskusjonen har vore å gjere dei tolkingalternativa som finst basert på lesinga av tilnamnet, meir eller mindre sannsynlege. Men når desse to belegga på dei to moglege tolkingane av tilnamnet er frå diplom der dei som har tilnamnet, òg heiter Jón, og begge diploma er innanfor perioden det er sannsynleg at blyringen er frå, då ligg det nære å bruke

31. I diplommet står “stæini”, eigentleg “j stæini”, og plassen er ikkje nærare identifisert enn til Bjøralt som er nemnt fleire gonger og framleis finst som stadnamn. I RN (III, nr. 1015) skriv dei **steini** og markerer slik at namnet ikkje er belagt i nyare form.

dei som moglege dateringskriterium. Mellom desse to diploma står det eine – DN III, nr. 108 – fram med fleire moment som indikerer at det *kan* vere snakk om same person som på blyringen: Diplomet er skriva på Hamar, og det stadfester dessutan at Jón *bokki* var til stades på Hamar, og i tillegg er det dette tilnamnet som etter mi meining samsvarar best med blyringen frå Storhamarstranda sitt **bḡuci**, då lese som **buci**.

Det andre namnet på blyringen, Þorsteinn, var òg eit vanleg namn i mellomalderen, til dømes heitte biskopen i Hamar frå 1288–1304 Þorsteinn, og ein kannik i Hamar med same namn er nemnt i DN IV, nr. 16, frå 1296. Men utan noko meir enn berre personnamnet er det ikkje mogleg å komme lenger.

Gjenstanden

Så til slutt må det òg seiast noko om kva denne blyringen kan ha vore for gjenstand, for det er ikkje openbert kva han har vore meint å skulle fungere som. Ringen er støypt og innskrifta er støypt inn slik at sjølvveistinga av innskrifta har gjort i støypeformene. Det er derfor mogleg at det kan ha blitt laga fleire ringar med lik innskrift, dersom ikkje produksjonsmåten har kravd at forma må slåast i stykke for å få ut ringen. I denne samanhengen er det nærliggjande å vise til nokre støypeformer i kleberstein funne i Garðar på Grønland. Dette er støypeformer til spinnehjul, og fleire av dei har innskrifter (Imer 2017: 73–76), fem med runer og éi med bokstavar. Alle desse formene er slått i stykke, og av éi er to av delane funne. Eg har som nemnt ovanfor ikkje kunne slå fast om ringen er støypt i to, eventuelt tre, delar for deretter å bli montert saman, eller om støypeforma har vore montert saman slik at ein kunne tømme metallet inn i forma og slik støype heile ringen i eitt. Men eg held det første alternativet for mest sannsynleg sidan ringen, eller skiva, er så tynn. Når ikkje meir er kjent om korleis ringen har blitt framstilt, er det vanskeleg å ta stilling til om dette har vore ein gjenstand som har vore produsert i fleire eksemplar eller ikkje. Men støypeformene frå Garðar som er slått i stykke, er ein sterk indikasjon på at det same har vore tilfellet med ringen frå Hamar. I så fall har ikkje akkurat denne innskrifta vore støypt inn i fleire gjenstandar. Uansett er det heilt klart at innskrifta har blitt skriva som del av framstillinga av gjenstanden, og ikkje har blitt rissa eller skriva inn i gjenstanden etter at han var framstilt.

Eg kjenner ikkje til andre gjenstandar som denne, men det finst liknande som det er verd å jamføre med. Han er for liten til å skulle vere ei spenne for å feste belte eller likande, og i så fall burde det ha vore ein pinne tvers over ringen. Det kan det for så vidt ha vore, men at han har falle av og blitt borte. Det er òg verd å merkje at det er innskrift på begge sider, at det er to mannsnamn på side B, og at ingen av dei er helgennamn. *Ave Maria*-bøna som står på side A, har vore godt kjent og i det epigrafiske materialet finst det døme på fleire ulike funksjonar som bøna har hatt (Kleivane 2018). Blyringen kan ha fungert som ein amulett, med *Ave Maria*-bøna på eine sida, og med namna til dei som ein ønskte vern for, på andre sida. Men igjen er det påfallande at det er to namn, og at det er to mannsnamn.

Klebersteinsformene frå Garðar på Grønland kan kanskje vere ein parallell ut over å vise til den sannsynlege produksjonsmåten. Innskriftene på dei grønlandske snellehjula inkluderer namn, på GR 16 truleg eitt kvinnenamn og D 11166.3 eitt mannsnamn, *Ave Maria* er òg truleg representert på éi form, GR 18 (Imer 2017: 174, 176 og 186), så blyringen frå Hamar har parallellar der. Men til skilnad frå dei grønlandske og andre spinnehjul er blyringen mykje tynnare, berre 0,2–0,3 cm tjukk. Likevel, spinnehjul blei laga i mange ulike storleikar og tyngder, avhengig av kor fin eller grov tråden skulle vere (Øye 2015). Eit anna moment som talar imot at dette, er eit spinnehjul, er forma på hølet i blyringen. Det er større enn ein ville venta og dessutan er det ikkje heilt rundt eller jamt i forma, men dette kan vere resultat av seinare skader. Det er funne fleire spinnehjul av stein og metall frå Hamarkaupangen, nokre med dekor og eitt (HKH-14272) som har spor etter runer støypt inn.³² Desse spinnehjula har ei meir typisk form. Imer (2017: 75) peiker på at alle formene til spinnehjul som er funne på Grønland, er funne i Garðar som var bispesetet. Dette viser at framstilling og støyping av metallgjenstandar har vore ein type produksjon knytt til bispesetet på Grønland, slik som det har vore på Hamar.

Dersom ein jamfører med anna epigrafisk materiale frå andre mellomalderbyar, kan ein kanskje sjå ein parallell i dei mange trepinnane med runeinnskrifter som er funne særleg på Bryggen i Bergen og i

32. Spinnehjulet er i bly, og svært korrodert. Runene er svært vanskelege å lese, og eg har berre klart å identifisere nokre få av teikna: eit interpunksjonsteikn (fem prikkar i krossform), ein \mathcal{V} , ein \mathcal{A} , ei binderune $\mathcal{A}+\mathcal{B}$ og spor etter tre runer til.

Trondheim.³³ Pinnane er forma på ulike vis, og mange av dei har ei form som ser ut som at dei er meinte å bli knytt fast til noko eller stukne inn i noko. Innskriftene er ofte anten berre eitt namn, eller eit namn pluss *á*, ‘eig’, og desse har blitt tolka som eigarmerke. Det som skil HKH-14429 frå desse eigarmerka, er forma og materialet, det er to namn på ringen og ikkje noko verb, sjølv om ikkje alle eigarmerke har verb med, samt at ringen har tillegget med *Ave Maria*. Det er heller ikkje funne nokre meir “typiske” eigarmerke i Hamarkaupangen, men det er vanskeleg å seie om det er fordi slike ikkje har blitt brukt der, eller om det er bevarings- og utgravingsforhold som gjer at ein ikkje har funne slike. Det er i hovudsak metallgjenstandar som blir funne frå Hamarkaupangen. Kanskje blyringen er hamarvarianten av eigarmerka som vi kjenner i tre frå Bergen og Trondheim. Som ein variant til eigarmerke kan ein sjå vareplombene. Det er funne mange vareplomber i Hamarkaupangen, frå fleire delar av verda, og blyringen kunne vere ein lokal variant av slike. Likskapen er først og fremst materialet og det at to skiver ser ut til å vere pressa saman, medan forma med hølet i midten og teksten på blyringen skil seg frå vareplombene.³⁴

Eit anna forslag er at dette kan vere eit avtalemerke. Når ringen er brekt i to, slik han blei funnen, så er det eitt namn på kvar del, medan bøna på andre sida går over brotet. Slik vil ein kunne halde dei to bitane saman og sjekke at nettopp desse to delane passar saman. Så vidt eg veit, er det ikkje funne døme på dette i det epigrafiske materialet i Skandinavia eller på Island, men ein litterær parallell finn ein i *Gísla saga Súrssonar*. Vésteinn og Gísli er på handelsreise i Danmark, og Gísli vil reise tilbake til Island, medan Vésteinn vil til England. Gísli er uroleg for at noko skal skje, og ein morgon smir han ein mynt:

ok hnitár saman penninginn, ok eru tuttugu naddar á, tíu á hvárum hlutum,
ok þykkir sem heill sé, ef saman er lagðr, om má þó taka í sundr í tvá hluti.
En frá því er sagt, at hann rekr í sundr penninginn ok selr annan hlut í hendr

33. Band VI av *Norges innskrifter med de yngre runer* tek for seg ein stor del av materialet frå Bryggen i Bergen. Beskriving av Trondheimsmaterialet ved Hagland (1998) finst preliminært tilgjengeleg her <https://web.archive.org/web/20161104103439/http://www.hf.ntnu.no:80/nor/Publik/RUNER/runer-N774-N894.htm> (sist besøkt 23.09.2019), og ein omarbeidd versjon vil gå inn som band VII i *Norges innskrifter med de yngre runer*. Tønsbergmaterialet (Gosling 1989 og Johannessen 2011) og Oslo materialet (Sand 2010) har derimot ikkje mange døme på slike eigarmerke.

34. Om vareplombene funne i Hamarkaupangen, sjå Bakstad 2015.

Vésteini ok biðr þá þetta hafa til jartegna, – “ok skulu vit þetta því at eins sendask á milli, at lif annars hvárs okkar liggi við. En mér segir svá hugr um, at vit munim þurfa at sendask á milli, þó at vit hittimsk eigi sjálfir” (*Gísla saga Súrssonar* 1943: 28–29).³⁵

I sagaen er det ikkje ein ring med skrift som skal vise at delane heng saman, men ein mynt med taggar som passar saman, så det er ikkje heilt det same, men det viser at sagaskrivarar på Island på 12–1300-talet har kjent til eit slikt konsept. Det er ikkje heller så rart, då ein annan parallell, med fleire bevarte døme, er *kirografen*. For å kunne vise at to eller fleire dokument var skrivne samtidig, blei to eller fleire like brevtekstar skrivne på same pergament, og avskilt frå kvarandre med ordet *chirographum*, eller noko anna. Deretter blei pergamentet delt ved å skjere i sikksakk gjennom ordet, slik at ein seinare kunne halde delane saman og sjå at dei høyrte saman (sjå t.d. Jørgensen 2013: 254 med bilete). Slik praksis har nok òg vore kjent på Hamar i mellomalderen, og det er ikkje urimeleg at det er ein liknande praksis som ligg bak funksjonen til blyringen. At ringen var brekt då han blei funnen i 2012, men at delane likevel låg nære kvarandre, kan i så fall vere ein indikasjon på at han har vore delt i to og så blitt ført saman som prov på noko ved Storhamarstranda, og deretter blitt kasta då han hadde fylt sin funksjon. Dette er å sjå som eit forslag til kva gjenstand blyringen med innskrifta på kan ha vore, og andre døme eller nyfunn vil kunne endre dette. For det er òg mogleg at dette har vore ein amulett, eit spinnehjul, eit eigarmerke, ei vareplombe eller noko anna. Ringen kan dessutan ha blitt mista heil og brekt seinare, eller han kan ha gått i stykke ved eit uhell under produksjon eller i bruk.

Uavhengig av kva slags gjenstand ringen har vore, så vitnar han likevel om skriftbruk i Hamarkaupangen. Ein skriftbruk som det elles ikkje er så mange døme på frå denne staden. Det er få manuskript bevarte frå mellomalderens Hamar, trass i at det var fleire institusjonar der som har vore skriftsenter. Frå kaupangen er det i hovudsak funne små metallgjenstandar, der nokre få har skrift med anten runer eller bokstavar. Blyrin-

35. “og føyde mynten sammen. Det var tjue tagger på den, ti på hver del, og den var som ett stykke når den var satt sammen, men kunne likevel deles i to. Så blir det fortalt at han tok mynten fra hverandre og ga Vestein den ene delen og sa han skulle ha den som jærtegn, ‘og vi skal ikke sende disse mellom oss dersom ikke en av oss er i livs-fare. Og det aner meg at vi vil trenge å sende noe mellom oss om vi ikke møtes selv” (*Gisle Surssons saga* 2014: 8).

gen HKH-14229 er éin av desse, og den runegjenstanden som er best bevart og som har mest tekst. Ringen har dessutan fleire interessante trekk som indikerer at ristaren har kjent til skrivekonvensjonar i både runeskrift og manuskriptskrift av både latin og norrøne tekstar.

Bibliografi

- Bakstad, Anne Kathrine. 2015. "Middelalderens merkevarer: vareplombene fra Hamarkaupangen". I: *Anno Hedmark*, red. H. Jacobsen, 215–244. Trondheim: Museumsforlaget.
- Blennow, Anna Holst. 2016. *Sveriges medeltida latinska inskrifter 1050–1250. Edition med språklig och paleografisk kommentar*. Stockholm: Historiska Museet.
- Danielsen, Bjørg Tosterud & Kraggerud, Egil. 1996. *Latinsk grammatikk*. 3. utg. (1. utg. v/S. Eitrem). Oslo: Aschehoug.
- DI (sjå *Diplomatarium Islandicum*).
- Diplomatarium Islandicum* (DI). *Íslenzkt fornbréfasafn*, bd. I–XVI, red. Jón Sigurðsson mfl. Reykjavík: Hið Íslenzka Bókmentafélag, 1857–1976.
- Diplomatarium Norvegicum* (DN). Bd. I–XXIII, red. Chr. Lange mfl. Oslo: Seksjon for kildeutgivelse, 1847–2011.
- DN (sjå *Diplomatarium Norvegicum*).
- Gísla saga Súrssonar*. Utg. Björn K. Þórolfsson. *Íslenzk fornrit VI*: 1–118. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 1943.
- Gísla Súrssonar saga*. Oms. J. G. Jørgensen. I: *Íslendingesagaene. Samtlige sagaer og førtini tættar*, red. J. G. Jørgensen & J. R. Hagland, 1–47. Reykjavík: Saga forlag, 2014.
- Gosling, Kevin. 1998. "The Runic Material from Tønsberg". I: *Universitetets Oldsaksamling. Årbok 1986–1988*, red. B. Myhre, 175–187. Oslo: Universitetets Oldsaksamling.
- Hagland, Jan Ragnar. 1998. *Runer frå utgravingane i Trondheim bygrunn 1971–94. Med eit tillegg av nyfunne innskrifter elles frå byen (N774–N894)*. Manuskript tilgjengeleg her <https://web.archive.org/web/20161104103439/http://www.hf.ntnu.no:80/nor/Publik/RUNER/runer-N774-N894.htm> (sist besøkt 23.09.2019).

- Huitfeldt, H. J., utg. 1875. *Biskop Eysteins Jordebog (Den röde Bog). Fortegnelse over det geistlige Gods i Oslo Bispedømme omkring Aar 1400*. Andet Hefte. Christiania: J. Chr. Gundersens bogtrykkeri.
- Imer, Lisbeth M.. 2017. *Peasants and Prayers. The inscriptions of Norse Greenland*. Publications from the National Museum. Studies in Archaeology & History, 25. Odense: University Press of Southern Denmark.
- Indrebø, Gustav. [1951] 2001. *Norsk Målsoga*. 2. rev. opplag. Bergen: Norsk bokreidingslag.
- Johannessen, Charlotte. 2011. Runematerialet frå Tønsberg. Upublisert masteravhandling i Nordic Viking and Medieval Culture. Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo.
- Jørgensen, Jon Gunnar. 2013. "Diplomer, lover og jordebøker". I: *Handbok i norrøn filologi*, 2. utg., red. O. E. Haugen, 250–301. Bergen: Fagbokforlaget.
- Kleivane, Elise. 2018. "Epigraphic *Ave Maria*". I: *Epigraphy in an inter-medial context*, red. A. Bauer mfl., 101–122. Dublin: Four Courts Press.
- Knirk, James. 1998. "Runic Inscriptions Containing Latin in Norway". I: *Runeninschriften als Quellen interdisziplinärer Forschung*, red. K. Düwel, 476–507. Berlin: Walter de Gruyter.
- Kroman, Erik. 1943. *Palæografi. A. Danmark og Sverige. Nordisk kultur XXVIII:A*, utg. J. Brøndum-Nielsen. Stockholm: Bonnier.
- Lind, E. H. 1920–1921. *Norsk-isländska personbinamn från medeltiden*. Uppsala: Lundequistska bokhandeln.
- NGL (sjå *Norges gamle love*).
- NIyR (sjå *Norges innskrifter med de yngre runer*).
- Norges gamle Love indtil 1387* (NGL). Første Række, 5 band, red. R. Keyser mfl. Christiania: Chr. Grøndahl, 1846–1895.
- Norges innskrifter med de yngre runer* (NIyR). Red. A. Liestøl mfl., band I–VI. Oslo: Kjeldeskriftfondet, 1941–1990.
- Nytt om runer. Meldingsblad om runeforskning*. 1989. Nr. 4. Oslo: Runearkivet.
- NO (sjå *Norrøn ordbok*).
- Nordby, Jonas. 2018. *Lønruner. Kryptografi i runeinnskrifter fra vikingtid og middelalder*. Avhandling for ph.d.-graden. Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo.

- Norrøn ordbok* (NO). 1993. Red. Leiv Heggstad mfl., 4 utg. Oslo: Det norske samlaget.
- ONP (sjå *Ordbog over det norrøne prosasprog*).
- Ordbog over det norrøne prosasprog* (ONP). <https://onp.ku.dk/onp/onp.php>. København: Københavns universitet.
- Regesta norvegica*. Band 1–10, red. E. Gunnes mfl. Oslo: Kjeldeskriftfondet, 1989–2015.
- RN (sjå *Regesta norvegica*).
- Sand, Line Maren Lereim. 2010. Runer i et arkeologisk perspektiv. Upublisert masteravhandling i arkeologi. Institutt for arkeologi, konservering og historie, Universitetet i Oslo.
- Sanness Johnsen, Ingrid. 1968. *Stuttruner i vikingtidens innskrifter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Seip, Didrik Arup. 1954. *Palæografi. B. Norge og Island. Nordisk kultur XXVIII:B*, utg. J. Brøndum-Nielsen. Stockholm: Bonnier.
- Spurkland, Terje. 1994. “K and B̥: One Grapheme or Two?”. I: *Proceedings of the Third International Symposium on Runes and Runic Inscriptions, Grindaheim 1990*, red. J. E. Knirk, 269–278. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- 2001. *I begynnelsen var Ƶ ᚷ ᚢ ᚦ ᚱ ᚷ*. *Norske runer og runeinnskrifter*. Oslo: Cappelen.
- Syrett, Martin. 2002. *The Roman-alphabet inscriptions of medieval Trondheim*, 2 bd. Senter for middelalderstudier. Skrifter nr. 13. Trondheim: Tapir.
- Sæther, Tor. 2005. *Hamar i middelalderen*. Hamar: Domkirkeodden.
- Øye, Ingvild. 2015. “Tekstilproduksjon i middelalderbyene – mer enn bare husflid?”. I: *En aktivist fra Middelalderbyen Oslo. Festskrift til Petter B. Molaug i anledning hans 70-årsdag 19. des. 2014*, red. L.-M. Johansen mfl., 27–54. Oslo: Novus forlag.
- Aasen, Ivar. 1873. *Norsk Ordbog med dansk Forklaring*. Christiania: Mallings Boghandel.

Abstract

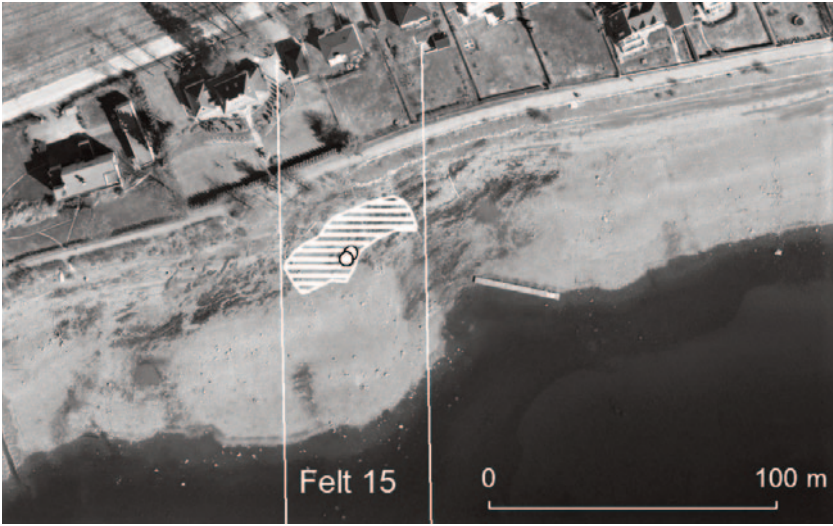
Where the medieval *kaupang* in Hamar was situated, loose finds of especially metal objects are regularly made. One of these finds is an object of lead with runes, and it was found by metal detector on

Storhamarstranda in 2012. This find has not been published until now. In this article the reading of the runes is presented, as well as the interpretation of the inscription. Other inscriptions as well as manuscript writing is included in the discussion of the interpretation. An interesting detail with this inscription is that one person who is named there, may be the same person as is mentioned in a charter from Hamar. The article also has a discussion of what this inscription tells us about writing cultures in Hamar and Norway in the medieval period. Finally the dating of the inscription is discussed as well as which function this object might have had.

Elise Kleivane
Universitetet i Oslo
Institutt for lingvistiske og nordiske studium
Postboks 1102 Blindern
NO-0317 OSLO
elise.kleivane@iln.uio.no

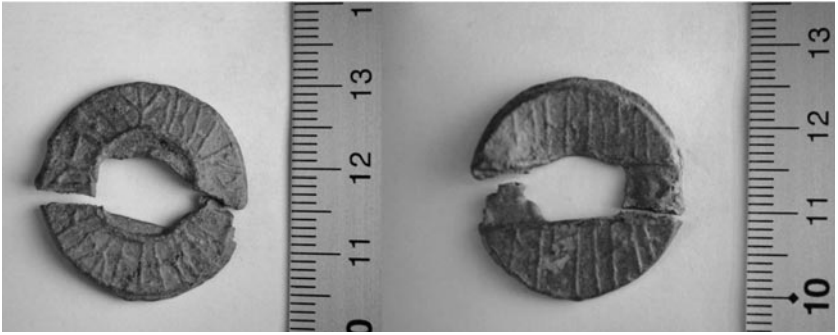
Illustrasjon 1. Domkirkeodden, Hamar. Kartet er orientert mot nord. Biletet er tatt i 2007 da det var låg vasstand i Mjøsa. Felt 15 er merka av på kartet. Ytst på odden er ruinane etter Hamarkatedralen, nå under vernebygget av glas. Aust for katedralen er ruinane etter bispegarden, nå Anno Museum. Jordet og villastrøket aust for bispegarden og ned mot stranda, og sør for den breie gata (Bispegata) som går austover midt på odden, er der Hamarkaupangen låg. Avmerka på ortofoto (Norge i bilder, Hedmarken 2007).

Illustrasjon 2. Storhamarstranda felt 15. Kartet er orientert mot nord. Sirklane viser kvar dei to delane av ringen blei funne. Det skraverte feltet viser området der dei fleste funna i dette feltet er gjort. Basert på kart og markering ved Erik Bjørnstad, Anno museum. Avmerka på ortofoto (Norge i bilder, Hedmarken 2007).

Illustrasjon 3. HKH-14429, med side A opp. Ringen er i to delar, delane er funne om lag ein meter frå kvarandre. Innskrifta på side A og brotflatene viser at delane høyrer saman. Foto: forfattaren.

Illustrasjon 4. Innskriftene på side A (til venstre) og side B (til høyre). Det ser ut som at ringen er sett saman av éi flat skive (side A) med hòl i midten og to halvsirkclar (side B) som ikkje møtest. Foto: forfattaren.

Illustrasjon 5. Teikning av innskrifta på side A til venstre, side B til høyre. Teikning: forfattaren.

Infinitivmerkets status i mellomnorske kontrollkonstruksjoner

Av Endre Mørck

Undersøkelsen bygger på 3413 diplom med 1158 kontrollkonstruksjoner fra perioden 1350–1525. Hovedresultatet av undersøkelsen er at infinitivmerket i disse konstruksjonene enten er subjunksjon i en norrøn struktur der infinitiven er flytta ut av verbfrasen, eller er klitikon til infinitiven i en eldre nynorsk struktur der infinitiven står i verbfrasen. Infinitivmerkets status viser seg først og fremst gjennom ulike plasseringer av infinitiven i forhold til midtfeltsadverb og til verbalpartikler, men det er dessuten relevant å trekke inn sammenskriving av infinitivmerket og infinitiven, forma på infinitivmerket og utelatelse av infinitivmerket. Med utgangspunkt i den eldre nynorske strukturen kan en dessuten beskrive forekomsten av ledd framfor infinitivmerket og infinitiven som resultat av flyttinger som en også finner i finitte leddsetninger.

1 Innleiing

I mellomnorsk finner vi ikke overraskende infinitiv brukt i de samme konstruksjonene som i norrønt og moderne norsk, dvs. som kjerne i en verbfrase etter modale hjelpeverb med et subjekt med ei semantisk rolle tildelt av infinitiven (1), i infinitivsledd i såkalte løftingskonstruksjoner, der subjektet for infinitiven er gjort til subjekt for det finitte verbet som infinitivsleddet er knytta til, og vi kan si at vi har et spor etter det løfta leddet i infinitivsleddet (2), i småsetninger, tradisjonelt kalt akkusativ med infinitiv, der akkusativleddet er logisk subjekt for infinitiven (3), og endelig i infinitivsledd i kontrollkonstruksjoner (4a–c) (sml. Faarlund 2003: 58–59).

- 1 **hon**_{Subj} **scal**_{Mod} alrigh [fa_{Inf} the kona] – *Hun skal aldri få den kua.*
(DN XI 151 1431)

- 2 ty **tykte**_{FinV} mek [**thetta breff** ...]_{Subj/i} [**t_i vara**_{Inf} lagligh j allom sinom greinom ok articolis]. – *Derfor syntes meg dette brevet være lovlig i alle sine deler og artikler.* (DN II 897 1475)
- 3 ... ath han saa [[**Salmundh opnæmdhan**]_{Akk} **hoggha**_{Inf} spærru ther j theim sama skoghenom] – ... *at han så førnevnte Solmund hogge bjelker der i den samme skogen* (DN I 793 1445)
- 4 a jattade **Sigurder**_{Subj/i} sira Øystæini [**at**_{Su} **PRO**_i **luka**_{Inf} j þa sææt tuær hæfsældor smørs ij hudir ok æina mark peningha]. – *Sigurd lovte sira Øystein å betale i den avtalen to halvsåld smør, 2 huder og én mark penger.* (DN V 303 1378)
- b Ok fulkomleggha biodhom ver [**hwerium loghmanne j waro riike j Noreghe**]_{Obj/i}, [**at**_{Su} **PRO**_i **sætia**_{Inf} þessa wara rættabøter in j loghbokena], – *Og fullt ut påbyr vi hver lagmann i vårt rike i Norge å sette disse retterbøtene våre inn i lovboka.* (DN V 331 1384)
- c vtan tha varder [**at**_{Su} **PRO** **taka**_{Inf} til thet ena som epter ær som ær jorda gotz] – *Men da blir det å ta det ene som er tilbake, som er jordegods.* (DN III 834 1456)

I kontrollkonstruksjoner kan subjektet for infinitiven sies å være et abstrakt pronomen PRO, som liksom andre pronomen får sitt innhold fra konteksten. Som oftest får PRO dette innholdet fra et koreferent ledd i den overordna setningen, slik som fra subjektet i (4a) og det indirekte objektet i (4b), og en sier da at PRO er kontrollert av dette koreferente leddet. Til slike infinitivskonstruksjoner regner en også tilfeller der det ikke er uttrykt noen kontrollør for PRO og denne bare må forstås ut fra sammenhengen som i (4c). Vi skal ikke gå nærmere inn på hva slags ledd som kontrollerer PRO i det mellomnorske materialet.

Som det framgår av den grammatiske markeringa i disse kontrollkonstruksjonene, er det her tatt for gitt at infinitivsmerket er en subjunksjon, og at PRO skiller denne subjunksjonen fra infinitiven, slik en analyserer slike infinitivskonstruksjoner i moderne norsk. Men som vi skal se i avsnitt 3, har det vært argumentert for at infinitivsmerket kan stå som et klitikon til infinitiven i eldre norsk, og at de begge da kommer etter PRO. Infinitivskonstruksjonene i (4a–c) har i så fall strukturen som er vist i (5a–c).

- 5 a [**PRO**_i [**at**_{Klit} **luka**]_{Inf} j þa sææt tuær hæfsældor smørs ...]
- b [**PRO**_i [**at**_{Klit} **sætia**]_{Inf} þessa wara rættabøter in j loghbokena]
- c [**PRO** [**at**_{Klit} **taka**]_{Inf} til thet ena som epter ær som ær jorda gotz]

Siden det ofte er vanskelig å avgjøre hvilken struktur vi har, og plasseringa av PRO i forhold til infinitivsmerket dermed er usikker, er PRO utelatt i mange av eksempla nedafor. PRO er bare tatt med der det er behov for å synliggjøre at vi har en kontrollkonstruksjon, eller vise strukturen på denne, og er da satt inn mellom infinitivsmerket og infinitiven om det ikke er spesiell grunn til annen plassering.

Målet med denne artikkelen er å drøfte statusen til infinitivsmerket i mellomnorske infinitivkonstruksjoner med PRO som subjekt ved å se på forhold som kan tyde på at infinitivsmerket er subjunksjon eller klitikon til infinitiven. I samband med denne drøftinga vil også relevante leddstillingsforhold bli trukket inn, men uten at det blir gitt noen fullstendig beskrivelse av strukturen til disse infinitivkonstruksjonene.

Materialet for drøftinga er henta fra de fem første binda av *Diplomatarium Norvegicum* (DN), som er de binda som inneholder flest egne diplom, dvs. færrest avskrifter og færrest tekster på fremmede språk. I søket etter aktuelle infinitivkonstruksjoner har jeg her gått gjennom alle diplom fra tidsrommet 1350–1525 som er skrevet i det daværende Norge på et skandinavisk språk og trykt etter originalen. Dette er til sammen 3413 diplom med 61659 linjer tekst (telt etter den trykte utgaven), noe som tilsvarer ca. 1540 fulle sider. Se liste over diplom i Mørck (1980: 160–161) og tabeller som viser fordelinga av materialet på perioder og teksttyper, i Mørck (2015: 47–48).

I noen tilfeller vil det bli vist hvordan de undersøkte fenomena fordeler seg kronologisk innafor dette materialet, men ellers blir materialet sett under ett uten at det blir gått inn på geografiske, sosiale eller språklige forskjeller i det. Det mellomnorske diplommaterialet har naturligvis de svakhetene at diploma er mer eller mindre formelbundne tekster, og at de inneholder innslag av svensk og etter hvert særlig dansk. Diploma er imidlertid det eneste aktuelle kildematerialet for ei slik gransking av mellomnorsk syntaks ettersom det andre materialet vi har, bare er jordebøker og lovavskrifter. Og det er så mange og ulike grader av fremmed påvirkning at det er vanskelig å trekke et skille mellom tekster etter språklige kjennetegn, så vi får heller se det slik at dette skriftspråket med innslag fra andre skandinaviske språk er det skriftspråket som brukes i Norge på denne tida.

2 Avgrensing av kontrollkonstruksjonene

Som kjennetegn på infinitivkonstruksjoner med PRO som subjekt nyttes gjerne det at infinitiven her normalt står med infinitivmerke i motsetning til når infinitiven brukes i andre sammenhenger, jf. Faarlund (2004 a: 271–272) for norrønt og Faarlund, Lie & Vannebo (1997: 470–471, 976, 994–996) for moderne norsk.

Faarlund (2004 a: 151–152, 159–160) regner derfor med at vi har en infinitivkonstruksjon med PRO etter *biðja* ‘be’ i norrønt når infinitivmerket er med, men at det er en akkusativ med infinitiv når det ikke er noe infinitivmerke. Samme analyse av infinitivsledd etter *be* finner vi hos Faarlund, Lie og Vannebo (1997: 1008) for moderne norsk. I tråd med dette har jeg analysert de mellomnorske infinitivledda etter både *biðja* og det mer eller mindre synonyme *beiðast* som infinitivkonstruksjoner når infinitivmerket er med (6a–b), men som akkusativ med infinitiv når det ikke er noe infinitivmerke (7a–b) (jf. Mørck 2015: 54–55), sjøl om slike infinitivkonstruksjoner uten og med infinitivmerke innholdsmessig kan være ganske like.

- 6 a Oc til sanenda her vm **bider** ek ... [sire Aslac Magnusson oc Berghulf Amundzsson]_i [**ath** PRO_i **hengia**_{Inf} siin jncighle ... firir þetta bref]. – *Og til bekræftelse på dette ber jeg ... sira Aslak Magnusson og Bergulv Amundsson om å henge sine segl ... for dette brevet.* (DN IV 956 1465)
- b Til mere saningen her om **bedes** vi ... [her Niels Henricson ridder]_i [**at** PRO_i **henghe**_{Inf} sith *jngcile fore thette breff ...]. – *Til mer bekræftelse på dette ber vi ... herr Nils Henriksson, ridder, om å henge sitt segl for dette brevet ...* (DN I 949 1486)
- 7 a ok till sannynnda **bad** ek [[**Kætiull Eriksson ok Ræidar Þorkælsson**]_{Akk} **sætia**_{Inf} sin incigli ... firir þettæ bref] – *Og til bekræftelse bad jeg Kjetil Eiriksson og Reidar Torkjellsson sette sine segl ... for dette brevet.* (DN IV 643 1395)
- b tiil mere saninde ... tha **bedes** jek ... [[**her Karl Jensson ... Torsten Olsson och Jon Gudbrand(son)**]_{Akk} **henghe**_{Inf} sine jnsigle fore thetta breff ...]. – *Til mer bekræftelse ... så ber jeg ... herr Karl Jensson ... Torstein Olsson og Jon Gudbrandsson henge sine segl for dette brevet ...* (DN II 1012 1500)

Utenom dette tilfellet har jeg likevel ikke nytta bruk av infinitivmerke som avgjørende tegn på at vi har en infinitivkonstruksjon med PRO som subjekt, for det er en god del typiske konstruksjoner av dette slaget

som mangler infinitivsmerke, på samme måte som det er typiske eksempel på konstruksjoner som normalt inneholder infinitiv uten infinitivsmerke, der det er med et infinitivsmerke.

Når det gjelder kontrollkonstruksjoner, kan vi f.eks. sammenlikne infinitivene etter verba *játta* 'love' og *bjóða* 'påby' med infinitivsmerke i (4a–b) i avsnitt 1 og uten infinitivsmerke i (8a–b). Når vi har slike kontrollverb som kan ta en infinitivskonstruksjon med infinitivsmerke og med PRO som subjekt, men står med tilsvarende konstruksjon uten infinitivsmerke, har jeg regna med infinitivskonstruksjon i begge tilfeller. (Se om utelatelse av infinitivsmerket i avsnitt 7.)

- 8 a en tighio merker iattade **han**_{Subj/i} [— PRO_i **luka**_{Inf} sialfuer at Mikials mæssu nest k[oma]nde] – *Men ti mark lovte han å betale sjøl ved førstkommende mikkelsmess.* (DN IV 602 1392)
- b oc byudom wer [**soknapreste at Kroskirkiiio æder hans mederhielpper**]_{Obj/i} [— PRO_i [**læse oc kynne**]_{Inf} thette bref openbare i kirkiiodurom ...] – *Og vi påbyr soknepresten ved Korskirken eller hans medhjelper å lese og gjøre kjent dette brevet offentlig i kirkedøra ...* (DN V 839 1461)

Modale hjelpeverb står normalt med infinitiv uten infinitivsmerke, men i det mellomnorske materialet finner vi eksempel på bruk av infinitivsmerke etter ei rekke verb som vi må kunne karakterisere som modalverb uten å gå nærmere inn på hvordan denne gruppa skal avgrensnes, bl.a. *kunna* 'kunne', *skulu* 'skulle', *vilja* 'ville' og *mega* 'måtte, kunne' (9a–d). Det første av disse verba nyttes så vel i norrønt (Faarlund 2004 a: 129) som dialektisk i moderne norsk (Faarlund, Lie & Vannebo 1997: 471) både som modalverb med infinitiv uten infinitivsmerke og som leksikalsk verb med infinitiv med infinitivsmerke etter seg, men i mellomnorsk gjelder dette altså flere verb. Det trengs ei egen drøfting for å avgjøre om vi her bare har verbfraser med et uventa infinitivsmerke eller infinitivskonstruksjoner med PRO, og jeg har valgt å se bort fra infinitiver med infinitivsmerke etter modalverb.

- 9 a **kunno** þaaw æigi **at greina** hvart helldur voru iii leifvar bravdz eda iiii – *De kunne ikke gjøre greie for om det var 3 leiver brød eller 4.* (DN III 497 1391)

- b en þeir **skulu** ... þer firir **at halda** hennar altið. ein tima a huoruu are ... – *Men de skal ... derfor holde hennes sjelemesse én gang hvert år ...* (DN III 433 1381)
- c ... at ek **wil** stadelighe oc fulkommelighe **at halda** all statuta oc priuilegia ... – ... *at jeg vil fast og heilt ut holde alle forordninger og privilegier ...* (DN IV 816 1422)
- d ... vtan þau ein maalemne sem so stoor ero at han **maa** ei ifuir **at takæ** medher loghom, – ... *bortsett fra bare de sakene som er så store at han ikke kan make dem etter lovene.* (DN IV 803 1417)

Vaklende bruk av infinitivmerke har vi også i løftingskonstruksjoner og akkusativ med infinitiv i mellomnorsk. I løftingskonstruksjoner er det heller ikke infinitivmerke i utgangspunktet (10a), men her dukker infinitivmerket opp i løpet av overgangen fra norrønt til eldre nynorsk (10b) (Faarlund 2003: 67–68; 2007: 69–70). I akkusativ med infinitiv er det normalt ikke infinitivmerke (11a), men det er ei klar øking i bruken av infinitivmerke i slike tilfeller i mellomnorsk (11b) (Mørck 2015: 60–66). Disse to konstruksjonene med infinitivmerke er ikke inkludert i materialet for denne undersøkelsen.

- 10 a ... sakar þess at oss syntes Gisbrit_i [t_i ey **hafua**_{Inf} laglighen motæ kast] – ... *fordi Gisbrikt syntes oss ikke å ha lovlig innvending* (DN IX 277 1440)
- b oc efther thet prof synthis os [stor likæn]_i [t_i til **at vær(a)**_{Inf}] – *Og etter det vitneprovet syntes det oss å være stor sannsynlighet for (at det var slik).* (DN IV 1010 1491)
- 11 a sua hørðum mer ok [Olaf_{Akk} **kænnaz**_{Inf} at han hafde saet þa jord ...] – *Så hørte vi også Olav vedgå at han hadde sådd den jorda ...* (DN V 293 1376)
- b ... at swa hørde han [[Hælg hæ fadur sin]_{Akk} **at segia**_{Inf} at firsagder gardar atto ...] – ... *at så hørte han Helge, faren sin, si at de førnevnte gardene eide ...* (DN I 657 1418)

Infinitivkonstruksjonene som er inkludert i denne undersøkelsen, står typisk som nominal utfylling til det overordna verbet, en sjelden gang som subjekt for det (12a), men vanligvis som objekt (12b). Videre fungerer disse infinitivkonstruksjonene ofte som fritt adverbial (12c). Dessuten kan infinitivkonstruksjonene stå som utfylling til en preposisjon (12d), et adjektiv (12e) eller et nomen (12f). I tillegg kan de fungere som en infinitiv relativsetning (infinitivrelativ) der et utelatt ledd er

koreferent med korrelatet (12g). I alt består materialet for denne granskinga av 1158 infinitivskonstruksjoner.

- 12 a Nw af þy at oflanght vaare [at PRO_i biidhæ so lenge at contribuciones samankomo i Noreghe] ... þy haffwer ... – *Men fordi det ville være for lenge å vente så lenge at bidraga blei samla inn i Norge, ... så har ...* (DN IV 863 1437)
- b ... þa hofum ver lofuat þæim_i [at PRO_i læighia ser landuærna skip], – ... *så har vi lovt dem å leie seg leidangsskip.* (DN II 385 1365)
- c ffiick taa Jon_i sind staalbogæ oc spente [at PRO_i skywte for^{ne} Olaff i heell]: – *Da fikk Jon stålbuen sin og spente (den) for å skyte førnevnte Olav i hjel.* (DN II 1064 1520)
- d ... at han_i var huarke radande edær valdande [v_{mp} [at PRO_i hengia Gunnar œera]] – ... *at han verken planla eller var skyld i å henge Gunnar Yngre.* (DN I 339 1354)
- e war ek_i [reidhobughin_A [at PRO_i taka bæggiæz þæira prof]] – *Jeg var klar til å ta begge deres bevis.* (DN II 653 1420)
- f oc haffde [alle sammen]_i [act_N [att PRO_i leffue i fredt]]. – *Og alle sammen hadde hensikten å leve i fred.* (DN III 1087 1522)
- g ... ath hon gaff till [Marie kirke j Oslo]_i ... [[ein forgylth bratze]_j [ath PRO_i sette —_j j ein koorkape]]_{NP} ... – ... *at hun gav til Mariakirken i Oslo ... ei forgylt spenne å sette på ei korkåpe ...* (DN V 979 1498)

3 Tidligere analyse av infinitivmerkets status og posisjon

Utgangspunktet for denne drøftinga av infinitivskonstruksjoner i mellomnorsk er beskrivelsen til Faarlund (2003; 2005; 2007) av hvordan slike konstruksjoner fra norrønt til moderne norsk har gått gjennom tre stadier der infinitivmerket hatt ulik status og posisjon, og i det følgende skal vi holde oss til de strukturene han presenterer.

Første stadium er norrønt regna fra 1100-tallet og ut 1300-tallet. I denne perioden stod infinitiven framfor setningsadverb i infinitivskonstruksjoner på samme måte som verbet i finite leddsetninger, og infinitivmerket fungerte som en subjunksjon, jf. eksempel (13a–b) og strukturen i fig. 1a. Infinitivmerket *at* var da et sjølstendig ord med et visst trykk og kunne derfor utvikle seg til /o:t/ ved forlenging og rounding av vokalen. Fordi plassen mellom infinitivmerket og infinitiven var fylt av PRO, kom det aldri andre ledd mellom disse, og vi finner heller ikke sammenskriving av infinitivmerket og infinitiven i denne tida.

- 13 a ok þa stoðar os til fullrar hæliso [**at**_{Su} **PRO granda**_{Inf} **ægi**_{Sadv} nængum værum. ...] ... – *Og så hjelper det oss til fullkommen frelse å ikke skade våre neste ...* (Hom. s. 60)
- b Ðat byriar oc hverium manne [**at**_{Su} **PRO vera**_{Inf} **eigi**_{Sadv} bacmalogr] ... – *Det sømmer seg også for enhver mann å ikke være baktalende ...* (Hom. s. 37)

Andre stadium er eldre nynorsk fra og med 1400-tallet og til slutten av 1800-tallet. Da kom setningsadverb før infinitiven siden verbet ikke lenger flytta ut av verbfrasen i leddsetninger, og infinitivsmerket, som fortsatt alltid stod rett framfor infinitiven, har blitt omtolka til et klitikon til denne, som vist i eksempel (14a–b) og fig. 1b. Statusen som klitikon uten eget trykk førte til forkorting av vokalen og bortfall av konsonanten i infinitivsmerket. Ettersom infinitivsmerket ikke gjentas ved sideordna infinitiver, jf. det siste av disse eksempla, må det som sagt være et klitikon og ikke et prefiks til verbet.

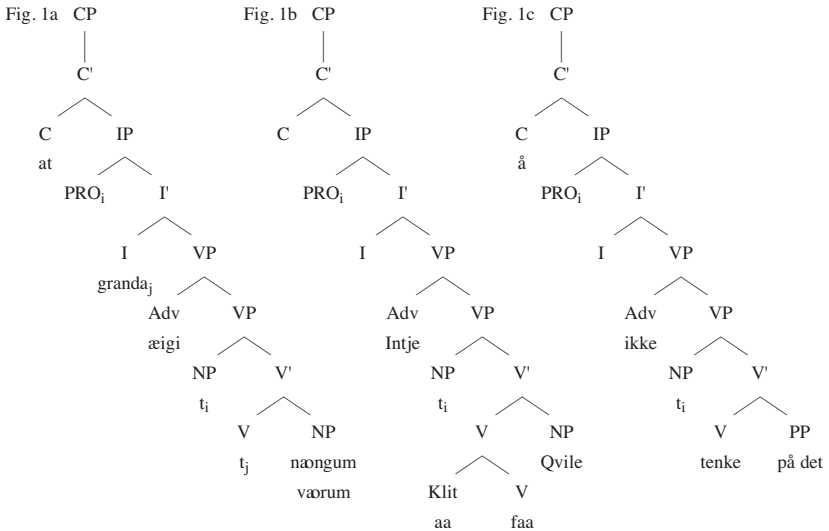
- 14 a [**PRO Intje**_{Sadv} [**aa**_{Klit} **faa**]_{Inf} Qvile] tyktes haam for leit, – *Å ikke få hvile syntes ham leit.* (Mbl. s. 237 1770–71)
- b De e: [**PRO int**_{Sadv} [**aa**_{Klit} **foragt** **hæl forsøm**]_{Inf} Gusohla], – *Det er: å ikke forakte eller forsømme gudsorda.* (Bspr. s. 130 1800)

Tredje stadium er moderne norsk fra slutten av 1800-tallet til i dag. Nå kan infinitivsmerket igjen komme først i infinitivkonstruksjoner (15a–b), og infinitivsmerket er da trulig reanalysert som subjunksjon etter mønster av subjunksjonen i finitte leddsetninger, slik at vi får strukturen i fig. 1c ifølge Faarlund (2007: 73).

- 15 a Derfor var det best [**å**_{Su} **PRO ikke**_{Sadv} **tenke**_{Inf} på det]. (Christiansen 1938: 193)
- b Det er berre harde ordrar om [**å**_{Su} **PRO ikkje**_{Sadv} **legge**_{Inf} bører av viting om ting på nokon i utrengsmål]. (Vesaas 1945: 33)

I tillegg finner vi fortsatt konstruksjoner med setningsadverb framfor infinitivsmerket og infinitiven (16a–b) “og for mange språkbrukarar er dette det mest naturlege” (Faarlund, Lie & Vannebo 1997: 997). Faarlund (2003: 65–66; 2007: 73) ser dette som ei videreføring av den eldre nynorske strukturen.

- 16 a Jeremy går forbi og konsenterer seg om [PRO ikke_{Sadv} [å_{Klit} snuble]_{Inf} i trappen]. (Bjørnstad 1977: 6)
 b Men han oppgir feil by, Bergen for Oslo, for [PRO ikkje_{Sadv} [å_{Klit} bli]_{Inf} send heim]. (Fløgstad 1988: 150)

Alternative analyser av infinitivkonstruksjoner i moderne norsk er gitt av Emonds & Faarlund (2014: 103–104) og Faarlund (2015), men det er ikke nødvendig å gå inn på dem for den videre drøftinga av mellomnorsk.

På grunnlag av eksempel hos Myrvoll (2005: 277–278) antar Faarlund (2007: 72) at den moderne strukturen med rekkefølgen infinitivsmerke, setningsadverb og infinitiv først er dokumentert i 1880-åra. Myrvoll meiner imidlertid at muligheten til å plassere setningsadverb mellom infinitivsmerket og infinitiven kan være gammel i norsk, og at det kan være tilfeldig at denne sjeldne konstruksjonen ikke fins i det eldre nynorske bygdemålsmateriale. Og Knudsen (1967: 130) har observert at Johan Herman Wessel på slutten av 1700-tallet ofte har nekting mellom infinitivsmerket og infinitiven (17a–b) (fra “Herremanden” skrevet 1775 ifølge Wessel (1862: 282)) i samsvar med eldre dansk, “men også med norsk talemål”. (Se Mørck (2011 a: 171–172) med videre henvisninger.) Det ser altså ut til at infinitivkonstruksjoner med den moderne strukturen har eksistert samtidig med den eldre nynorske i minst et par hundre år.

- 17 a Og det er ilde, [**At**_{Su} **ikke**_{Sadv} **fryse**_{Inf}], naar man vilde. (Wessel 1862 [1775]: 79)
 b Og det er ilde, [**At**_{Su} **ikke**_{Sadv} **kunne**_{Inf}], naar man vilde. (sst.: 80)

Spørsmålet er om ikke også de to strukturene som Faarlund knytter til henholdsvis norrønt og eldre nynorsk, har eksistert samtidig. Et relativt omfattende søk for å finne gammalnorske eksempler på den norrøne strukturen (jf. Mørck 2016: 383–384) frambrakte ikke flere enn de to konstruksjonene med infinitivsmerket og infinitiven framfor setningsadverbet som er gjengitt ovafor i (13a–b). Samtidig blei det funnet to eksempler på den eldre nynorske rekkefølgen med setningsadverbet framfor infinitivsmerket og infinitiven (18a–b). Faarlund (2007: 68) er for øvrig sjøl inne på at det kan finnes tidlige eksempler på den eldre nynorske strukturen i norrønt (mer om dette i avsnitt 9.2).

- 18 a Gott er manne [**PRO** **æigi**_{Sadv} [**at**_{Klit} **taca**]_{Inf} á cono]. – *Det er godt for en mann å ikke røre ved en kvinne.* (Hom. s. 17)
 b Ræiðisc þer oc hirðið [**PRO** **æigi**_{Sadv} [**at**_{Klit} **misgæra**]_{Inf}]. – *Bli sinte, men pass på å ikke gjøre noe galt.* (Hom. s. 23)

Det er altså klart at vi har to strukturer for infinitivkonstruksjoner – både den moderne og den eldre nynorske – i hvert fall fra 1700-tallet og framover. Og det ser ut til at det kan ha vært to strukturer for slike konstruksjoner – både den som ifølge Faarlund er den norrøne, og den eldre nynorske – i norrønt. Det er da ikke så overraskende at vi i det følgende skal se at det er grunnlag for å regne med alternative strukturer for infinitivkonstruksjoner også i mellomnorsk. Det er tegn på at den norrøne strukturen lever videre sjøl om den eldre nynorske strukturen trulig er dominerende.

4 Plasseringa av infinitivsmerket og infinitiven i forhold til midt feltsadverb

Skiftet i plasseringa av finite verb i forhold til setningsadverb i leddsetninger skjer i stor grad i løpet av mellomnorsk tid. I materialet til Vittersø (2004) er den norrøne leddstillinga med verbet framfor et setningsadverb enerådende fram til ca. 1370, men så taper den gradvis terreng og går

langt på veg av bruk i løpet av mellomnorsk og tidlig nytid, sjøl om denne leddstillinga fortsatt fins mer eller mindre sporadisk opp mot våre dager. I det samme materialet dukker de tre første eksempla på den nye leddstillinga med finitt verb etter et setningsadverb opp på slutten av 1300-tallet, og så øker bruken av denne leddstillinga til den ser ut til å ha blitt dominerende fra rundt 1700 eller kanskje noe før.

Infinitivskonstruksjoner inneholder svært sjelden setningsadverb (jf. Falk (2010 a; 2010 b) om tilsvarende i eldre svensk), og i materialet som inngår i denne undersøkelsen, finner vi bare *ei* ‘ikke’ én gang, *aldri* (*optari*) ‘aldri (oftere)’ to ganger og *enn* ‘dessuten’ én gang. For å få et litt større materiale har jeg derfor tatt med infinitivskonstruksjoner med *þá* ‘da’, som er midt feltsadverb liksom setningsadverba når det ikke brukes som proadverb etter et ekstraponert adverbial (jf. Mørck 1999: 197).

Disse fire adverba finner vi både med det finitte verbet framfor seg (19a–d) og med verbet etter seg (20a–c) i finitte leddsetninger i mellomnorsk.

- 19 a vm þennæ jord **kan**_{FinV} **æi**_{Adv} frials væra at fyrsagdho kaupi ... – *Dersom denne jorda ikke kan være fri ved førnevnte kjøp, ...* (DN XI 100 1400)
- b ... firir þui at þet **var**_{FinV} **alldre**_{Adv} suoret at ... – ... *fordi det aldri var sverga at ...* (DN I 547 1394)
- c ... at Haluadær **louada**_{FinV} **en**_{Adv} Smidi at ... – ... *at Hallvard dessuten lovte Smed at ...* (DN XIII 65 1408)
- d Ok ef þet **finz**_{FinV} **þa**_{Adv} at ... – *Og dersom det da finnes at ...* (DN I 588 1403)
- 20 a ... at han **ey**_{Adv} **wildæ**_{FinV} hallde þan dæilomark ... – ... *at han ikke ville holde det grenseskjellet ...* (DN VI 376 1411)
- b ... sæm þet **aldri**_{Adv} **hafde**_{FinV} verit talat. – ... *som om det aldri hadde vært sagt.* (DN I 595 1494)
- c ... at thet **en**_{Adv} **daa**_{Adv} **ær**_{FinV} langt aaffwer baade waar och kyrkiens mact ... – ... *at det dessuten da er langt over både vår og kirkens mact ...* (DN II 1080 1525)

I de mellomnorske infinitivskonstruksjonene finner vi infinitiven framfor adverbet *enn* i ett eksempel (21). Om vi følger Faarlunds analyse av norrøne infinitivskonstruksjoner med infinitiven framfor setningsadverb, er infinitivmerket subjunksjon her med PRO mellom seg og infinitiven.

- 21 ... tha skal førnempder Nyklis ... eighe kost [**at**_{Su} PRO **fremiæ**_{Inf} **æn**_{Adv} syn witne daghen nest fore Botulfs woku eftan ...], – ... så skal førnevnte Nils ... ha høve til å dessuten føre fram sine vitner dagen før bolsokaften (DN II 818 1457)

I de fem andre mellomnorske infinitivskonstruksjonene med midtfeftsadverb står infinitiven etter *ei*, *aldri* (*optari*) og *þá* (22a–e). Én av disse konstruksjonene mangler infinitivsmerke (22a), mens de øvrige har infinitivsmerket rett framfor infinitiven slik at det kan være klitisert til den. Siden det ikke er åpenbart hvor PRO skal sies å stå når det er andre ledd framfor adverbet (jf. avsnitt 9.2), er ikke PRO tatt med her.

- 22 a tho lowadhe the [thet **ey**_{Adv} — **gøre**_{Inf} for lenkten sculd], – *Da lovte de å ikke gjøre det for utsettelsens skyld.* (DN III 951 1485)
- b oc þær mædh varo þau sat oc alsat oc [**aldra** [**at**_{Klit} **kæræ**]_{Inf} æder kæræ **lata**_{Inf} vp a optnemdan Erlingh ...] – *Og dermed var de forlikte og heilt forlikte og (lovte) å aldri gjøre krav eller la gjøre krav overfor førnevnte Erling ...* (DN V 551 1422)
- c ... oc haffuer ther medh sagt oc jattadh rikissens radhe ... [[**aldre oftare**]_{Adv} mot honom oc rikit [**at**_{Klit} **bryta**]_{Inf} medh ordh radh eller gerninger ...]. – ... og (*han*) har dermed sagt og lovt riksrådet ... å aldri oftere bryte mot ham eller riket med ord, råd eller gjerninger ... (DN II 727 1437)
- d ... æptir thy som ek hafðhe laght theim dagh [**tha**_{Adv} firir mik [**at**_{Klit} **koma**]_{Inf}] – ... slik som jeg hadde fastsatt en dag for dem å da komme framfor meg, (DN II 700 1429)
- e þy dømndom meer þet maall jn til Oslo ... til iij syknæ dagha som nester ero firir Pædhers uoku ... [þær **þa**_{Adv} [**at**_{Klit} **geræ** oc **lithæ**]_{Inf} huat som þeir seighia þeim firir reth]. – *Derfor dømte vi denne saken til Oslo ... til de tre virkedagene som er nærmest før petersmess ... for å der da gjøre og ta omsyn til det som de sier dem som rett.* (DN I 780 1442)

Om vi skal dømme etter plasseringa av infinitiven i forhold til midtfeftsadverb i det mellomnorske materialet, har vi altså fortsatt eksempel på den norrøne strukturen med infinitiven framfor et midtfeftsadverb, men flere eksempel på den eldre nynorske strukturen med infinitiven etter et slikt adverb.

5 Sammenskriving av infinitivsmarket og infinitiven

Ifølge Faarlund (2003: 61; 2005: 86; 2007: 62; 2015: 5) er infinitivsmarket aldri skrevet sammen med infinitiven som ett ord i norrøne manuskript fra før 1400. Dette forklarer han med at infinitivsmarket er en subjunksjon som er skilt fra infinitiven av PRO. Men “from the 15th century onwards we find the earliest examples of the infinitive marker and the verb written as one word, without space”, oppgir Faarlund (2007: 71), og han underbygger dette med et eksempel fra 1442 (DN VI 490, utstedt i Kungsbacka i Sverige). Slik sammenskriving ser han som en følge av at infinitivsmarket da er omtolka som et klitikon til infinitiven.

I det mellomnorske materialet som ligger til grunn for denne undersøkelsen, er det 11 tilfeller der infinitivsmarket – alltid i forma *at* – er sammenskrivet med infinitiven – i hvert fall i den trykte utgaven av DN. De tre tidligste er fra 1376, 1405 og 1450, mens de øvrige åtte er fra fem diplom fra tidsrommet 1483–1523.

I fire av disse infinitivskonstruksjonene står infinitivsmarket og infinitiven først (23a–d) på samme måte som når en regner med at de er skilt av PRO i den norrøne strukturen. Imidlertid er det ingen ledd i disse eksempla som gir holdepunkt for å si at infinitiven har gjennomgått verbflytting, så det er fullt mulig å hevde at infinitiven med infinitivsmarket som klitikon står etter PRO i verbfrasen som i den eldre nynorske strukturen.

- 23 a ... swo stadfeste oc fulburde wij them ... [PRO **atholdes** i alle the greinom oc articulic som these breff ... vtuisse]. – ... *så stadfester og fullbyrder vi dem ... for å holdes i alle de deler og artikler som disse breva ... viser.* (DN III 943 1483)
- b ... at wii worom ... laglighe tilkrafder [PRO **athøre** witnessburd om deile oc gard millom Eikaberg oc Eyghiesiid.] – ... *at vi var ... lovlig innstevna for å høre witnessbyrd om dele og gjerde mellom Ekeberg og Igsi.* (DN III 951 1485)
- c ... at jeg haffuer nw taget oc anammet ... Dyngge oc allt Dyngge godzs ... [PRO **atnyde** bruge oc beholle wdj min liiffs tiidt ...] – ... *at jeg har nå tatt og mottatt ... Dyngge og alt Dynggegodset ... for å nytte, bruke og beholde (det) i min levetid ...* (DN II 1076 1523)
- d Tiill ytermere forwaring oc vissenn her om beder werduge herre mester Hans Mwle ... [PRO **atbeszgle** met meg thette mitt oben breff]. – *Til ytterligere bekreftelse og sikkerhet på dette ber (jeg) verdige*

herre, mester Hans Mule, ... om å besegle sammen med meg dette åpne brevet mitt. (DN II 1076 1523)

I seks eksempel med sammenskrevet infinitivsmerke og infinitiv står disse lenger bak i infinitivskonstruksjonen (24a–f). Analysen av disse vil avhenge av hvordan en forklarer at det står ledd framfor infinitiven, jf. avsnitt 9, og jeg har derfor ikke antydning av plassering av PRO her. Men det er heller ikke i disse tilfellene noe i veien for å anta at infinitiven ikke har gjennomgått verbflytting, dvs. at vi har den eldre nynorske strukturen. I ett tilfelle er også en verbalpartikkel sammenskrevet med infinitivsmerket og infinitiven (24f), og vi skal se i avsnitt 8 at plasseringa av en verbalpartikkel framfor infinitivsmerket og infinitiven også kan tas som et tegn på at det er den eldre nynorske strukturen.

- 24 a Ok biodom fulkomliga, þeim tolf ... [þetta skifti **atgera**. sem fyr vattar j breffueno. ...], ... – *Og (vi) påbyr fullt ut de tolv ... å gjøre dette skiftet som før er bevitna i brevet ..., ... (DN III 402 1376)*
- b Thy forbiuthe wy alle ... [forneffnde biscop Gunner her vdi **athindre** eller hindre lathe møthe eller vforrætte] ... – *Derfor forbyr vi alle ... å hindre eller la hindre, besvære eller forurette førnevnte biskop Gunnar i dette, ... (DN IV 924 1450)*
- c ... oc skulle ther medh quitte være fore allum nebndom eller [nakon vthfara leydangh vth **atgøre**], – ... og (de) skal dermed være frie for alle de nevnte (tingene) eller for å gjøre noen utredsel til leidang. (DN I 935 1483)
- d Thii forbywte wij alle ... [for^{ne}. wor almoghe her emodh eller vdi **athindre** eller hindre lathe møde vmaghe qwelie] ... – *Derfor forbyr vi alle ... å hindre eller la hindre, besvære, umake eller plage vår førnevnte allmue imot eller i dette, ... (DN I 935 1483)*
- e ... fforbiwdendes alle ... [for^{ne} Gwnnar emod thette wort breff **athindre** eller hindre lade] ... – ... *idet vi forbyr alle ... å hindre eller la hindre førnevnte Gunnar imot dette brevet vårt, ... (DN III 943 1483)*
- f ... ath vi hafvom befelth ... ffrw Magnildh Odz dotter vore fwlth oc laglichth *ombotz ... [alle landskyl oc rettogheth **opatbere** opa vore vegne] – ... *at vi har gitt ... fru Magnhild Oddsdatte vår fulle og lovlige fullmakt ... til å motta all landskyld og rettighet på våre vegne (DN I 949 1486)*

I det siste tilfellet med sammenskrevet infinitivsmerke og infinitiv er det den siste av to sideordna infinitiver som har slik sammenskriving (25).

Om en aksepterer at det her virkelig er snakk om to sideordna infinitiver i samme infinitivskonstruksjon, kan en ikke regne det siste infinitivmerket som subjunksjon, men må se på det som klitikon til infinitiven.

- 25 ... þa kalladhe ek til tolf skilrika men ... [**at skada** ok jnuirdhaliga **atuakta** þetta prof], – ... *så kalte jeg tolv pålitelige menn ... til å granske og nøye passe på dette prøvet.* (DN IV 760 1405)

Sammenskriving av infinitivmerket og infinitiven kan naturligvis være et skriftfenomen. Men om vi skal tillegge det mer vekt, kan det altså være et tegn på at infinitivmerket i disse tilfellene er et klitikon til infinitiven, og at det ikke er noe PRO mellom dem. Det vil si at det er snakk om eksempel på den eldre nynorske strukturen. Det stemmer da bra at disse sammenskrivingene begynner å dukke opp samtidig med den nye leddstillinga med verbet etter setningsadverb i leddsetninger. Det begrensa antallet av sammenskrivinger av infinitivmerke og infinitiv behøver likevel ikke bety at den eldre nynorske strukturen er like sjelden. Det er fullt mulig at mange klitiserte infinitivmerker ikke er sammenskrevet med infinitiven. Jamfør at alle infinitivmerkene til infinitivene som står etter et midtfeilsadverb, er særskrevet, se (22a–e) i avsnitt 4.

6 Forma på infinitivmerket

Endresen (1995) stiller seg kritisk til det han kaller det tradisjonelle synet på utviklinga av infinitivmerket fra norrønt *at* til moderne norsk *å* – der en regner med at konsonanten først faller bort (/at > ad > að > a/), og at vi så får forlenging, rounding og forkorting av vokalen (/a > a: > o: > o/) – fordi han meiner det er vanskelig å begrunne forlenging av vokal i trykksvak stilling. Endresen argumenterer for at det moderne infinitivmerket går tilbake til den sideordnende konjunksjonen *ok*, som har mista konsonanten (/ok > og > oϕ > o/) og i moderne norsk også nyttes som infinitivmerke, dvs. at vi i tale har /o/ som et polysemisk ord sjøl om vi i skrift skiller mellom *og* og *å*.

Faarlund (2003: 70–72; 2005: 93–94) holder derimot fast ved at det er norrønt *at* som ligger til grunn for moderne norsk *å*, og ser som sagt

i avsnitt 3 utviklinga som resultat av forlenging og rounding av vokalen (/at > a:t > o:t/) mens infinitivsmerket var et sjølstendig ord, med etterfølgende vokalforkorting og konsonantbortfall (/o:t > ot > o/) da det blei klitisert.

Tab. 1 viser forma på infinitivsmerket i det mellomnorske materialet som ligger til grunn for denne undersøkelsen, fordelt på perioder. Begge infinitivsmerkene er telt med der det er to slike i samme infinitivkonstruksjon, som i (39) i avsnitt 7. Derimot er det utelatt noen få infinitivsmerker som heilt eller delvis er fylt inn av utgiverne av DN: [at] i DN V 831 og V 992, [ath] i V 809, a(t) i III 413 og IV 927 og a[th] i V 887. Tallet på infinitivsmerker som er med i denne oversikten, er derfor ikke heilt identisk med antall infinitivkonstruksjoner med infinitivsmerke.

Tab. 1. Forma på infinitivsmerket i ulike perioder

	1350 -74	1375 -99	1400 -24	1425 -49	1450 -74	1475 -99	1500 -24	Sum
<i>at</i>	125	143	86	170	87	74	54	739
<i>ath</i>		3	9	32	10	62	75	191
<i>att</i>	1	2				1	17	21
<i>ad</i>		1	3			1	4	9
<i>adh</i>						1	2	3
<i>aat</i>	1				1			2
<i>aath</i>					1			1
<i>a</i>	1		1			1		3
<i>ok, oc, och</i>	1	1	1			2	1	6
Sum	129	150	100	202	99	142	153	975

Infinitivsmerket skrives som oftest *at*, og denne forma viser ingen uttaleending. Det kan likevel ikke utelukkes at det bak en slik tradisjonell skrivemåte skjuler seg en ny uttale slik de fleste andre formene er mer eller mindre tydelige uttrykk for. Siden det i denne sammenhengen er mindre relevant hvordan avvikende skrivemåter av konsonanten skal tolkes, kan vi nøye oss med å skille mellom skrivemåter for ulike vokaler.

For det første har vi *ath*, *att*, *ad* og *adh*, der er det ikke noe som viser endra vokalkvalitet. Med unntak av den siste av disse, som er ytterst sjelden, fins disse formene både fremst i infinitivskonstruksjonen og med ledd framfor seg:

- 26 a Kraffde tha fornemd her Henrich oss [**ath segia** sik rett], ... – *Da krevde førnevnte herr Henrik av oss å avsi dom til fordel for ham, ...* (DN I 997 1499)
- b ... ath þæir tiith dømdo varo [til proffs þær **ath wæra** a førnempdom dæghi] ... – ... *at de var dømt dit for å være der til vitnesbyrd på førnevnte dag, ...* (DN III 797 1448)
- c ero þaaw til reidu ... [**att sveria** eftir þvi sem þav hafva her j þesso brevve vitnisburd fest ...]. – *De er klare ... til å sverge slik som de har framlagt vitnesbyrd her i dette brevet ...* (DN III 497 1391)
- d Thij forbiude vij alle ... [vdj noghre mode forfang **att gjøre**] ... – *Derfor forbyr vi alle ... å gjøre skade på noen måte ...* (DN III 1040 1508)
- e ... þa setter ek þeim dag ... firir logmannen i Berghuin ... [**ad suara** þar log ok ret ...] – ... *så fastsetter jeg stevnedag for dem ... for lagmannen i Bergen ... for å svare lov og rett der ...* (DN V 419 1402)
- f ... her Andhrs Mws ... hawer mik beffallet [prof **ad thaka**] ... – ... *herr Anders Mus ... (som) har befalt meg å ta bevis ...* (DN II 1016 1501)
- g ... adh worom laglighe till kraffde och ooth sporde ... [**adh sigie** ssanningen om ...] – ... *at (vi) var lovlig innstevna og spurt ... om å si sannheten om ...* (DN II 1054 1516)

For det andre har vi former der skrivemåten tyder på at vi har fått runda vokal, og disse står med ett unntak fremst i infinitivskonstruksjonen. Når infinitivmerket skrives med dobbel *aa* som i *aat* (27a), tolker Pettersen (1975: 104–105) dette som /å:t/, og samme vokalluttale har vi nok i *aath* (27b). Videre er det nærliggende å tolke forma *a* (27c) som uttrykk for /o/. (Grøtvedt (1970: 106) oppgir et tilfelle der *a* står for konjunksjonen *ok*.) Ifølge Seip (1955: 112) blir *at* blanda sammen med konjunksjonen *ok* ‘og’ (og preposisjonen *á* ‘på’) allerede på 1200-tallet, og slik sammenblanding er det også eksempel på i dette mellomnorske materialet. Bruken av formene *ok*, *oc* og *och* (27d–f) som infinitivmerke må kunne tas som et klart tegn på at infinitivmerket og den sideordnende konjunksjonen har falt sammen i uttale slik som i moderne norsk.

- 27 a Nu aff thy at fyr^{der} Thollaker trøste sek æy til [**aat staa** lagh oc ræth æfftir laghom], ... – *Men fordi førnevnte Tollak ikke våger å rette seg etter lov og rett etter lovene, ...* (DN V 787 1454)
- b nempdom wær thaa wt sex prestæ oc sex lekmen [**aath gioræ** þar reto wm hwilkæ wth gengo] – *Vi utnevnte da seks prester og seks lekmenn til å avgjøre der om disse utbetalingene.* (DN I 817 1451)
- c krafde ta Gunner megh [**a seige** segh ret]. – *Da krevde Gunnar av meg å gi ham rett.* (DN III 1010 1499)
- d ok vari þa allir reidu til, [**ok vænde** þingat aa sem mæst þarfuatz], ... – *Og da skal alle være klare til å dra dit hvor det trengs mest.* (DN II 410 1370)
- e mek skemmes with [**oc latte** folk see megh], – *Jeg skjemmes ved å la folk se meg.* (DN 1069 1516)
- f ... ath hans nadæ vildæ verdes [**och göra** vel ath thennæ breffuisaræ] – ... *at hans nåde ville bry seg med å gjøre vel mot denne brevinnehaveren.* (DN IV 1030 1498)

I det eneste tilfellet der vi ser ut til å ha infinitivsmærke med runda vokal uten at dette står først i infinitivskonstruksjonen, er det en verbalpartikkel framfor (28). Som det vil bli gjort greie for i avsnitt 8, kan slik plassering av en verbalpartikkel tas som tegn på at vi har den eldre nynorske strukturen.

- 28 ... þar till hann siælfuer ... serlagæ men till skipar ..., [**ifuir a sea** vm þetta sama maal]. – ... *inntil han sjøl ... setter særskilte menn ... til å ha tilsyn med denne samme saken.* (DN III 384 1373)

Overgangen fra *at* til *å* som infinitivsmærke er åpenbart ikke noe som begynner og fullføres innafor den mellomnorske perioden, og oversynet over hvilke former infinitivsmærket har i mellomnorsk, forteller oss lite om hvordan overgangen skjer. Som det framgår av tab. 1, fins den tradisjonelle skrivemåten *at* heile tida, og etter hvert suppleres den i økende grad av andre former.

Det at vi finner former som *aat* og *aath*, som har fått rounding av vokalen, men har beholdt konsonanten, støtter ikke det som ifølge Endresen er det tradisjonelle synet, nemlig at infinitivsmærket *at* først mista konsonanten og så fikk runda vokal til *å*. Det at vokalen altså ser ut til å kunne bli runda uten bortfall av konsonanten, tyder heller ikke på at Endresen har rett i at det er konjunksjonen *ok* som ligger til grunn for det moderne infinitivsmærket.

Derimot kan muligens Faarlund få støtte for at rundinga skjedde mens infinitivsmerket var et sjølstendig ord, i det at de aller fleste infinitivsmerkene med skrivemåter som ser ut til å angi runda vokal, dvs. *aat*, *aath*, *a*, *ok*, *oc* og *och*, står fremst i infinitivsleddet, jf. tab. 2. Det er nærliggende å tolke infinitivsmerket som subjunksjon med et visst trykk i en norrøn struktur når det står først. Når infinitivsmerket og infinitiven står etter andre ledd, går jeg derimot ut fra at infinitivsmerket er klitisert til infinitiven, jf. avsnitt 9, og dermed mer trykksvakt.

Tab. 2. Forma på infinitivsmerket i ulike posisjoner i infinitivkonstruksjonen

	Første posisjon		Seinere posisjoner		Sum
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	
<i>at</i>	516	69,8	223	30,2	739
<i>ath</i>	134	70,2	57	29,8	191
<i>att</i>	16	76,2	5	23,8	21
<i>ad, adh</i>	8	66,7	4	33,3	12
	674	70,0	289	30,0	963
<i>aat, aath</i>	3				3
<i>a</i>	2		1		3
<i>ok, oc, och</i>	6				6
Sum	11	91,7	1	8,3	12

7 Utelatelse av infinitivsmerke

Som sagt i avsnitt 2 blir gjerne tilstedeværelsen av infinitivsmerket regna som tegn på at vi har en infinitivkonstruksjon med PRO, men som det også har blitt vist der, kan infinitivsmerket mangle i typiske infinitivkonstruksjoner i mellomnorsk. Her skal vi behandle slik utelatelse av infinitivsmerke litt grundigere og se at dette muligens kan fortelle oss noe om statusen til infinitivsmerket.

Både når vi har sideordna infinitiver med felles underledd innafor en infinitivkonstruksjon (29a), og når vi har sideordna infinitivkonstruksjoner der infinitivene har ulike underledd (29b), mangler ofte infinitivs-

merket ved infinitiver og i infinitivskonstruksjoner som er sideordna med et tilsvarende foregående ord eller ledd. Dette er ikke så overraskende, ettersom infinitivsmerket også ofte blir utelatt i slike sideordna konstruksjoner både i norrønt og moderne norsk (Faarlund 2004 a: 273; Faarlund, Lie & Vannebo 1997: 995), og vi behøver derfor ikke gå nærmere inn på slik utelatelse.

- 29 a ... saker thes at wælboren man her Sigurd Jonsson ... haffuer fengit mik fulla makt [**at svara** oc — **giøræ** vppa krononnæ vægnæ ...] — ... *fordi velbårne mann herr Sigurd Jonsson ... har gitt meg fullmakt til å svare og handle på vegne av kronen ...* (DN I 806 1448)
- b Byodum weer syslomanne warum ... [**ath proffua** mall hans. ...] och [— **riita** thet proff atther till oss ...]. — *Vi påbyr sysselmannen vår ... å granske saken hans ... og skrive det provet tilbake til oss ...* (DN I 999 1500)

I det videre skal vi ta for oss de infinitivskonstruksjonene som er den eneste konstruksjonen av denne typen eller den første av flere sideordna infinitivskonstruksjoner. De fleste av disse inneholder et infinitivsmerke, men det er likevel en god del slike konstruksjoner uten infinitivsmerke, jf. tab. 3. Andelen uten infinitivsmerke skifter litt fra periode til periode, men det er ingen klar utvikling mot mer eller mindre utelatelse av infinitivsmerket i løpet av mellomnorsk tid. Her ser for øvrig mellomnorsk ut til å skille seg litt fra tilsvarende periode i svensk der andelen infinitivskonstruksjoner med utelatt infinitivsmerke for det første er større, og for det andre stiger fra 25 % til 40 % fra første til andre del av perioden ifølge Kalm (2016: 110).

“Enkelte verb kan” – ifølge Faarlund, Lie & Vannebo (1997: 471) – “oppfattes enten som hjelpeverb som følges av naken verbfrase (uten *å*), eller som hovedverb som følges av infinitivskonstruksjon (med *å*) som objekt”. Som eksempel nevner Faarlund, Lie & Vannebo (1997: 471, 529–530) bl.a. *make* og *orke*. Disse er blant de mellomnorske verba som tar infinitiv uten infinitivsmerke (30a–b), men de nyttes bare henholdsvis én gang og to ganger uten infinitivsmerke. Sjøl om en ser bort fra disse tre tilfellene, er det altså ingen tvil om at infinitivsmerket kan utelates i infinitivskonstruksjoner i mellomnorsk.

- 30 a ... ath ek **mectædæ** ekki [**geua** honum so mangæ lausa peningæ sem ek gaf þek] — ... *at jeg klarte ikke å gi ham så mange løse penger som jeg gav deg.* (DN II 595 1407)

Tab. 3. Bruk av infinitivsmärke i eneste eller første infinitivskonstruksjon i ulike perioder

	1350	1375	1400	1425	1450	1475	1500	Sum
	-74	-99	-24	-49	-74	-99	-24	
Med infinitivsmärke	124	146	93	190	99	135	149	936
%	89,9	84,4	84,5	90,5	84,6	94,4	88,7	88,4
Uten infinitivsmärke	14	27	17	20	18	8	19	123
%	10,1	15,6	15,5	9,5	15,4	5,6	11,3	11,6
Sum	138	173	110	210	117	143	168	1059

- b ... sua at hon **orkar** æighi [med sinum godze presbolet þær **vpbyggia** ...] – ... *slik at den (kirken) greier ikke å bygge opp prestegarden der med godset sitt ...* (DN I 396 1367)

Det er mange eksempel på at infinitivsledd uten infinitivsmärke fungerer som nominale utfyllinger til verb i typiske kontrollkonstruksjoner. Dette finner vi bl.a. ved *fyrirnemast* 'la være', *fyrirbjóða* 'forby', *befala* 'befale', *lofa* 'love', *þenkja* 'tenke' og *dirfast* 'våge seg til' (31a–f). Andre eksempel på slike infinitivskonstruksjoner uten infinitivsmärke hadde vi etter *játta* 'love' og *bjóða* 'påby' i (8a–b) i avsnitt 2.

- 31 a ... at jmiser menn hær med yder **firirnæmes** [luka þeim hauste-leidanger eder waarleidanger ...]. – ... *at noen menn her hos dere lar være å betale dem høstleidang eller vårleidang ...* (DN II 390 1367)
- b **forbød** ek lagmanne [**dømæ** om testament], – *Jeg forbød lagmannen å dømme om testamentet.* (DN II 947 1488)
- c Tiill sanninden her om **befale** vii ffornemdom Anderss ... ock fordom Sigurdh ... [**henge** theres insigle fore thette breff] – *Til bekreftelse på dette befaler vi førnevnte Anders ... og førnevnte Sigurd ... å henge sine segl for dette brevet.* (DN III 1059 1514)
- d ok sua **lofuar** ek ... [honom after **fa** ok vpp anduarda þæt godz ...]. – *Også lover jeg ... å gi og overdra ham igjen det godset ...* (DN IV 461 1366)
- e ... at han hawer **thænct** [med guds hiælp j geen **koma** fore vintrin] – ... *at han har tenkt å komme igjen med Guds hjelp før vinteren.* (DN I 409 1370)

- f ... at inghen **dyrffwes** [gard vp **sethia** a kirkiones æder prestens eignor ...] – ... *at ingen våger seg til å sette opp gjerde på kirkens eller prestens eiendommer ...* (DN I 854 1461)

Også i norrønt var infinitivmerket av og til utelatt i infinitivkonstruksjoner, og Faarlund (2004 a: 272) nevner at det bl.a. gjelder for infinitivsledd som fungerer som formålssetninger. Infinitivkonstruksjoner med funksjon som adverbial uten infinitivmerke fins det også eksempel på i det mellomnorske materialet:

- 32 a ... er Þronder gerde Rangdidu fimtæstæfnu ... [**lydhæ** allu þi profue ok skillrikum sæm han gæte læit vm Brekkonæ]. – ... *da Trond innkalte Ragnidid til stevne med femdagers varsel ... for å høre alt det prøvet og bevisene som han skulle få ført om Brekke.* (DN V 245 1361)
- b ... at Nerider ... waar loglega firir stæmdom [þessom vittnom **lydha** ok **høyra** er Øystæin ok Olafwer fyrnæmder baaro]. – ... *at Neri ... var lovlig innstevna før å lytte til og høre på disse vitnene som førnevnte Øystein og Olav førte.* (DN IV 640 1395)

Videre er det infinitivkonstruksjoner uten infinitivmerke som er underledd til en preposisjon (33a–b), et adjektiv (33c–d) eller et nomen (33e–f).

- 33 a wilde iderss herredom werdis **til** [**hjelpe** megh oc min son ...]. – *Ville Deres herre verdiges til å hjelpe meg og min sønn ...* (DN II 1040 1511)
- b ... mædhan han bydher sik **till** [væghn vppi **halda**] – ... *mens han byr seg til å holde vegen ved lag.* (DN I 593 1404)
- c ... sua at prester ... se **skylduger** [**halda** vppi artidh firir saal mina ok Ormstæins bonda mins] – ... *slik at presten ... skal være pliktig til å holde ved lag sjelemesse for min og min husbonde Ormsteins sjel.* (DN IV 660 1396)
- d fyr tat ok annat er han ey **werdoger** [nokot wald eder ingeld **hafua** i waaro ok helgre kirkio] – *På grunn av det og annet er han ikke verdig til å ha noen makt eller inntekt i vår og den hellige kirke.* (DN V 821 1459)
- e Oc inghen skal haffue **mackt** noghæn aff ware effther kommendhæ [**sæliæ** eller **vendhe** j fraa kirkien ...] – *Og ingen av våre etterkommere skal ha fullmakt til å selge eller omsette noe fra kirken ...* (DN V 999 1505)
- f ... at Reidhar aatte æi **ret** [laus **vera**] – ... *at Reidar hadde ikke rett til å være laus.* (DN V 379 1398)

Endelig er det noen få eksempler på at infinitivmerket mangler i infinitte relativsetninger:

- 34 ... at Siguatter Armodzson fek Jone kibus ... sit fult ok loglighth vmbod, ifuir [iord þeire ..., tolf manmatabol], [byggia ___i] ok [landskyldir af ___i at taka],... – ... *at Sigvat Armodsson gav Jon Kibus ... sin fulle og lovlige fullmakt over den jorda ..., tolv månedsmatbol, til å bygslæ og til å ta landskyld av, ...* (DN II 509 1388)

Som tab. 4 viser, er det noe vanligere å utelate infinitivmerket når infinitivkonstruksjonen står som nominal utfylling til et verb eller som underledd til et adjektiv eller et nomen, enn når infinitivkonstruksjonen fungerer som adverbial, underledd til en preposisjon eller infinitt relativsetning. Her ser mellomnorsk ut til å være på linje med eldre svensk (jf. Kalm 2016: 109).

Tab. 4. Bruk av infinitivmerke i infinitivkonstruksjoner med ulik funksjon

	Med inf.merke		Uten inf.merke		Sum
Nominal	500	85,5 %	85	14,5 %	585
Adverbial	205	94,0 %	13	6,0 %	218
Underledd til prep.	63	91,3 %	6	8,7 %	69
Underledd til adj.	54	87,1 %	8	12,9 %	62
Underledd til nomen	61	88,4 %	8	11,6 %	69
Infinitt relativsetning	53	94,6 %	3	5,4 %	56
Sum	936		123		1059

I norrønt er infinitivmerket oftest utelatt etter *nema* ‘unntatt’ og *en* ‘enn’ ifølge Faarlund (2003: 61–62; 2005: 87; 2007: 62–63; 2015: 6), og dette forklares med at disse er subjunksjoner og fyller plassen der infinitivmerket skulle stått så lenge det også var en subjunksjon. I infinitivkonstruksjonene i denne undersøkelsen finner vi ikke *nema*, men *en* står fire ganger i formelen (35a–b) og én gang i et eksempel av en annen type (35c). I fire av disse tilfellene er infinitivmerket med, som i (35a, c), og dette er som en skulle vente om infinitivmerket ikke lenger er subjunksjon, men klitikon til infinitiven. Utelatelsen av infinitivmerket i (35b)

må vi da se som en følge av en generell mulighet til å utelate infinitivsmarket i infinitivskonstruksjoner og ikke som en følge av at infinitiven kommer etter subjunksjonen *en*. Felles for de fire formelmessige uttrykka er ellers at preposisjonen *án* ‘uten’ kommer mellom subjunksjonen og infinitiven, og det at vi har ledd i denne posisjonen, kan også tolkes som et uttrykk for at vi har den eldre nynorske strukturen der infinitiven ikke er flytta ut av verbfrasen, jf. avsnitt 9.

- 35 a ... alt thet som bether ær hafua [en_{Su} aan [ath_{Klit} wara]_{Inf}] – ... *alt det som det er bedre å ha enn å være uten*. (DN V 535 1420)
- b ... mæd sino proue ok skilriike. sem þœm vare bætra haua [æn_{Su} ane [— væra]_{Inf}]. – ... *med sitt prov og bevis som det ville være bedre for dem å ha enn å være uten*. (DN V 360 1394)
- c ... at hans wmbod[dsmaen] hawa ingga makt framarmer [æn_{Su} [at_{Klit} bæra]_{Inf} op lansskylddena]. – ... *at hans ombudsmenn har ingen makt videre enn å motta landsskylda*. (DN III 603 1411)

I en del norske dialekter nytttes talemålsforma *te* av preposisjonen *til* som infinitivsmarket, og Faarlund (2004 b: 97–98; 2005: 96–97) forklarer dette med at infinitivsmarket har blitt utelatt etter denne preposisjonen, som så har blitt oppfatta som infinitivsmarket. I det mellomnorske materialet i denne granskinga er det 42 eksempel på at preposisjonen *til* etterfølges av en infinitivskonstruksjon med infinitivsmarket som i (36a–b). Derimot er det bare to tilfeller – gjengitt i (33a–b) ovafor – der *til* står framfor en infinitivskonstruksjon med utelatt infinitivsmarket. (Bare eksempel der *til* står rett framfor infinitivskonstruksjonen, er tatt med her.) Med så lite utelatelse av infinitivsmarket etter *til* kan ikke dette være annet enn tilfeldig og ikke en følge av plasseringa etter denne preposisjonen.

- 36 a ... oppa thet at han scall ey trengiatz **till** [at **tiggia** ædher almosa bidhia ...] – ... *for at han ikke skal tvinges til å tigge eller be om almisse ...* (DN V 679 1439)
- b ... dyre garden ... som Einer Anfinsson hafde leikt okker **til** [at **grafva**] ... – ... *dyregarden ... som Einar Arnfinnsson hadde leid oss til å grave, ...* (DN III 610 1412)

Som det framgår av eksempla ovafor, kan infinitivsmarket være utelatt både når infinitiven står først i infinitivskonstruksjonen (31a–c, 32a, 33a,

Her kan det skytes inn at det i to infinitivkonstruksjoner er et infinitivmerke både først og framfor en infinitiv som står etter et annet ledd, som i (39). Det er nærliggende å se dette som ei sammenblanding av den norrøne konstruksjonen med infinitivmerke som subjunksjon og den eldre nynorske med infinitivmerke som klitikon og dermed som nok et tegn på at det fins to strukturer for infinitivkonstruksjoner i mellomnorsk.

- 39 ... thet jek haffer pantseth Olaff Jonsson ... eyth markaboll jordha ...
[at wp at bærae landskyldh ...] – ... at jeg har pantsatt Olav Jonsson ... et
markebol jord ... for at han skal motta landskyld ... (DN V 824 1459)

I det følgende vil jeg gå ut fra at infinitivkonstruksjoner med infinitiven først i stor grad er av den norrøne typen med infinitiven flytta til I som i (37a), og at infinitivkonstruksjoner med ledd framfor infinitiven i hovedsak er av den eldre nynorske typen med infinitiven i verbfrasen som i (38b). Vi kan da muligens forklare at det er mindre vanlig å utelate infinitivmerket når infinitiven står først i infinitivkonstruksjonen, enn når den kommer lenger bak, ved å trekke inn infinitivsledd med mindre omfattende struktur enn en CP, nærmere bestemt løftingskonstruksjoner og akkusativ med infinitiv. Som omtalt i avsnitt 2 og vist der i eksempel (10a–b) og (11a–b) dukker infinitivmerket opp i slike infinitivsledd i løpet av overgangen fra norrønt til yngre nynorsk.

Faarlund (2003: 67–68; 2005: 92; 2007: 69–70) argumenterer for at den eldre nynorske strukturen med infinitivmerket klitisert til infinitiven i VP gir grunnlag for å overføre infinitivmerket til slike infinitivsledd som ikke er fulle setninger. Men denne argumentasjonen må vi også kunne nytte motsatt veg og anta at infinitivmerket lettere kan utelates i den eldre nynorske konstruksjonen under påvirkning av de infinitivsledda som opphavlig ikke hadde infinitivmerke.

Infinitivsledda i løftingskonstruksjoner og akkusativ med infinitiv fungerer alltid som nominale ledd, og om disse er mønster for infinitivsledd i kontrollkonstruksjoner uten infinitivmerke, er det ikke så rart at det er de som har nominal funksjon, som oftest mangler infinitivmerke, mens infinitivkonstruksjoner som fungerer som adverbial og infinitte relativsetninger og dermed er minst nominalaktige, har minst utelatelse av infinitivmerket, jf. tab. 4 ovafor.

Om en tar utgangspunkt i at infinitivkonstruksjoner med infinitiven først i stor grad er av den norrøne typen, og at infinitivkonstruksjoner med ledd framfor infinitiven i hovedsak er av den eldre nynorske typen, kan vi altså på denne måten forklare at det er mindre vanlig å utelate infinitivmerket når infinitiven står først i infinitivkonstruksjonen, enn når den kommer lenger bak. Forskjellene i bruk av infinitivmerke når infinitiven står først, og når den kommer lenger bak, kan dermed tolkes som et indirekte vitnesbyrd om at det fins to strukturer for infinitivkonstruksjoner i mellomnorsk.

8 Plasseringa av verbalpartikler

Verbalpartikler er preposisjoner som står uten utfylling, ofte har avbleika betydning, knytter seg tett til verbet og i mange tilfeller kan danne sammensetning med verbet som prefiks (jf. Faarlund, Lie & Vannebo 1997: 446–447; Faarlund 2004 a: 147–148). Til preposisjonene regnes da også en del ord som tradisjonelt har vært klassifisert som adverb (Faarlund, Lie & Vannebo 1997: 411–412). Slike tidligere adverb blir i stedet sett på som intransitive preposisjoner (Faarlund 2004 a: 108). Det kan diskuteres hvor grensa skal trekkes mellom verbalpartikler og adverb, men dette er ikke avgjørende for drøftinga av statusen til infinitivmerket.

I mellomnorske finitte setninger står verbalpartikler normalt framfor infinitte hovedverb, dvs. infinitiver (40a) og partisipp (40b–c). Det virker som om mellomnorsk her er lik norrønt bortsett fra at mellomnorsk ikke ser ut til å følge norrønt i at verbalpartikler vanligvis står etter ei supinumform (Faarlund 2004 a: 163–164).

- 40 a ... sua at oftnemfder Andres skall þa peninghæ **vp bera** af Haldore ...
 – ... *slik at førnevnte Anders skal motta de pengene av Haldor ...* (DN IV 399 1359)
- b ... at han hafdæ **vpp borit** fysta pæningh ok œfsta ... – ... *at han hadde mottatt første og siste penning ...* (DN V 327 1382)
- c ... medhan kirkian stender ok j hænne verder gudz þænesta **vppi halden**. – ... *mens kirken står og gudtjeneste blir holdt ved lag i den.* (DN IV 582 1390)

Om norrønt sier Faarlund (2004 a: 164): “The preverbal particle precedes the verb immediately. No other element ever seems to intervene between the particle and the non-finite verb.” Dette stemmer for verbalpartikler i mellomnorske infinitivskonstruksjoner uten infinitivsmærke, jf. disse eksempla med *lúka upp* ‘betale’ og *halda uppi* ‘holde ved lag’:

- 41 a jattade han varom herre biskopanom ... [**vpp luka** þeer kyyr at væta nattom ...] – *Han lovte vår herre biskopen ... å betale de kuene ved vinter-nettene ...* (DN IV 689 1399)
 b ... mædhan han bydher sik till [væghn **vppi halda**] – ... *mens han tilbyr seg å holde vegen ved like.* (DN I 593 1404)

I materialet for denne undersøkelsen er det imidlertid bare tre infinitivskonstruksjoner med verba *leggja niðr* ‘legge ned’, *krefja út* ‘kreve inn’ og *segja fram* ‘si fram’ som har med infinitivsmærke, og som har verbalpartikkelen rett framfor infinitiven (42a–c). Om det første av disse eksempla sier Faarlund (2003: 68) at “[h]øgst sannsynleg er *nedher leggia* å oppfatta som eit fast samansett verb”. Jeg vil her følge Faarlund og regne med at partikkelen og infinitiven står som et fast sammensatt verb i disse tilfellene uansett om partikkelen er sammenskrevet med infinitiven eller særskrevet.

- 42 a ... at wi till saman warom ... till [**at nedher leggia** all vsæmie som vppresen war aff Amund Sigurdsson ...]. – ... *at vi var sammen ... for å ende all uenighet som var skapt av Amund Sigurdsson ...* (DN II 728 1437)
 b ... at sire Hans skal haffua makt [**at wtkreffuia** vppa Olaffs styfs vegna thei breff ...] – ... *at sira Hans skal ha fullmakt til å innkreve på Olav Styvs vegne de breva ...* (DN V 803 1456)
 c ... at iæk var ... loglige til kraffder aff Torleffue Giurdh syni [**at ffram sæghia** thæn vinnisburd ...]. – ... *at jeg var ... lovlig krevd av Torleiv Gjurdsson for å framsi det vitnemålet ...* (DN V 812 1458)

Det er en del flere infinitivskonstruksjoner – i alt ni – der et ord som det er rimelig å regne som verbalpartikkel, står etter infinitiven, bl.a. med verba *bera upp* ‘motta’, *halda uppi* ‘holde ved lag’, *meta upp* ‘måle opp’, *sókjja eptir* ‘lete etter’ og *skera upp* ‘sende ut’ (43a–e). Vi kan merke oss at alle disse infinitivskonstruksjonene har infinitivsmærket og infinitiven fremst.

- 43 a ... at han hafde fænget sit fult vmbod Gudþorme Alfssyni [**at bæra vp** alla þa peningha ...] – ... *at han hadde gitt Guttorm Alvssoon sin fulle fullmakt til å motta alle de pengene ...* (DN I 460 1380)
- b dómðom meer oc Haluarde fyrðom ... [**at halda vppe** gardum oc grindom ...]. – *Vi dømte også førnevnte Hallvard ... til å holde ved lag gjerder og grinder ...* (DN V 752 1448)
- c quade oc krafde þa Endridar Gislæson os fyrnemdæ men [**at mettæ vp** viii mærkar j domfe ...] – *Da forlangte og krevde Endre Gislesson av oss førnevnte menn å måle opp 8 mark i betaling pålagt ved dom ...* (DN V 507 1414)
- d efter vm morgonen gek Haluarder [**at søkia efter** then elgh] – *Etterpå om morgenen gikk Hallvard for å lete etter den elgen.* (DN IV 827 1425)
- e ... at huilken ... dyrffues [**at skeere opp** swadane budkaffwle ...] ... – ... *at den som ... våger seg til å sende ut slik budstikke ..., ...* (DN I 993 1498)

Det er langt vanligere at verbalpartikler står framfor infinitivsmerket og infinitiven. I alt er det 45 tilfeller der vi må kunne si at vi har mer eller mindre klare eksempel på partikler med slik plassering, bl.a. med verba *bera upp* ‘motta’, *byggja upp* ‘bygge opp’, *fylla upp* ‘fille opp’, *lúka upp* ‘betale’, *reikna upp* ‘regne opp’, *setja niðr* ‘sette ned’ og *taka af* ‘ta av dage’ (44a–i). Som det framgår av disse eksempla, er det her i mange tilfeller ledd framfor infinitivsmerket og infinitiven:

- 44 a heuer ek ok fenget Þolfue Þorbiornessyni suæni minum mit vmbod fult ok logligit [**vp at bera** af optnemdæ Narua þa fleri peningha ...]. – *Jeg har også gitt Tolv Torbjørnsson, sveinen min, min fulle og lovlige fullmakt til å motta av førnevnte Narve de resterende pengene ...* (DN V 248 1364)
- b ... thøm ... som han ther till skipar [thet **vp at beræ**] ... – ... *dem ... som han der setter til å motta det, ...* (DN V 600 1430)
- c ok sira Sigurdher Olafson ... er eig[i mattu]gher [þau hws af sinom egnom peninghom ædher Krosaltarens ingieldom **vp at byggia**] ... – *Og sira Sigurd Olavsson ... er ikke i stand til å bygge opp de husa fra sine egne penger eller korsalterets inntekter ...* (DN IV 724 1402)
- d ælliger vnderbindæ meer oss [þeim þæt **vp at fylla** swa at þæt se iamgoth sæm jordhen Kioss]. – *Ellers forplikter vi oss til å fylla det opp for dem slik at det er like godt som jorda Kjøs.* (DN II 649 1419)
- e ... at fyrnefdar Niculos fek ... Þorlake Lafranz syni ... umbod ... at setia Anundi Orms syni hafsmanade stefnu ... [**upp at luka** arfua eptir Olaf Orms sun ...]. – ... *at førnevnte Nikolas gav ... Torlak Lavransson*

- ... fullmakt ... til å gi *Ánund Ormsson en halvmåned's frist ... til å betale arven etter Olav Ormsson ...* (DN I 388 1366)
- f ... at Ingimunder borghade Erlende a væghna piltens Gunnars. sit godz ... [oppt nemfdum Gunnare skada laust **vp at luka** sit godz] ...
 – ... at *Ingemund lovte Erlend på vegne av gutten Gunnar sitt gods ... for å betale førnevnte Gunnar hans gods skadeløst, ...* (DN IV 457 1366)
- g ... huilket formeghit ware nw [alt **wpp at rekne**] – ... *noe som det nå ville være for mye å regne opp alt.* (DN V 754 1448)
- h budhum ver vmbodz monnum [**nider at sethia** klukkunna til þess ...].
 – *Vi påbød ombudsmennene å sette klokkene ned inntil ...* (DN I 577 1401)
- i ... Fokke Þolleifssyni, sem atvistæ madher var med fyrnemdom Þorgeire [**af at taka** fyrnemdan Helleik] – ... *Folke Torleivsson, som hadde vært med på drap sammen med førnevnte Torgeir, med å ta av dage førnevnte Herleik.* (DN I 608 1406)

Forskjellen på infinitivskonstruksjoner med infinitivmerket og infinitiven framfor en verbalpartikkel (43a–e) og infinitivskonstruksjoner med infinitivmerket og infinitiven etter en verbalpartikkel (44a–i) kan koples til at den første er den norrøne strukturen, mens den andre er den eldre nynorske.

Infinitivmerket og infinitiven står framfor verbalpartikkelen når infinitivmerket er subjunksjon og infinitiven flyttes ut av verbfrasen, slik det uformelt er vist for eksempel (43a) i (45). Med denne strukturen er det naturlig at vi ikke finner ledd framfor infinitivmerket og infinitiven, for framflytting av ledd i leddsetninger skjer trulig til plasser etter subjunksjonen, slik som det vil bli vist i avsnitt 9.

45 at_{Su} PRO bæra_{Inf/i} [**wp** —_{V/i} alla þa peningha ...]VP
 ↑ ← ← ↓

Infinitivmerket og infinitiven står etter verbalpartikkelen når infinitivmerket er klitisert til infinitiven og denne ikke er flytta ut av verbfrasen, slik det igjen uformelt er vist for eksempel (44a) i (46). Siden infinitivmerket og infinitiven her står i verbfrasen, kan ledd flyttes forbi dem slik at infinitivmerket og infinitiven ikke alltid kommer fremst, se igjen avsnitt 9.

46 —_{Su} PRO [**vp at**_{Klit} **bera**_{Inf} af optnemdæ Narua þa fleri peningha ...]VP

Uten at det er markert i (45) og (46), har jeg gått ut fra at verbalpartiklene opphavlig står etter verbet og får sin preverbale posisjon som resultat av flytting, dvs. at de har samme distribusjon som preposisjoner med utelatt utfylling. Slike preposisjoner står av og til etter en infinitiv (47a), men det er litt vanligere at disse preposisjonene står framfor infinitivsmarket og infinitiven (47b).

- 47 a ... at han scall hafua ... [friit herbyrghe]_i [**at liggia** [vt]_p —_i]_{pp}] — ...
at han skal ha ... fritt herberge til å ligge i. (DN V 794 1455)
- b ok skal huar fuguth ... waræ plichugher ath kiønne thetta for
 almoghen wppa [rættthæ wapnætingh]_i som alle ere skulluge [**til, ath**
komme [—_p/_j —_i]_{pp}] ... — *Og hver fogd ... skal være pliktig til å gjøre*
kjent dette for allmuen på rette våpenting som alle er pliktige å komme til,
 ... (DN II 963 1490)

9 Ledd framfor infinitiven

Som mange av eksempla ovafor har vist, står det ofte ledd framfor infinitiven i mellomnorske infinitivskonstruksjoner. Her skal vi se nærmere på hva slags ledd det er snakk om, og hvordan denne leddstillinga kan tas som et uttrykk for at infinitivsmarket er klitikon. Derfor skal vi holde oss til infinitivskonstruksjoner med uttrykt infinitivsmarket og se hva som står framfor dette og en eventuell preverbal partikkel.

9.1 Forekomsten av infinitivskonstruksjoner med ledd framfor infinitiven

I oversikten nedafor er alle ledd som hører til infinitivskonstruksjonen, og som står framfor infinitiven, satt innafor klammer som om de står inni infinitivskonstruksjonen. Men som vi snart skal se i avsnitt 9.2, kan ledd også flyttes ut av infinitivskonstruksjonen og opp i den overordna setningen, og det kan være tilfellet med noen av ledda framfor infinitiven. Denne oversikten over infinitivskonstruksjoner med ledd framfor infinitiven må derfor leses som den størst tenkelige forekomsten av slike konstruksjoner.

Når det står ett ledd framfor infinitiven, er det oftest et direkte objekt eller et adverbial (48a–b), men vi finner også indirekte objekt og subjektspredikativ (48c–d) i denne posisjonen.

- 48 a ... fastligha forbiuahande hueriom manne ... [[nakot hindir edher vmak]_{DO} **at gøra** før sagt altare moth thet førscrefne biscoopp Jacobs bref] – ... *i det vi strengt forbyr enhver mann ... å gjøre førnevnte alter noen hindring eller plage mot førnevnte biskop Jakobs brev.* (DN II 726 1437)
- b skulu korsbrøder skyldughir vera [[firir mer ok minni salo]_{PP} **at synghia** salotidir, commendacionem animarum ok saalomesso] – *Korsbrødrene skal være pliktige til å synge sjelebønner, commendacionem animarum og sjelemesse for meg og min sjel.* (DN IV 374 1355)
- c sa(g)de oc Odder vilia hielpa til meder [henne]_{IO} **at lukæ** thæær retgorrer skulder ...]. – *Odd sa også at han ville hjelpe til med å betale henne de rettgjorte skyldene ...* (DN I 674 1421)
- d ... ath forneffuende Morten Smedh haffdhe framdelis vnth befaeth oc fulmacht giffuith for^{de} Knud Knudzssøn [[effthermaels mand]_{SPred} **at være** effther for^{ne} Matz Oluffsøns dødh], – ... *at førnevnte Morten Smed hadde framleis unt, befalt og gitt førnevnte Knut Knutsson fullmakt til å være saksøker etter førnevnte Mats Olavssons død.* (DN V 1012 1512)

Når det er to ledd framfor infinitiven, finner vi et adverbial fulgt av et annet adverbial eller et direkte objekt (49a–b), et direkte objekt fulgt av et adverbial (49c) og et indirekte objekt fulgt av et adverbial, et direkte objekt eller et subjektspredikativ (49d–f).

- 49 a ... ath þæir tiith dømdo varo [[tiil proffs]_{PP} þær_{Adv} **ath wæra** a førnempdom dæghi] – ... *at de var dømt dit for å være til vitnesbyrd der på førnevnte dag.* (DN III 797 1448)
- b ok var þæim siidarmeir dagher sætter ... [[vm þæt maall]_{PP} [ændælighæn dom]_{DO} **at lydha**]. – *Og seinere blei det fastsatt en dag for dem ... for å høre en endelig dom om denne saken.* (DN III 595 1409)
- c ok firirbiodhom ollum monnum ... [nokot]_{DO} [af honom]_{PP} **at taka**, vttan firir fulla peninga], – *Og (vi) forbyr alle menn ... å ta noe fra ham uten for fulle penger.* (DN IV 502 1373)
- d ... at thette Michielss kornet skall ... wth græidæsz ... arlighæ [thøm]_{IO} [j hendher]_{PP} **at fa** som adhernemfdher war nadigæ herre ... till skipar thet wp at beræ] ... – ... *at dette mikaelskornet skal ... utbetales ... årlig for å gi dem (det) i hende som førnevnte vår nådige herre ... setter til å motta det, ...* (DN V 600 1430)
- e Swo forbiোধom wer oc allom monnom [[theira eighnom, fiskevatnom, jordhom, laxafiski om oc skooghom]_{IO} [noghrar wrangar agangor]_{DO} **at weitæ**], – *Så forbyr vi også alle menn å gjøre noen falske*

krav på deres eiendommer, fiskevann, jorder, laksefisker og skoger. (DN IV 887 1442)

- f ... at the sweriæ [[warom nadhig herræ konungenom rikeno oc rikisens monnom allom]IO [holler oc troer]SP_{red} **at wæra** vtan alt ffals oc swik]. — ... *at de sverger å være vår nådige herre kongen, riket og alle rikets menn pålitelige og tro uten all falskhet og svik.* (DN II 727 1437)

Tre ledd framfor infinitivsmerket har vi med et adverbial fulgt av et direkte objekt og enda et adverbial (50a) eller av et indirekte og et direkte objekt (50b), med et direkte objekt fulgt av to adverbial (50c) og med et indirekte objekt fulgt av et adverbial og et direkte objekt (50d).

- 50 a ... merkr boll j Krokstodum ... ok halft merkabol i Saltnesse ... [[firir —]PP [altid minna]DO æuerdeliger_{Adv} **at halda**]. — ... *et markebol i Krokstad ... og et halvt markebol i Saltnes ... til å evig holde sjelemessa mi for.* (DN II 538 1394)
- b oc forbyudher ek hueriom manne [[her a mothe]_{Adv} þeim_{IO} [nakot hinder]_{DO} **at göra**]. — *Og jeg forbyr enhver mann å gjøre dem noen hindring imot dette.* (DN V 597 1430)
- c þui firirbiodom ver hwerium manne ... [[fyrnæmfnt godz]_{DO} [firir honom æder nokrom þeim sem hona af honom jordena ok godhzet [kauper]]_{PP} [mote warom brefwm]_{PP} **at hindra** ne talma]. — *Derfor forbyr vi enhver mann ... å hindre eller minske førnevnte gods for ham eller noen av dem som kjøper den, jorda, og godset av ham, imot våre brev.* (DN I 418 1372)
- d ... fforbywdendes alle ... [[for^{ne} Gunnar]_{IO} [her emodh thette wort breff ...]_{PP} [nogher hinder]_{DO} **at gøre** eller gøre lade paa for^{ne} fiske watn vdi nogre made] ... — ... *idet vi forbyr alle ... å gjøre eller la gjøre noen hindring mot førnevnte Gunnar her imot dette brevet vårt ... på førnevnte fiskevann på noen måte, ...* (DN III 923 1478)

Når det er fire ledd framfor infinitivsmerket, er det enten et direkte objekt med tre etterfølgende adverbial eller et indirekte og et direkte objekt fulgt av to adverbial:

- 51 a Thij forbiude vij alle ... [[ffor^{ne} vore kiere vndersotte raadt oc menigheedt i Oslo eller theres effterkommende]_{DO} [till euigh tiidt]_{PP} [her emodt oppa for^{ne} priuilegier oc friihedh]_{Adv} [i noghre sine puncte eller artikle]_{PP} **att hindre**, hindre lathe] ... — *Derfor forbyr vi alle ... å hindre (eller) la hindre førnevnte våre kjære undersätter, råd og menighet i Oslo eller deres etterkommere til evig tid herimot etter førnevnte*

privilegier og frihet på noe av deres punkter eller artikler. (DN III 1040 1508)

- b þoother þa Ommundhe opnemdhom sigh ofþun(g)th wæra [þeim_{IO} þat_{DO} [at fullom loghom]_{PP} til_{Adv} at swara]. – *Da syntes førnevnte Ommund at det var svært vanskelig for ham å betale dem det etter rett lov i tillegg. (DN IV 881 1441)*

I tab. 6 er det oppsummert hva slags ledd utenom verbalpartikler som står framfor infinitiven i infinitivkonstruksjoner med infinitivsmærke, og hvor ofte disse ledda og leddkombinasjonene fins først i slike infinitivkonstruksjoner. Tabellen viser at det ikke er noen klar endring i forekomsten av ledd framfor infinitiven i løpet av mellomnorsk tid, for variasjonen mellom de ulike periodene er neppe annet enn tilfeldig. Muligheten til å plassere ledd framfor infinitivsmærket i infinitivkonstruksjoner falt for øvrig ikke bort før etter 1800 ifølge Faarlund (2004 b: 96).

Tab. 6. Typer av ledd framfor infinitiven i ulike perioder (prosent av alle infinitivkonstruksjoner med infinitivsmærke)

	1350 –74	1375 –99	1400 –24	1425 –49	1450 –74	1475 –99	1500 –24	Sum
DO	16	22	2	26	14	13	16	109
Adv	5	9	7	12	4	11	14	62
IO		2	2	2		2		8
SPred				2		1	2	5
Ett ledd i alt	21	33	11	42	18	27	32	184
Adv + Adv	1	1	4	4	1	2	1	14
Adv + DO	1		1				2	4
DO + Adv	4	5	4	9	4	3	3	32
IO + Adv	1			1				2
IO + DO	1	2	1	1	2	3		10
IO + SPred				1				1
To ledd i alt	8	8	10	16	7	8	6	63
Tre ledd	1	1		1		1	1	5

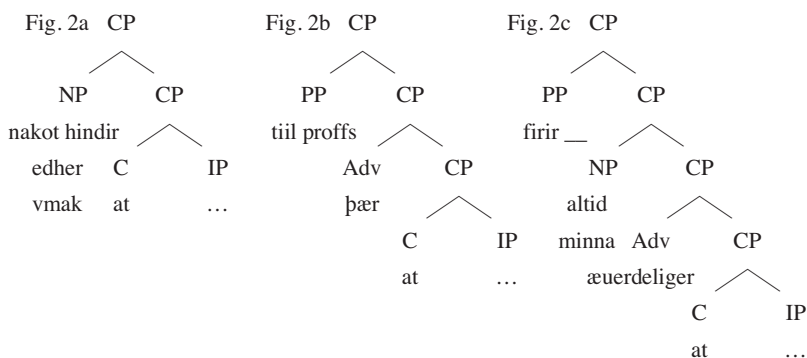
Fire ledd				2			1	3
Sum	30	42	21	61	25	36	40	255
%	23,4	28,0	21,6	30,5	24,8	25,4	26,0	26,2

9.2 Analyse av infinitivkonstruksjoner med ledd framfor infinitiven

I en kommentar til norrøne infinitivkonstruksjoner med ledd framfor infinitivsmerket som (52a–b) sier Faarlund (2004 a: 274): “The fact that more than one phrase is allowed before the complementizer shows that this is not just topicalization of the kind we find in main sentences. It should rather be analyzed as left-adjunction to CP, or possibly raising into the matrix sentence.”

- 52 a Jarlinn ... ætlaði [[brullup sitt]_{DO} **at gera** í Nóregi], – *Jarlen ... tenkte å holde bryllupet sitt i Norge*, (Hkr. II s. 428)
 b ek hafða nú ætlat [[vi. skip]_{DO} [ór landi]_{PP} **at hafa**], – *Jeg hadde nå tenkt å ha med 6 skip fra landet*. (Hkr. II s. 201)

Dersom ledda framfor infinitivsmerket er venstreadjungert til CP, har vi f.eks. i eksempel (48a), (49a) og (50a) ovafor i avsnitt 9.1 strukturer som vist i fig. 2a–c. Dette er en enkel beskrivelse av plasseringa av ledda framfor infinitivsmerket, men en regner da med strukturer som en ikke finner i andre setningstyper.

Derimot fins det klare eksempel på at ledd kan flytte ut av en infinitivskonstruksjon og opp i den overordna setningen. (Jamfør Falk (2010 a) om tilsvarende forhold i eldre svensk.) Dette kan for det første skje ved *hv*-framflytting (53a) eller ved topikalisering av andre leddtyper (53b) til plassen fremst i den overordna setningen. For det andre er det en del setninger der et ledd fra infinitivskonstruksjonen er flytta til en tom subjekts plass i den overordna setningen (53c) ved det som etter Maling (1980) kalles stilistisk inversjon. Og for det tredje fins det setninger der et objekt trulig er flytta ut av infinitivskonstruksjonen ved ‘object shift’ (53d) eller ‘scrambling’ (53e), dvs. framflytting av objekt i setninger henholdsvis uten og med infinitt verb om vi følger Höskuldur Thráinsson (2001: 149–158).

- 53 a ... **hwilket**₁ the mic oc tha loffuadhe [at wærffua t₁], – ... *noe som de også da lovte meg å skaffe.* (DN III 736 1436)
- b ock **frendonom**₁ er jeck reidhæ [at bøtha t₁]. – *Og slektningene er jeg klar til å bøte til.* (DN IV 1043 1505)
- c en þeir sem **þet**₁ dirfuazt [at gera t₁], ... – *Men de som våger seg til å gjøre det, ...* (DN V 331 1384)
- d ... ath han er honom **þæt**₁ skyldughar [at göra t₁], – ... *at han er pliktig overfor ham til å gjøre det.* (DN II 542 1395)
- e ... mædhan gudh vill os [**engin baarn**]₁ vnna [at eigha t₁ saman]. – ... *så lenge Gud ikke vil unne oss å ha noen barn sammen.* (DN I 493 1385)

Felles for disse klare eksempla på flytting av ledd ut av en infinitivskonstruksjon og opp i den overordna setningen er at leddet som har blitt flytta, står skilt fra resten av infinitivskonstruksjonen. Det er nok enkelte av de ledda som står rett framfor en infinitiv, som også kan være flytta opp i den overordna setningen på denne måten uten at det er like synlig. En slik analyse kan i hvert fall være aktuell for foranstilte objekt, som kan ha fått denne plasseringa som følge av ‘object shift’ eller ‘scrambling’. Det er likevel åpenbart at en ikke kan beskrive plasseringa av alle ledd som står framfor infinitiven i infinitivskonstruksjoner, som resultat av slike flyttinger.

De to analyseforslaga hos Faarlund (2004 a: 274) har som forutsetning at infinitivsmarket er en subjunksjon. Seinere har Faarlund (2007: 68; 2015: 6) – i det siste tilfellet med henvisning til Falk (2010 a) (se også Falk 2010 b) – vært inne på at norrøne infinitivskonstruksjoner med ett eller flere ledd framfor infinitivsmarket og infinitiven kan være tidlige

eksempel på den eldre nynorske strukturen der infinitivsmerket er klitisert til infinitiven og infinitivsmerket og infinitiven står i verbfrasen, og at ledd framfor infinitivsmerket og infinitiven “may be remnants of an earlier OV pattern”.

Dette skal vi følge opp her ved å ta den eldre nynorske strukturen som utgangspunkt for analysen av de mellomnorske infinitivkonstruksjonene med ledd framfor infinitiven, og vi skal da se at leddstillinga i disse konstruksjonene i det store og heile kan beskrives ved å regne med samme type flyttinger som vi finner internt i finitte leddsetninger. Jeg kommer imidlertid ikke til å regne med stilistisk inversjon i infinitivkonstruksjonen som forklaring på denne leddstillinga, slik Delsing (2001: 165–167) gjør, dels fordi det i motsetning til i hans gammalsvenske materiale er mer enn ett ledd som kan stå framfor infinitiven, og dels fordi det her egentlig ikke er en tom subjekts plass siden den er fylt av PRO. Ved illustrasjonen av forholda i finitte leddsetninger skal jeg så langt som mulig gi eksempel på leddsetninger med den nye leddstillinga, der det finitte verbet står etter setningsadverb, ettersom infinitiven står etter setningsadverb i infinitivkonstruksjoner med den eldre nynorske strukturen.

Vi kan aller først registrere at det er mulig med topikalisering i finitte leddsetninger i eldre norsk, og at slik flytting skjer til en posisjon etter subjunksjonen (Faarlund 2004 a: 252–253, se også Christoffersen 2000; 2002):

- 54 En [ef_{Su} [at Mikials messo þær nest æftir]_{pp} ero æi fyrnempder tyttugho merker fram kommer] þa ... – Men *viss førnevnte tjue mark ikke har kommet fram ved mikkelsmess dernest etter, så ...* (DN IV 602 1392)

I finitte leddsetninger kan objekt flyttes fram til en plass framfor setningsadverbet (55a–b). I leddsetninger med det finitte verbet etter et setningsadverb, er objektet da flytta over det finitte verbet og eventuelt også over et infinitivt verb. Det er trulig tilfeldig at vi bare har eksempel på pronominale objekt med slik plassering, for vi finner mer omfattende objekt på tilsvarende plass i heilsetninger og i leddsetninger med det finitte verbet framfor et setningsadverb (Mørck 2016: 349–350, 365–367).

- 55 a ... at the **thet**_{DO} aldre_{Sadv} hørde_{FinV} – ... *at de aldri hørte det.* (DN V 1010 1511)

- b ... at han **henne**_{DO} **ey**_{Sadv} **ma**_{FinV} **swa** **brvka**_{InfV} ... – ... *at han ikke får bruke den (jorda) ...* (DN IV 931 1454)

Finite leddsetninger med verbet etter setningsadverb kan videre ha ei form for OV-leddstilling der et objekt, predikativ eller sluttfeltsadverbial er plassert etter setningsadverbet, men framfor verbet (56a–c). Om det er flere ledd med slik plassering, ser rekkefølgen ut til å være den samme som de normalt ville hatt om de stod etter verbet, dvs. med objekt framfor adverbial (56d). Faarlund (2004 a: 161) går ut fra at OV-leddstillinga i norrønt er avleda av ei grunnleggende VO-leddstilling, og OV-leddstillinga i mellomnorsk er såpass sjelden (jf. Mørck 2011 b: 323–326) at den der også må være resultat av framflytting av ledd.

- 56 a ... swa aat han **ey**_{Sadv} **skadha**_{DO} **giorde**_{FinV} **oftnembdom** **Vikleike**, – ... *slik at han ikke gjorde førnevnte Vagleik skade.* (DN VIII 298 1436)
 b ... epter dhæt han **ei**_{Sadv} **insigleman**_{SPred} **var**_{FinV} **for** **thette** **breff** ... – ... *fordi han ikke var besegler for dette brevet ...* (DN II 842 1462)
 c ... at han **ækki**_{Sadv} [**j annan stadh**]_{PP} **køypte**_{FinV} **en** **aa** **retto** **torghe** – ... *at han ikke kjøpte på annet sted enn på rette torg.* (DN VI 338 1392)
 d ... swa at han **ther** **siælffuer** **ey**_{Sadv} **ney**_{DO} **fore**_{Adv} **sighia**_{InfV} **kunne**_{FinV}, – ... *slik at han der sjøl ikke kunne si nei til dette,* (DN III 745 1438)

I tillegg må det nevnes at setningsadverb kan ha et annet adverbial både framfor og etter seg (57a–b). Mens det i moderne norsk er frie verbaladverbial – særlig tidsadverbial, i noe mindre grad måtesadverbial og sporadisk enkelte andre – som kan plasseres sammen med setningsadverb (Faarlund, Lie & Vannebo 1997: 887), ser norrønt ut til å tillate litt forskjellige typer av både korte og lengre verbaladverbial sammen med setningsadverb (jf. Christoffersen 1993: 224; Faarlund 2004 a: 238). Siden det ikke kan gis noen klare regler for plassering av verbaladverbial i mellomnorsk, er det ofte vanskelig å avgjøre om et adverbial skal sies å ha si normale plassering sammen med et eventuelt setningsadverb, eller om det er et framflytta adverbial i OV-leddstilling.

- 57 a ... att wii [**en nw**]_{Adv} **ey**_{Sadv} **withe**_{FinV} **hwæden** **thet** **sidesthe** **wlkom** ... – ... *at vi ennå ikke veit hvor det siste (brevet) kom fra, ...* (DN XII 298 1523)

infinitivskonstruksjonene, er det mulig med objektsframflytting til en plass framfor setningsadverb og med sluttfeltsledd framfor verbet ved ei slags OV-leddstilling siden infinitiven ikke er flytta ut av verbfrasen. Samla skulle dette gi plasseringsmuligheter for alle ledd og leddkombinasjoner som vi finner framfor infinitivsmerket, og som ikke klart er flytta opp i den overordna setningen.

10 Avslutning

De 1158 mellomnorske infinitivskonstruksjonene med PRO som subjekt som ligger til grunn for denne undersøkelsen, er i samsvar med det som ser ut til å være vanlig, sett på som infinitte leddsetninger. I dette materialet kan en se to strukturer, dels en norrøn, der infinitivsmerket er subjunksjon, infinitiven er flytta ut av verbfrasen og PRO står mellom disse, og dels en eldre nynorsk, der infinitivsmerket er klitikon til infinitiven, denne fortsatt står i verbfrasen og PRO kommer framfor begge.

Den norrøne strukturen viser seg først og fremst i ett eksempel der infinitiven er flytta framfor et midtfeltsadverb (avsnitt 4), og i ni eksempel der infinitiven er flytta framfor en verbalpartikkel (avsnitt 8). Dessuten kan det at 11 av 12 eksempel på skrivemåter av infinitivsmerket som tyder på at det har fått runda vokal, står først i en infinitivskonstruksjon, tolkes som et uttrykk for at vi da har den norrøne strukturen der infinitivsmerket er subjunksjon og dermed har et visst trykk (avsnitt 6).

Den eldre nynorske strukturen viser seg på liknende måte først og fremst i fem eksempel der infinitiven står etter et midtfeltsadverb (avsnitt 4), og i 45 eksempel der infinitiven står etter en verbalpartikkel (avsnitt 8). Dessuten kan 11 tilfeller der infinitivsmerket er skrevet sammen med infinitiven som ett ord, tas som tegn på at infinitivsmerket da er et klitikon til infinitiven (avsnitt 5). Når en infinitivskonstruksjon inneholder sideordna infinitiver med hvert sitt infinitivsmerke, er det også nærliggende å se infinitivsmerkene som klitikon til infinitivene (også avsnitt 5). Videre har vi sett at infinitivsmerket utelates oftere når det har ledd framfor seg, enn når det står først i en infinitivskonstruksjon, og dette kan vi forklare med påvirkning fra infinitivsledd som ikke har setningsform, om vi går ut fra at infinitivsmerket og infinitiven da står i verbfrasen i den eldre nynorske strukturen (avsnitt 7). Endelig kan vi

med utgangspunkt i den eldre nynorske strukturen med både infinitivsmerket og infinitiven i verbfrasen beskrive det at det kan stå ett eller flere ledd framfor infinitivsmerket og infinitiven, som resultat av flyttinger som vi også finner i finitte leddsetninger (avsnitt 9).

Litteratur

Eldre kilder

Bspr. = “*I det meest upolerede Bondesprog*”. *Tekster på trøndermål 1706–1856*. Utg. Arnold Dalen & Jan Ragnar Hagland. Oslo – Bergen – Stavanger – Tromsø: Universitetsforlaget 1985.

DN = *Diplomatarium Norvegicum*, I–XX 1849–1915, XXI 1976, XXII 1990–1992. Christiania/Oslo.

Hkr. = *Heimskringla. Nóregs konunga sögur af Snorri Sturluson* I–IV. Utg. Finnur Jónsson. København: Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur 1893–1901.

Hom. = *Gamal norsk homiliebok*. Utg. Gustav Indrebø. Nytt opptrykk av utg. fra 1931. Oslo: Universitetsforlaget 1966.

Mbl. = *Den fyrste morgonblånen. Tekster på norsk frå dansketida*. Utg. Kjell Venås. Oslo: Novus forlag 1990.

Nyere kilder

Bjørnstad, Ketil. 1977. *Vinterbyen*. Oslo: Aschehoug.

Christiansen, Sigurd. 1938. *Det ensomme hjerte*. Oslo: Gyldendal.

Fløgstad, Kjartan. 1988. *Portrett av eit magisk liv. Poeten Claes Gill*. Oslo: Aschehoug.

Vesaas, Tarjei. 1945. *Huset i mørkret*. Oslo: Gyldendal.

Wessel, J. H. 1862. *Samlede Digte*. Utg. I. Levin. København: Reitzels Forlag.

- Christoffersen, Marit. 1993. *Setning og sammenheng. Syntaktiske studier i Magnus Lagabøters landslov*. ADH-serien 65. Kristiansand: Agder distriktshøgskole.
- . 2000. “Leddsetninga i norsk – er her spor av mellomnedertysk påvirkning?” I: *Språkkontakt – Innverknaden frå nedertysk på andre nordeuropeiske språk*, red. Ernst Håkon Jahr, 153–169. Nord 2000: 19. København: Nordisk ministerråd.
- . 2002. “Har leddsetninga i norrønt “forfelt”? Et studium av underordna setninger i Magnus Lagabøters landslov.” *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 20: 153–176.
- Delsing, Lars-Olof. 2001. “Stylistic fronting. Evidence from Old Scandinavian.” *Working Papers in Scandinavian Syntax* 68, 147–171.
- Emonds, Joseph Embley & Jan Terje Faarlund. 2014. *English: The language of the vikings*. Olomouc modern language monographs 3. Olomouc: Palacký university.
- Endresen, Rolf Theil. 1995. “Norwegian og and å – a cognitive view.” *Nordic journal of linguistics* 18 (2), 201–218.
- Falk, Cecilia. 2010 a. “Att analysera fornsvenska infinitivfraser – vad är grammatiskt, vad är ogrammatiskt?” I: *Studier i svenska språkets historia* 11, red. Maj Reinhammar, 31–48. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 113. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs akademien för svensk folkkultur.
- . 2010 b. “Ledföljden i svenska infinitivfraser.” I: *Studier i svenska språkets historia* 10, red. Erik Magnusson & Lena Rogström, 99–107. Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 36. Göteborg: Meijerbergs Inst. för Svensk Etymologisk Forskning.
- Faarlund, Jan Terje. 2003. “Reanalyse og grammatikalisering i norske infinitivskonstruksjonar.” I: *Språk i endring. Indre norsk språkhistorie*, red. Jan Terje Faarlund, 57–79. Oslo: Novus forlag.
- . 2004 a. *The Syntax of Old Norse*. Oxford: Oxford University Press.
- . 2004 b. “Diakron syntaks og språkkontakt.” I: *Språkhistoria och flerspråkighet. Föredragen vid ett internationellt symposium i Uppsala 17–19 januari 2003*, red. Lennart Elmevik, 93–102. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 87. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs akademien för svensk folkkultur.

- . 2005. “Grammatikalisering og degrammatikalisering i norske infinitivskonstruksjonar.” I: *Grammatikalisering og struktur*, red. Lars Heltoft, Jens Nørgård-Sørensen & Lene Schøsler, 85–100. København: Museum Tusulanums Forlag.
- . 2007. “Parameterization and change in non-finite complementation.” *Diachronica* 24 (1): 57–80.
- . 2015. “The Norwegian infinitive marker.” *Working Papers in Scandinavian Syntax* 95, 1–10.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie & Kjell Ivar Vannebo. 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Grøtvedt, Per Nyquist. 1970. *Skrift og tale i mellomnorske diplomer fra Folden-området 1350–1450*. II. *Vestre og Indre Folden*. Skrifter fra Norsk målførearkiv XXII. Oslo: Universitetsforlaget
- Höskuldur Thráinsson. 2001. “Object Shift and Scrambling.” I: *The Handbook of Contemporary Syntactic Theory*, eds. Mark Baltin & Chris Collins, 148–202. Oxford: Blackwell.
- Kalm, Mikael. 2016. *Satsekvivalenta infinitivfraser i svenskan. En synkron och diakron undersökning*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 99. [Uppsala:] Uppsala universitet.
- Knudsen, Trygve. 1967. “Norskheter i Wessels skriftspråk.” I: *Skrifttradisjon og litteraturmål*, 109–142. [Oslo:] Universitetsforlaget.
- Maling, Joan. 1980. “Inversion in embedded clauses in Modern Icelandic.” *Íslenskt mál og almenn málfræði* 2, 175–193.
- Myrvoll, Klaus Johan. 2005. [Anmeldelse av] “Jan Terje Faarlund (red.): *Språk i endring. Indre norsk språkhistorie*.” *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 23 (2): 271–281.
- Mørck, Endre. 1980. *Passiv i mellomnorske diplom*. Upubl. hovedfagsavh. Universitetet i Oslo.
- . 1999. “Midtfeltet i mellomnorske heilsetninger.” *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 17, 183–200.
- . 2011 a. “Noen hovedtrekk ved eldre nynorsk syntaks.” I: *Norsk språkhistorie i eldre nynorsk tid (1525–1814)*. *Minneskrift for Kjartan Ottosson*, red. Helge Sandøy & Ernst Håkon Jahr, 156–182. Oslo: Novus forlag.
- . 2011 b. *Leddstillinga i mellomnorske heilsetninger. Funksjons- og feltanalyse og materialpresentasjon*. Oslo: Novus forlag.
- . 2015. “Hovedtrekk ved akkusativ med infinitiv i mellomnorsk.” *Maal og Minne* 2015 (2): 43–85.

- . 2016. “Syntaks.” I: *Norsk språkhistorie I. Mønster*, red. Helge Sandøy, 317–445. Oslo: Novus forlag.
- Pettersen, Egil. 1975. *Språkbrytning i Vest-Norge 1450–1550*. Bergen – Oslo – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Seip, Didrik Arup. 1955. *Norsk språkhistorie til omkring 1370*. 2. utg. Oslo: Aschehoug.
- Vittersø, Gro. 2004. *Fra sva til sav. Leddstilling i norske leddsetninger 1200–1875*. Unpubl. hovedfagsavh. Universitetet i Oslo.

Abstract in English

This study is based on 3413 charters containing 1158 control constructions from the period 1350–1525. The main result of the study is that the infinite clause in these constructions is either an Old Norse structure where the infinitive marker is a subjunction and the infinitive is moved out of the verb phrase, or an Early Modern structure where the infinitive marker is cliticized to the infinitive in the verb phrase. These two structures can be detected mainly on the basis of the position of the infinitive in relation to sentence adverbs and to verbal particles, but besides it is relevant to look at writing of the infinitive marker and the infinitive in one word, the form of the infinitive marker and omission of the marker. On the basis of the Early Modern structure the occurrence of phrases in front of the infinitive marker and the infinitive is described as the result of movements which can also be found in finite clauses.

Endre Mørck
Universitetet i Tromsø – Norges arktiske universitet
Institutt for språk og kultur
Postboks 6050 Langnes
NO-9037 Tromsø
endre.morck@uit.no

Hårstad, Stian, Terje Lohndal, og Brit Mæhlum: *Innganger til språkvitenskap, Teori, metode og faghistorie*. Cappelen Damm Akademisk. 209 sider. ISBN 978-82-02-45920-8. Oslo 2017.

Meld av Øivin Andersen

Målet med denne boken er å bidra til en økt forståelse for ulike innfallsvinkler til språkvitenskapens studieobjekt og til metodiske og teoretiske tilnæringsmåter. Bidrag som har til hensikt å øke forståelsen for metavitenskapelig refleksjon, er kjærkomne i en disiplin som i svært høy grad har vært, og fortsatt er, teoridrevet. Forfatterne ønsker også å fremme både teoretisk og metodisk perspektivmangfold innenfor lingvistikken, og erkjenner at forskningsobjektet er så heterogent at ulike innfallsvinkler til det er nødvendig. De tar også til orde for en mer «økumenisk» holdning til disiplinen og fremhever at den autonome generative lingvistikken i økende grad anvender faktiske språkbrukere, og at den abstrakte «ideal speaker-listener in a completely homogeneous speech community» har trådt i bakgrunnen.

Boken består av tre hoveddeler: I del 1 skisserer forfatterne et utvalg av historiske forløpere som har relevans for den moderne lingvistikken og deres holdninger til studieobjektet. Deretter trekkes det grunnleggende skillet mellom naturvitenskap og humanvitenskap, et tema som går igjen som en rød tråd i boken. I del 2 gir forfatterne historisk nedslag i de to lingvistiske tradisjonene som danner bokens hovedfokus: den formelle grammatikken og det de kaller den sosiokulturelle lingvistikken. I del 3 fokuserer forfatterne på metoder i de to fagtradisjonene.

Det første kapittelet i del 1 inneholder en del interessante refleksjoner over myten om den objektive vitenskapen. Forfatterne nevner Heisenbergs usikkerhetsprinsipp for å illustrere at det i visse tilfeller ikke er mulig å foreta nøyaktige observasjoner, selv ikke innen naturvitenskapen. Like viktig er omtalen av eurosentrisme innen vitenskapen. Også omtalen av problemet med teoriladet observasjon er sentralt her. Som forfatterne fremhever på side 31: «Det er kort sagt det teoretiske paradigmet en befinner seg innenfor, som blir bestemmende for hvilke problemstillinger som framstår som interessante, og dermed i neste omgang for hvilke egenskaper ved selve forskningsobjektet en er i stand til å observere og identifisere». Dette er et viktig utsagn som er egnet til å

bygge bro mellom ulike innganger til språkvitenskapen, slik forfatterne selv ønsker å bidra til.

Det andre kapittelet i del 1 er en «rask og selektiv» odysse gjennom vitenskapshistorien og danner et nyttig bakteppe som opptakt til del 2. I kapittel 3 diskuteres forholdet mellom naturvitenskap og humanvitenskap. I innledningen blir humanioras krise nevnt. Her kunne man ha presisert at den stortingsmeldingen som ble lagt frem i mars 2017, langt fra var noen krisemelding, men trakk opp retningslinjer for fremtidig humanistisk forskning. Meldingen ble gjennomgående godt mottatt og ble sett på som et godt redskap for fremtidig satsing på humaniora.

Men mer sentralt her er forfatternes fremstilling av naturvitenskapen og humanvitenskapen i et historisk perspektiv. I første omgang tolkes denne motsetningen i retning av positivisme versus hermeneutikk. Positivismen fremstilles som en form for reduktiv objektivisme, dvs. en forestilling om at forskeren kan se sitt studieobjekt fra utsiden og dermed innta en fordomsfri og objektiv holdning til objektet. Forfatterne kunne nok nevnt at man finner tydelige spor av dette senere, særlig innen amerikansk lingvistikk, både i strukturalismen (jfr. Bloomfield 1926) og i chomskyansk generativ lingvistikk Chomsky (1986). Chomskys kritikk av den amerikanske strukturalismen fokuserte primært på deres naive fokus på behaviorismens stimulus-responsteori. Faktum er at begge retningene var sterkt reduksjonistiske, særlig når det gjaldt semantikken.

Hermeneutikken fremstilles som en motpol til positivismen. Sentrale aktører som Friedrich Schleiermacher og Wilhelm Dilthey fremheves med rette. To grunnleggende begreper i hermeneutikken er fortolkning og mening. Grunnlaget for at noe skal gi mening, er at gjennom fortolkning skal man oppnå forståelse for et fenomen på fenomenets egne premisser. Forfatterne trekker også inn begrepet «forståelseshorison», som har vært et omdebattert begrep, dvs. de kulturelle og erkjennelsesmessige grensene for hvilken erkjennelse som overhodet er mulig å oppnå.

Hermeneutikken forutsetter den grunnantakelse at menneskelige handlinger er meningsbestemte snarere enn årsaksbestemte. Dette er også et meget viktig utsagn, men forfatterne kunne kanskje ha tatt dette videre i retning av hva som kan betraktes som en forklaring i lingvistikken, mer spesifikt forskjellen mellom intensjonale og kausale forklaringer. Chomskys teori er programmatisk sterkt forankret i biologi, altså en naturvitenskap. En rask gjennomgang av Hempels (1958)

deduktivt nomologiske forklaringsmodell (DN) for naturvitenskapene kan virke oppklarende her. Hempels modell var lenge nærmest enerådende i naturvitenskapene. Det var kun kausale forklaringer som ble ansett som gyldige. Hempels modell består av to deler: explanans (det som skal forklares) og explanandum (det som forklarer). Explanans består av et sett av initiale betingelser og et sett av lover. Det sentrale her er at lover i en DN er universelle generaliseringer. For eksempel: Initiale betingelser: Spedbarnets celler har tre kopier av kromosom 21. Lov: Alle spedbarn som har tre kopier av kromosom, 21 har Downs syndrom. Explanandum: Spedbarnet har Downs syndrom.

I utgangspunktet ser dette ut til å fungere, men straks man anvender modellen på områder hvor man ikke kan operere med universale generaliseringer, får man store problemer.

Det er minst to årsaker til dette. For det første tillates kun kausalforklaringer. Hos Chomsky søker man slike forklaringer, men de kan i beste fall si noe om språkbrukerens mentale informasjonsprosessering på kodingsiden. Det leder til et empirisk problem siden vi så langt i hovedsak har tilgang til avkodingsdelen. Det fins riktignok i dag en del psykolingvistiske eksperimenter som kanskje kan gi oss et gløtt inn i dette, men så langt har ingen forsøk med for eksempel måling av blodgjennomstrømming pekt på et eget fysisk organ som kan kalles en universalgrammatikk. Hvis man insisterer på at lingvistiske regler på et eller annet abstraksjonsnivå har universell generaliseringskraft, får man en meget lang og kronglete vei å gå for å oppnå empirisk gyldighet.

For det andre må formuleringene i DN være deklarativer. Lingvistiske regler kan i hovedsak formuleres på to måter: deklarativt eller imperativt (i form av instruksjoner). Hos Chomsky har reglene gjennomgående blitt formulert imperativt, for eksempel omskrivingsreglene og transformasjonsreglene «move alpha». Instruksjoner fortolket som det språkbrukeren foretar seg i språkproduksjon, kan ikke inngå i en DN-modell. Det må for øvrig også legges til at selv Hempel ikke tolket DN-modellen realistisk (i ontologisk mening) i den forstand at den representerte noe som faktisk hadde en ekstern eksistens. I den senere tid har man også innenfor naturvitenskapene distansert seg fra Hempels modell. Man har innsett at man må bringe inn begreper som kommunikasjon og intensjonalitet. Disse aspektene har alltid vært i bakgrunnen i Chomskys lingvistikk.

Forfatterne gjør for øvrig et fornuftig grep når de viderefører skillet mellom det positivistiske og det hermeneutiske perspektivet i retning av den metodiske forskjellen mellom en kvantitativ versus en kvalitativ empirisk innfallsvinkel i lingvistikken. Dette er en grei fremstilling av motsetningen, men forfatterne er også nøye med å påpeke at motsetningen ikke er komplementær, dvs. gjensidig utelukkende, men at en fornuftig kombinasjon av de to metodene (kalt metodetriangulering) er å foretrekke i mange forskningsprosjekter. Forfatterne beskriver de vesentlige forskjellene mellom de to metodene, men kunne med fordel ha spandert et konkret eksempel fra hver metode.

I denne delen forklares også sentrale begreper som operasjonalisering og etterprøvbarehet. Viktig er også beskrivelsen av forskerens rolle både som deltaker og tilskuer. I dette bildet er fortolkningens grunnleggende funksjon å oppnå forståelse. Målet er her snarere en form for intersubjektivitet enn objektivitet.

*

Bokens del 2 tar for seg utvalgte elementer fra den formelle lingvistikken og den sosiokulturelle lingvistikken historie (kapittel 4 og 5). Motsetningene mellom de to tradisjonene er satt på spissen for å fremheve forskjellene. Forfatterne gjør også leserne klart oppmerksomme på at kapittel 4 er skrevet av en formallingvist og at kapittel 5 er skrevet av en sosiolingvist.

Formallingvistene inntar et naturvitenskapelig perspektiv og har fysikk og biologi som idealvitenskaper. Ut fra dette beskrives to måter å tenke naturvitenskapelig på i lingvistikken. Den ene er å se på selve forskningsobjektet som natur, dvs. å fokusere på språkets biologiske egenskaper. Allerede her ser vi at sosiolingvistikken rolle er utdefinert. Den andre måten er bygget på kravet om lovmessighet. Som eksempel bruker forfatteren lovmessigheten (og unntakene) i forbindelse med hv-spørsmål (i bokens kapittel 7, side 148f), og påpeker at en språkforsker med naturvitenskapelig innstilling ville betrakte lovmessigheten og unntakene som atskilte tilfeller. For undertegnede er det ikke klart hva som ligger i dette, men forfatteren burde kanskje ha drøftet forskjellene mellom naturlover og språkregler. En naturlov (som for eksempel gravitasjon, eller det biologiske eksempelet fra Hempels DN-modell beskrevet ovenfor) er universell og endrer seg ikke over tid, mens språkregler (som

forfatterens eksempel med hv-spørsmål) neppe kan tilskrives en tilsvarende status.

I neste avsnitt tar forfatteren opp fenomenet «autonom lingvistikk», dvs. synet på språk som en selvstendig enhet som så å si lever sitt eget liv uavhengig av språkbrukerne. Dette grunnsynet er karakteristisk både for strukturalismen (både i amerikansk og europeisk støpning) og for den Chomskyanske generativismen.

I sitt omriss av den tidlige formelle lingvistikken tar forfatterne utgangspunkt i filosofer som Heraklit, Efesos og Platon. Disse filosofene fokuserte på ordene selv. Det var først med Platon og Aristoteles at man beveget seg i retning av setningen, men da i innholdsmessig forstand. Aristoteles utviklet dette i retning av formallogikk, et system for inndeling av setninger i sanne og usanne. Dette er helt frem til vår tid et system for identifisering av setningsinnhold. Her kunne man legge til at Aristoteles' utvikling av velformethetsprinsippet gjennom antakelsen om begrepers nødvendige og tilstrekkelige egenskaper og dermed prinsippet om diskrete motsetninger, er elementer som går igjen både i den generative chomskyanske grammatikken og ulike varianter av strukturalismen.

Forfatteren omtaler også den spekulative grammatikken i middelalderen. Dens bidrag er først og fremst kjent for spekulasjonene rundt den universelle grammatikken, noe som Chomsky tok videre i sine arbeider. Fra renessansen trekker forfatteren frem den spanske språkforskeren Sanctius og hans hovedverk *Minerva*, hvor transformasjoner introduseres.

Mer fokus er rettet mot Port-Royal-grammatikerne fra slutten av 1600-tallet. Her trer skillet mellom underliggende former og overflateformer tydeligere frem. Felles for alle disse strømningene er at de har gitt inspirasjon til Chomskys lingvistikk.

Forfatteren nevner at junggrammatikerne brakte språkvitenskapen fremover og ga den en ny form for legitimitet. Men jeg vil legge til at et svært viktig bidrag fra denne tiden var junggrammatikernes fokus på språklydene snarere enn bare skriftlige kilder. Dette åpnet døren for fremveksten av fonetikken. Her burde også Saussure selv nevnes for hans sentrale bidrag om det indoeuropeiske vokalsystemet og hans teori om laryngalene.

Men Saussure er derimot meget sentral i forfatterens omtale av strukturalismen. Her beskrives hans strukturalistiske hovedverk *Course de linguistique générale*, hvor Saussure lanserte sine berømte dikotomier.

Strukturenes autonome karakter står sentralt hos Saussure, som forfatteren påpeker. Viktig er også de europeiske strukturalistenes parole om at språkets eventuelle mentale eksistens ikke hadde noen særlig forklaringskraft (i klar kontrast til Chomskys språksyn).

Forfatterne burde også ha nevnt at strukturalismen innførte en helt ny måte å tenke på i lingvistikken: relasjonene mellom enhetene ble sentrale, snarere enn kun fokus på enhetene selv. Dette åpnet døren for fonologisk tenkning, for eksempel minimalpartesten, og dermed oppdagelsen at alle språk hadde et begrenset antall funksjonelle språklyder som kontrasterte distinktivt.

Dette var en viktig bakgrunn for Praha-skolen, hvor forfatteren med rette fremhever Roman Jakobson og Nikolai Trubetskoy. Trubetskoy døde tidlig, men Jakobson førte ideene videre, og hadde, som forfatteren nevner, god kontakt med Norge, spesielt med Alf Sommerfelt. Både Jakobson og Trubetskoy hadde fokusert mye på dikotomier og utviklet teorien om de distinktive trekkene ved å sette fonemene opp i systemer. Jakobson førte dette videre ved å relatere disse teoriene til områder utenfor språkvitenskapen, som ulike hjerneskaders innvirkning på språkssystemet og tidlig teori om barns utvikling av det fonologiske systemet i morsmål (Jakobson et al. 1956). Han ble også en viktig brobygger mellom europeisk strukturalisme og den amerikanske varianten.

Forfatteren gir en god fremstilling av den amerikanske strukturalismen. Sentrale aktører som omtales, er Sapir (med sin Sapir/Whorf-hypotese), Boas og ikke minst Bloomfield med sin ekstreme behaviorisme. Som et sentralt tema nevnes diskusjonene rundt forholdet mellom språk og tanke, hvor Sapir fremhevet det intime forholdet mellom språket på den ene siden, og den måten vi oppfatter verden på, mens Kenneth Hale langt senere, derimot, påpekte at språk og kultur er fundamentalt adskilte, og at grammatikken ikke påvirkes av vår persepsjon av verden. Forfatteren påpeker også, med referanse til Hale, at det er uproblematisk å mestre lydsystemet og grammatikken i et språk uten å vite noe om hvordan morsmålstalere av språket ser på verden. Her vil jeg presisere at det gjelder kun høyst kompetente lingvister, ikke vanlige språkbrukere. Det er jo sistnevntes kompetanse som er interessant her, ikke lingvistens spesialiserte fagkompetanse. Senere har imidlertid den kognitivt funksjonelle lingvistikken inntatt en slags mellomposisjon her, og påvist at vår persepsjon av verden har innvirkning på visse aspekter av grammatisk design. Dette blir synlig ved å fokusere på ikonisitet og

prototypikalitet i både grammatisk design og leksikalsk struktur. Fremtredende bidrag til dette er for eksempel Bybee (1985), Givon (1985) og Slobin (1985).

Bloomfields hovedverk *Language* fra 1933 vies spesiell omtale. Det poengteres ganske riktig at den ekstreme behavioristiske tankegangen i praksis har satt svært lite preg på hans analyser. Her vil jeg for egen regning legge til at den amerikanske lingvistikken på denne tiden stod overfor den krevende oppgaven å kartlegge de amerikanske indianerspråkene. Det viste seg fort at den tradisjonelle latinske grammatikken var uegnet for denne utfordringen. Man måtte derfor nærmest starte «from scratch», og det ble utviklet mange modeller for språklig beskrivelse som sprikte i alle retninger.

Et viktig bidrag i denne sammenhengen, som forfatteren ikke nevner, var Charles Hocketts «Two models of grammatical description» (1954), hvor han analyserte de ulike modellene, og klassifiserte dem i to hovedkategorier: Item and Arrangement (som la lineær segmentering til grunn) og Item and Process (som skilte mellom overflatestruktur og underliggende struktur). Dette pekte klart i retning av Chomskys skille mellom surface structure og deep structure.

I det neste avsnittet om Chomsky og språkevnen er forfatteren helt klart på hjemmebane. Forfatteren omtaler flere sentrale momenter hos Chomsky hvor fokus er på den medfødte menneskelige språkevnen og sontringen mellom det universelle og det språkspesifikke. Han tar utgangspunkt i den norske oversettelsen av Chomskys *Cartesian Linguistics* og gir en grundig omtale av denne. Menneskets kreative språkevne omtales og spesifiseres og leseren får forklart Chomskys forhold til Descartes. Chomsky tar avstand fra Descartes' dualisme og fremhever at språket eksisterer samtidig i hjernen både i «mind» og «brain».

I neste underkapittel går forfatteren inn på utviklingen av formelle tilnærminger til språk med metodisk fokus på en top-down analyse hvor syntaksen står i sentrum. Det refereres til Zellig Harris' arbeider, Chomskys lærer. Hans metode var oppdagelsesanalytisk og korpusorientert basert på segmentering og klassifikasjon, altså klassisk strukturalistisk metode.

Leseren får også et instruktivt innblikk i den grunnleggende oppbyggingen av syntaktiske trestrukturer. I neste avsnitt beskrives sentrale aspekter i utviklingen av den chomskyanske formelle syntaksen uten å introdusere tunge formalismer. Her omtales «den kognitive revolu-

sjonen». Her vil jeg legge til at denne revolusjonen var en motreaksjon mot behaviorismen. Fokus ble rettet mot mentale prosesser i språkbrukerens hjerne og språkbrukerne hadde et mentalt indre komplekst system satt sammen av mange interaktive deler (også kalt moduler). Vår mentale verden kan derfor forankres i den fysiske verden gjennom begrepene «informasjon», «datamaskinell komputering» og «feedback». Forfatteren nevner Millers eksperimentelle teknikker, menneskets ubevisste (eller kanskje snarere «tause») kunnskap, den internaliserte grammatikken, den ideelle morsmålstaler og skillet mellom kompetanse og performanse. Også det senere skillet mellom I-språk og E-språk gis en fyldig forklaring og føres inn i skillet mellom språk og dialekt. I et kort eksempel viser forfatteren hvordan man kan bruke matematiske mekanismer i syntaktisk beskrivelse.

I neste avsnitt omtales x-bar-teorien, prinsipp- og parameterteorien og Chomskys minimalistprogram. Denne fremstillingen er utmerket skrevet og gir leseren et godt utgangspunkt for videre studier.

Likevel synes undertegnede at fremstillingen mangler balanse. For det første er den kritikken som har kommet mot Chomskys teori og ontologiske posisjon, sterkt nedtonet. Jeg savner særlig noe av den kritikken som også har kommet fra norsk hold her. Mer spesifikt savner jeg en omtale av Helge Dyviks doktoravhandling fra 1980 *Grammatikk og empiri. En syntaktisk modell og dens forutsetninger*, hvor Dyvik kritiserte Chomskys manglende empiri og det manglende skillet mellom modell og teori. Dyvik presiserte at syntaktiske modeller ikke kan være sanne eller usanne fordi de ikke har noe eget påstandsinnehold. De er mer eller mindre brukbare for bestemte formål. Disse må fortolkes som utgangspunkt for grammatiske teorier om enkeltspråk eller om universalier. Kun disse utsagnene kan være sanne eller usanne og ha empirisk forankring.

Når det gjelder alternativene til Chomsky, som Leksikalsk funksjonell grammatikk (LFG) og Head-driven Phrase Structure Grammar (HPSG), gis disse en svært knapp omtale. Omtalen av Chomsky er derimot meget omfattende og kunne kanskje ha vært kortet ned noe.

I kapittel 5, skrevet av en av forfatterne med sosiolingvistisk bakgrunn, får leseren et innblikk i nedslag i den såkalte sosiokulturelle lingvistikens historie. Med bred pensel beskriver forfatteren de ulike strømningene som stod i opposisjon til den autonome «normallingvistikken». Forfatteren klarer å navigere på en utmerket måte i dette havet av mot-

stridende understrømninger. Forskjellige epokers tilnærminger til språket som et sosiokulturelt fenomen velges ut på en fornuftig måte. Tidsspennet går fra de sumeriske runeskrifter 2300 år før vår tid frem til i dag. Fra renessansen fremheves John Lockes fokus på individets rolle som aktør i språkutviklingen. Wilhelm von Humboldts skille mellom *ergon* og *energeia* er en klar forløper for Saussures skille mellom *langue* og *parole*.

I neste avsnitt beskriver forfatteren hvordan språkstudier vokser frem som egen vitenskap. Her trekkes igjen det grunnleggende skillet mellom den naturvitenskapelig inspirerte lingvistikken til August Schleicher og den fremvoksende ikke-autonome humanvitenskapelig inspirerte lingvistikken som så språket som et menneskeskapt kulturprodukt. Sentrale aktører som Steintal og Whitney avviste vesenstenkningen til Schleicher og fokuserte på språkbrukerne som sentrale aktører i språkutviklingen. Dette peker klart fremover mot Leslie Milroys sosiale nettverksteori.

Flere andre sentrale aktører gikk i rette med Schleicher, noe som viser at debatten var levende på den tiden. I norsk sammenheng trekkes germanisten Hjalmar Falk frem som sentral aktør i denne debatten.

Avsnittet om dialektologene og utviklingen fra det rent territoriale til det sosiale aspektet er utmerket beskrevet og viser en balansert fremstilling. Vi får noen korte glimt av fremtredende europeiske aktører før hovedfokus legges på fremveksten av det norske miljøet. Amund B. Larsens banebrytende arbeider vies god plass. Hans fokus på urbant språk var en klar motvekt til de rurale studiene til de tradisjonelle dialektologene.

I avsnittet om sosialdialektologi gis en kort oversikt over miljøene i Russland, Sverige og Frankrike før den moderne sosiolingvistikken beskrives. Viktig i denne sammenhengen er at denne lingvistikken har sine klare røtter i den historisk-komparative lingvistikken og den tradisjonelle dialektologien. Studiet går fra å være enspråklig til å bli et sosiokulturelt studie av flerspråklighet i et Europa i rask endring. Einar Haugens sentrale studier av det norske språksamfunnet i Amerika føyer seg naturlig inn i dette bildet. Den tradisjonelle norske dialektologien ble med rette kritisert for sin manglende evne til fornyelse.

På den internasjonale arena trekkes sentrale forskere som Weinreich, Fishman og Gumperz frem før Labovs berømte arbeider om Martha's Vinyard og den senere New Yorkstudien omtales. Hans «apparent time»-hypotese ga støtet til nye betraktninger om lydsystemer i endring.

Labov fokuserte på grupper av språkbrukere og tok i bruk statistikk. Hans lingvistikk representerte en klar motpol til den autonome lingvistikken.

Men det var også et skifte fra Labovs makrostudier til en mer mikroorientert lingvistikk representert ved forskere som Dell Hymes og Franz Boas.

I avsnittet om utviklingen av sosiolingvistikken i Europa tar forfatteren leseren med på en kort rundtur i land som Nederland, England, Danmark og Sverige før det fokuseres på norske forhold. Her nevnes talemålsundersøkelsen i Oslo (TAUS) på 70-tallet og talemål hos ungdom i Bergen på begynnelsen av 80-tallet. Det førte til flere hovedoppgaver med labovsk innretning ved universitetene i Oslo og Bergen. Sosiolingvistikken etablerte seg som eget fag innen nordistikken. Interessen for forholdet mellom språk og makt utkrystalliserte seg også på denne tiden.

Men, som forfatteren påpeker, er disse strømmingene preget av heterogenitet og det er vanskelig å sette merkelapp på dem. Som en slags fellesnevner kaller forfatteren den røde tråden i dette *variasjonslingvistik*, en god betegnelse. Videreføringen fra Labovs makroperspektiv til det sosialkonstruktivistiske mikroperspektivet hvor individet er i stand til å skape sosiale kategorier i den lokale konteksten, står i sterk kontrast til Chomskys idealisering om den ideelle språkbruker.

Det går klarere frem at språk ikke er et autonomt fenomen, men at det er språkbrukerne, både som diskurssamfunn og som enkeltaktører, som er de som viderefører og endrer språket. Dette kommer klart frem i dette omfattende siste kapittelet i del 2.

I bokens del 3 viderefører forfatterne skillet mellom formalingvistikk og sosiokulturell lingvistikk inn i metodespørsmål. Først diskuteres ulike språkforskeres holdning til metodebegrepet og forfatterne trekker en grenseoppgang mellom *metode* og *metodologi*, hvor metodologi omhandler det vitenskapsfilosofiske grunnlaget som ulike metodevalg er basert på, mens metode er de praktiske redskapene som forskeren velger for å få frem relevante data i lys av forskningsspørsmålene som stilles. For formalingvistene fokuserer forfatterne på intuisjon og akseptabilitetsvurderinger i kapittel 7, mens den sosiokulturelle lingvistikens jakt på naturlig språkbruk diskuteres i kapittel 8. Generelt poengteres det at refleksjoner rundt studieobjektets art, både ontologisk og epistemologisk, har innvirkning på metodevalg.

Forfatterne trekker opp noen grunnleggende primitiver som alle kan slutte seg til; for det første antakelsen om at språk er et universelt trekk ved mennesket, for det andre at språk er en størrelse som har ulik beskaffenhet på tvers av sosiale skillelinjer og over tid, og for det tredje at det lar seg gjøre å skille ut strukturelle mønstre i menneskelig kommunikasjon, og at disse mønstrene er relativt stabile, gjentakende og felleseie for flere (side 129). Deretter drøfter forfatteren de metodiske forskjellene som kan knyttes til skillet mellom naturvitenskapelig og humanvitenskapelig tilnærming til språk. De naturvitenskapelig anlagte tar til orde for en slags positivistisk inspirert metodeuniversalisme, dvs. en gjennomgående hypotetisk-deduktiv metode som skal gjelde generelt, basert på naturlover. De skal kunne ut i naturvitenskapelige kausalforklaringer. De mer humanvitenskapelig anlagte forskerne, derimot, søker etter metoder som skal kunne ut i fortolkning og medinnlevende forståelse i form av hensiktsforklaringer. Her står bruken av kvantitative data sentralt. Noen av de naturvitenskapelige anvender metoder fra samfunnsvitenskapene i en viss utstrekning, mens de humanvitenskapelig anlagte anvender metodegods fra fortolkende kulturfag hvor kvalitative data er grunnleggende. Disse skillene er tydeligvis en grov-klassifisering, noe også forfatterne påpeker.

Forfatterne påpeker også at eksplisitte refleksjoner over metodevalg bidrar til å gi forskningen større reliabilitet og mer transparens. Dette er et viktig poeng. Etter mitt syn kunne det også ha vært nevnt at eksplisitte beskrivelser av metode er en viktig forutsetning for prinsipiell etterprøvnbarhet, et sentralt aspekt ved empiriske vitenskaper generelt. Som forfatterne påpeker, byr den teknologiske utviklingen på nye testmuligheter for forskerne, men stiller forskeren også overfor nye utfordringer.

I avsnittet om empiriens betydning omtaler forfatteren de ulike holdningene til hva som kan regnes som gyldige data. Formallingvistikken har lang tradisjon for å introspeksjon og intuisjon og akseptabilitets-kriterier. Dette ble sterkt kritisert av sosiolingvistene med Labov og Hymes i spissen. De jaktet i stedet på «ekte empiri», dvs. ekte språkbrukere i autentiske språksammenhenger. De tok avstand fra Chomskys idealiserte språkbruker og så på språklig variasjon som en essensiell del av den mentale grammatikken. Fokuset skiftet fra det idiolektbaserte ideelle til det sosiale og kollektive ved språk.

Dette fokusskiftet og de påfølgende metodiske diskusjonene åpnet opp for nye aspekter, som synet på språklig variasjon som kilde til språk-

utvikling. Metodisk diskuterte man teknikker i forbindelse med intervjuer, informantutvalg, lydopptak og transkripsjonsformer. Etter hvert har også formalingvistene i økende grad tatt i bruk korpus og avanserte psykolingvistiske eksperimenter som empiriske kilder.

Men Labovs jakt på «the vernacular» hadde også sine utfordringer. Labov selv ga denne utfordringen merkelappen «the observer's paradox», dvs. for å nå frem til de gyldige og relevante data må man fange den språkbruken som anvendes når språkbrukerne ikke er klar over at de blir observert språklig.

I kapittel 7 får leseren en grundig innføring i moderne metoder innenfor intuisjons- og akseptabilitetsvurderinger i formalingvistikken. Når det gjelder akseptabilitetsvurderinger, fremheves betydningen av negative data, noe som ikke kommer frem ved rene korpusstudier. Forfatteren bruker gode og illustrerende eksempler. Sentral i fremstillingen er den såkalte Likert-skalaen, utarbeidet av Schütze. Her må jeg etterlyse en begrunnelse for antall trinn i denne skalaen, men omtalen av metoden er god og opplysende. Skalaen illustrerer at akseptabilitet er et graduert fenomen, i kontrast til grammatikalitet, som Chomsky anser som et diskret fenomen. Dermed oppstår et spenningsfelt mellom akseptabilitet, som er en observasjonell term, og grammatikalitet, som er en teoretisk term. Veien fra akseptabilitetsvurderinger til grammatisk status går gjennom lingvistens fortolkning av vurderingene. Så vidt undertegnede kan forstå, må disse vurderingene basere seg på den grammatikken som lingvisten har etablert i forkant. Spørsmålet som da fremkommer, er om grammatikkens regler kan diktere grammatisk status på tvers av akseptabilitetsvurderinger.

Forfatteren omtaler også forholdet mellom grammatikken og den såkalte parseren. Parseren er «de faktiske mekanismene som ligger til grunn for at vi forstår språklige strukturer». Det har da tydeligvis med avkoding å gjøre (dvs. mottakerbasert), mens grammatikken generer strukturer når vi snakker. Det har vel med koding å gjøre (dvs. avsenderbasert). Det er derfor ikke overraskende at man får forskjeller her.

Forfatteren omtaler også de metodiske utfordringene i forbindelse med informantutvalg. Et problem som synes å være beslektet med observatørparadokset, er språkbrukerens preskriptive normoppfatninger om sitt morsmål, noe som forstyrrer akseptabilitetsvurderingene. Også problemene med bruk av skriftlige spørreskjemaer og korpus omtales.

Formallingvistenes fokus er på I-språket hos den enkelte språkbruker. Man har oppdaget at variasjonen mellom de enkelte språkbrukerne er større enn tidligere antatt. I den sammenhengen gis en beskrivelse av de store nordiske dialektprosjektene *Nordic Center of Excellence in Microcomparative Syntax* (NORMS) og *Scandinavian Dialect Syntax* (ScanDiaSyn). Her brukes både opptak av fri tale og akseptabilitetsvurderinger med Likert-skala. Beskrivelsene er klare og gode.

I avsnittet om hvor intuisjonene kommer fra, bygges det, basert på distinksjonen mellom grammatiske og ugrammatiske strukturer, videre på hva som er en mulig grammatikk for menneskelig naturlig språk. Dette fører ut i språktypologiske betraktninger og betraktninger rundt førstespråklæring. Barn har liten eller ingen tilgang til uakseptable eller ugrammatiske setninger. Dette er et argument for at den språklige tilegnelsen er medfødt. Et annet argument for dette er at flytningsregler, som generering av ja/nei-spørsmål i norsk er det Chomsky kaller strukturavhengige (*structure dependency*). Forfatteren beskriver også det interessante fenomenet «parasitic gaps».

*

I kapittel 8 gis det en inngående beskrivelse av det sosiokulturelle mangfold av metodiske tilnæringer til studieobjektet. Kritikken mot formallingvistenes intuisjons- og akseptabilitetsmetodikk var sterk. Også Chomskys utsagn om at språkets kommunikative funksjon var et bi-produkt, ble kritisert. Men her utviklet det seg ulike strømninger som til dels kritiserte hverandre. Labovs begrep «vernacular» ble kritisert fordi mange samtalesituasjoner ikke representerte «vernacular». Ulike situasjoner krever ulike sosiale tilpasninger og dette er en del av språkbrukerens kommunikative kompetanse. Fokuset ble mer innrettet på måten ulike språkbrukere kan sette sitt individuelle preg på språkproduksjonen.

Man kritiserte også de tradisjonelle dialektologenes fokus på idealinformanten og ideologien om språklig isolasjonisme og purisme hvor landsbygdens språk ble fokusert. Labovs urbane studier kan sees på som en reaksjon på dette. Eckert tar også et oppgjør med dialektforskerens idealinformant og fremholder at språkbrukere med «avvikende praksis» er de som bør få hovedfokus i variasjonistisk forskning, fordi de fører an i fremveksten av ny sosial mening.

I avsnittet om intervjuet som datainnsamlingsverktøy fokuseres det på den sosialkonstruktivistiske innfallsvinkelen til intervjuet som lingvistisk verktøy. Det legges vekt på at forskeren selv skal være deltaker i sosial interaksjon og bidra til å skape data. Deltakerperspektiv med vekt på en medinnlevende forståelse vektlegges med et mikroperspektiv. Den sosialantropologiske biografimetoden var inspirasjonskilde her hvor informantens livsløp søkes kartlagt.

De dyptloddende forsøkene på å få tilgang til innsiden av forhandlinger av sosial mening med etnografiske fremgangsmåter genererer ofte store datamengder som gir forskeren store utfordringer med hensyn til fortolkning og analyse av kvalitative data. Den klassiske hypotetisk-deduktive metoden med oppstilling av forskningsspørsmål var ikke mulig i denne sammenhengen fordi man ville avdekke problemstillinger og spørsmål som man i utgangspunktet ikke var klar over. I stedet utviklet man en mer induktiv metode hvor man gradvis utviklet en generalisering basert på enkeltobservasjoner.

Avsnittet om sosiolingvistikken og framtidens språk inneholder en interessant diskusjon om ungdomsspråket med utgangspunkt i Labovs konsept «*apparent time*» hvor ulike aldersgrupper innen samme språksamfunn kan kaste lys over språklig endring. Ungdomsspråk som essensialistisk og monolittisk studieobjekt er blitt kritisert og problematisert fra flere hold. Jeg overlater til leseren å fordype seg i dette.

Neste avsnitt fokuserer på språkets *locus* dvs. hvor språket befinner seg, mao. hvor er strukturene? Er de i organismen, som den chomskyanske lingvistikken har ment, eller er de i primært i omgivelsene, som blant andre Labov har ment? I realiteten er vel begge disse ontologiske posisjonene til stede, noe som forfatterne var inne på i innledningskapittelet i omtale av språkets doble ontologiske status. Her kan man også legge til at språkets doble ontologi kommer klart frem i Piagets genetiske interaksjonisme i debatten mellom Piaget og Chomsky (Piatelli-Palmarini 1980).

Ellers omhandler dette omfangsrike avsnittet ulike strømninger i sosiokulturell lingvistik.

Del 4 og siste kapittel har forfatterne kalt utgang og veier videre. Her samler forfatterne trådene og tar til orde for en forsonende brobygging mellom de to rivaliserende disiplinene. Formalvitenskapen og den sosiokulturelle vitenskapen settes inn i en ramme representert ved den kartesianske og den hegelianske vitenskapsfilosofiske tradisjon i vestlig

kultur. Den kartesianske med sin søken etter det invariable og det sikre og søken etter universalialia hvor kunnskap oppnås gjennom intuisjon ved hjelp av serier av deduktive slutninger på den ene siden, og den hegelianske med sin vekt på det integrasjonelle og den kontinuerlige dialektikken hvor man søker å avdekke det partikulære og individuelle.

Men forfatterne påpeker også at denne todelingen ikke er absolutt. Med referanse til Rudi Kellers (1994) teori om «the invisible hand» (bokens side 184) påpeker de at språklig endring står i en mellomstilling mellom det naturvitenskapelige og det humanvitenskapelige: Språklig endring er menneskeskapt, men det er ikke et resultat av planlagte og kalkulererte handlinger. Keller kritiserer det han kaller «the prison of dichotomies» og konkluderer med at språk ikke kan karakteriseres med slike dikotomier.

Som et ledd i sin konklusjon trekker forfatterne inn Michael Silversteins tanker om «the total linguistic fact», altså ideen om at alle sider av språket må studeres i sin totalitet. Alt dette er så omfattende at det må fordeles. Derfor er det viktig at lingvisten kan reflektere over sin egen plass i denne totaliteten. Til det trengs metavitenskapelig refleksjon. Det er nettopp dette denne boken har som hovedformål.

Undertegnede synes at forfatterne har klart å formidle dette på en overveiende balansert og fornuftig måte. Boken egner seg godt for både lingvistikstudenter, nordiskstudenter og fremmedspråksstuderende, fortrinnsvis på masternivå.

Litteratur

- Bybee, Joan L. 1985. "Diagrammatic iconicity in stem-inflection relations". I: *Iconicity in Syntax*, red. John Haiman, 11–47. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- Bloomfield, Leonard. 1926. "A set of postulates for the science of language." *Language* 2 (3): 153–164. [Senere utgitt i Martin Joos (red.): *Readings in Linguistics I*. Chicago og London: The University of Chicago Press 1957, 26–31.]
- Chomsky, Noam. 1986. *Knowledge of Language. Its Nature, Origin, and Use*. New York: Praeger Publishers.
- Dyvik, Helge. 1980. *Grammatikk og empiri. En syntaktisk modell og dens forutsetninger*. Doktoravhandling. Universitetet i Bergen.

- Hempel, Carl, 1965. *Aspects of Scientific Explanation and Other Essays in the Philosophy of Science*, New York: Free Press.
- Givon, Talmy. 1985. "Iconicity, isomorphism, and non-arbitrary coding." I: *Iconicity in Syntax*, red. John Haiman, 187–221. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- Hockett, Charles F. 1954. "Two Models of Grammatical Description." *Word*, 10(2–3), 210–234, DOI: 10.1080/00437956.1954.11659524
- Jakobson, Roman og Halle, Morris. 1956. *Fundamentals of Language* (Janua Linguarum Nr. 1). 'S-Gravenhage: Mouton & Co.
- Keller, Rudi. 1994. *On Language Change: The Invisible Hand in Language*. London: Routledge.
- Piatelli-Palmarini, Massimo (red.) 1980. *Language and Learning. The Debate between Jean Piaget and Noam Chomsky*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Slobin, Dan Isac 1985. "The child as a linguistic icon-maker." I: *Iconicity in Syntax*, red. John Haiman. 221–249. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.

Øivin Andersen
Universitetet i Bergen, LLE
Postboks 7800
NO-5020 Bergen
oivin.andersen@uib.no

Anatoly Liberman: *The Saga Mind and the Beginnings of Icelandic Prose*, The Edwin Mellen Press, Lewiston, New York – Lampeter, Wales, 2018, 133 s. ISBN 978-1-4955-0652-9

Meld av Else Mundal

Tittelen på denne vesle boka av Anatoly Liberman er meint å gje assosiasjonar til Steblin-Kamanskijs bok *The Saga Mind* (tittelen på den engelskspråklege utgåva frå 1973, russisk tittel *Mir sagi*, 1971). Boka vert innleia med eit forord av Jurij Kusmenko som gjev ein kort presentasjon av forskaren Anatoly Liberman. Liberman skriv sjølv ein introduksjon der han gjer greie for grunnane til å gje ut boka. Han var ein yngre kollega av Steblin-Kamenskij då dei begge arbeidde ved The Academy of Science of the USSR, Leningrad (no St. Petersburg), og han las *Mir sagi* i manuskript i 1970. Liberman har ganske sikkert beundra sin eldre kollega, men han støtta ikkje teoriane hans på vesentlege punkt. Truleg fann han det vanskeleg å opponere mot sin eldre og høgt respekterte kollega som også hadde vore hans rettleiar, formuleringa “I remained in his shade until my emigration to the United States in 1975” (s. 1), kan tyde på det.

Steblin-Kamanskijs hovudteser, som han la fram i *Mir sagi* og andre arbeid, var at dei som skreiv islendingesogene, ikkje såg på seg sjølve som forfattarar. Han definerte denne typen forfattarskap som “unconscious authorship”. Forfattarskap, dvs. medvite forfattarskap, såg han som ein historisk kategori som først utvikla seg som form. Den skaldiske forma viser døme på tidleg forfattarskap innanfor den norrøne kulturen. “Litterær fiksjon” var også ein kategori menneska i sagatida ikkje kjende. Dette var slik som “forfattarskap” ein historisk kategori som kom først på eit seinare tidspunkt i den kulturelle utviklinga. Steblin-Kamenskij lanserte omgrepet “synkretisk sanning” for den sanning ein finn i sagatekstene.

I *The Saga Mind and the Beginnings of Icelandic Prose*, så vel som i tidlegare arbeid, gjev Liberman den framstillinga at Steblin-Kamenskij var så overtydd om at hans eige syn var det rette, at han forsømte å argumentere godt nok for synet sitt. Han meinte at argumenta hans var så overtydande at å vere grundigare ville vere “like beating a dead horse” (s. 2). Han var difor direkte overraska over den motstand og negative kritikk synet hans møtte. Liberman nemner spesielt kritikken frå Peter Hallberg (s. 1). Men når Liberman gjev den framstillinga at Steblin-Kamenskij

vart møtt med massiv negativ kritikk i Vesten og knapt noko anna, så stemmer dette lite med slik eg hugsar mottakinga av boka hans i Noreg i midten av 1970-åra. Liberman nemner berre den engelske omsetjinga av *Mir sagi*, men i Noreg vart den vesle boka til Steblin-Kamenskij omsett til norsk av Bjarne Fidjestøl i 1975 med tittelen *Islendingesogene og vi*, og i 1973 skreiv Fidjestøl ei begeistra melding av *Mir sagi* i *Maal og Minne*. Han innleiar meldinga med følgjande setning: “Steblyn-Kamenskij’s vesle bok om ‘sagaens verden’ (*Mir sagi*) er eit meisterverk.” I den engelske omsetjinga skreiv ingen ringare enn Peter Foote eit føreord, og Peter Foote var ikkje den som gav ved dørene. Han avsluttar føreordet med: “His book must lead to lively and profitable debate; and our answers to questions like ‘What is a saga, and Why?’ will never be quite the same again.” Frå Peter Footes munn er dette sterk ros. Sjølv sagt hadde både desse forskarane og andre som fann boka inspirerende og tankevekkjande, kritiske spørsmål og innvendingar, men at boka vart møtt med ei totalt avvisande holdning frå forskarar i Vesten, gjev eit feil, i beste fall eit for lite nyansert, bilete, som sitata ovanfor viser.

Medan holdninga i Vesten, etter Libermans syn, var negativ, gjev han det biletet at i Russland vart Steblin-Kamenskij møtt med entusiasme av det store fleirtalet av kollegaer, berre Aron Gurevich kom med spreidde kritiske kommentarar. For unge forskarar i Russland i dag har Steblin-Kamenskij’s idear nærmast status som dogme, slik Liberman ser det.

No har Liberman ikkje stukke under stol i snart 50 år at han stilte seg skeptisk til ein del av synspunkta til Steblin-Kamenskij. Etter at ei andre utgåve av *Mir sagi* vart gjeven ut i Leningrad (no St. Petersburg) i 1984 saman med eit utval av artiklane hans, skreiv Liberman ein lang og grundig meldingsartikkel i *Scandinavica*, vol. 24 (1985), og stiller mange kritiske og skarpsindige spørsmål. I to artiklar i *Journal of Scandinavian Studies* har Liberman også meldingar av arbeid til Steblin-Kamenskij. Den første, i vol. 52 (1980), er ei melding av boka *Historical Poetics*. Dette er ein antologi som inneheld arbeid av Steblin-Kamenskij frå perioden 1943–78, og alle bortsett frå eitt handlar om norrøn dikting. I vol. 53 (1981) melder Liberman Steblin-Kamenskij’s litteraturhistorie, *Old Scandinavian Literature*. Ingen av desse to siste meldingane gjeld *Mir sagi* direkte, men sidan Steblin-Kamenskij argumenterte for dei same teoriane som i *Mir sagi* også i andre arbeid, særleg i fleire av artiklane i antologien frå 1980, viser også desse arbeida på kva punkt Liberman tidlegare hadde uttrykt skepsis mot teoriane til Steblin-Kamenskij. I boka *Word Heath*.

Wortheide. Orðheiði. Essays on Germanic Literature and Usage frå 1994 er dei tre arbeida som er nemnde ovanfor, og eit utval av arbeida til Liberman frå perioden 1972–1992 gjevne ut på nytt. Fleire av dei drøfter teoriane til Steblin-Kamenskij frå ulike synsvinklar.

I *The Saga Mind and the Beginnings of Icelandic Prose* seier Liberman at i dei siste 50 åra har det kome “a stream of excellent articles and books on ‘the saga mind’” (s. 2), men desse er ikkje nemnde i boka. Det hadde vore nyttig med eit kort oversyn over dei viktigaste av slike arbeid, Libermans eigne arbeid inkluderte, om ikkje anna i ein lang fotnote. Og det hadde også vore nyttig å få i det minste eit summarisk oversyn av kva kritikken mot Steblin-Kamenskij har retta seg mot tidlegare.

I innleiinga seier Liberman at han “will examine the concepts underlying Steblin-Kamenskij’s theory, and try to go a step or two further” (s. 3–4). Han gjer det ved systematisk å ta for seg dei sentrale omgrepa i *The Saga Mind (Mir sagi)*. I første kapittel, “Authorship”, tek han for seg omgrepet forfattarskap, i andre kapittel, “Fact and Fiction” drøfter han omgrepa fakta og fiksjon, i tredje kapittel, “The Saga Mind, *Historia, Argumentum* and *Fabula*” er emnet sagaens mentalitet og dei ulike holdningane til sanning som ligg i omgrepa *historia, argumentum* og *fabula*, og i det fjerde kapittelet, som har tittelen “Between Freeprose and Bookprose: Theater”, er sagaens framføringsform det sentrale temaet. Alle kapitla er inndelte i underkapittel, noko som gjer det lett for lesarane å få oversikt over diskusjonen. Til slutt i boka er resultatane av diskusjonane i dei fire føregåande kapitla summerte i kapittelet “Conclusions”.

Eit av Libermans spesialer er etymologi, og diskusjonen av etymologien til og det semantiske innhaldet i dei omgrepa som vert drøfta, står sentralt i Libermans argumentasjon. I desse drøftingane av etymologi og semantikk som kjelde til tydinga av omgrep finst det mange interessante og gode observasjonar. For den faglege diskusjonen hadde det sjølv sagt vore ein fordel om Liberman hadde kasta seg inn i debatten på eit tidspunkt då boka til Steblin-Kamenskij var ny, og såleis kunne ha vore med på å gje retning til den faglege diskusjonen som utgjevinga av *The Saga Mind* skapte. Etter at han flytta til USA, har Liberman kommentert og drøfta teoriane til Steblin-Kamenskij i mange arbeid, og no er spørsmålet kor mykje nytt denne boka inneheld sett i forhold til tidlegare arbeid. Ein kan forstå ynsket om å ta opp dei problema som knyter seg til Steblin-Kamenskij’s teori samla, men det er neppe ein god ide å gjere det utan å ta omsyn til den vitskaplege debatten som har funne stad i det interna-

sjonale forskingsmiljøet. Det er eit problem at Liberman etter 50 år går tilbake til Steblin-Kamenskijs bok og drøfter teoriane hans praktisk talt utan å ta omsyn til publikasjonane til dei mange forskarar som seinare har drøfta teoriane som vart presenterte i *The Saga Mind (Mir sagi)*. Liberman er sjølv klar over problemet med manglande tilvisingar, men grunnen han gjev til dei få referansane og den manglande diskusjonen av andre sitt syn, er at i ei så lita bok var det ikkje plass til dette – og omfanget av boka var del av kontrakten med forlaget.

Boka er lita, og mindre enn dei 133 sidene skulle tilseie, for sidene er små, skrifta stor, og det er god avstand mellom linene. Om det ikkje var mogeleg å få forlaget med på ei bok som gav plass til å setje drøftinga av Steblin-Kamenskijs bok inn i den vitskaplege debatten, så ville det vere nærliggjande å vurdere eit anna format. Kanskje ein artikkel som avgrensa seg til ei drøfting av spørsmål Liberman meiner ikkje har vore diskuterte grundig nok tidlegare, gjerne spørsmål knytte til etymologi og semantisk innhald i dei omgrepa som låg under Steblin-Kamenskijs teori, ville ha vore eit godt alternativ?

Også når det gjeld den forskingshistoriske plasseringa i sagadebatten av Steblin-Kamenskij, og av Liberman sjølv, så vel som den tidsmessige plasseringa av ulike periodar innanfor sagaforskinga, er det noko som ikkje heilt stemmer i denne boka. Liberman ser Theodore M. Andersson som forsvarar av friprosa-teorien (s. 87). Det kan ein med ein viss rett gjere sidan Andersson i boka frå 1964, *The Problem of Icelandic Saga Origins: A Historical Survey*, viste at friprosaistane hadde hatt rett på visse punkt. Men i staden for å sjå Andersson som friprosaist, er det etter mitt syn mykje rettare å sjå han som ein forskar som innleia ein ny fase i sagaforskinga, og parallelt med at denne nye fasen voks fram, vart friprosa- og bokprosasyntet historie. Men i denne boka er friprosa og bokprosa presenterte som to teoriar som står mot kvarandre i dag (s. ii). Andreas Heusler og Knut Liestøl vert presenterte som forkjemparar for friprosa-teorien, som er rett nok, men teorien er mykje eldre. Dette var det gamle synet på sagalitteraturen som Heusler gav merkelappen friprosa i avhandlinga *Die Anfänge der isländischen Saga* (1914). Men det var også Heusler som samstundes lanserte merkelappen bokprosa på eit nytt syn på sagalitteraturen som hadde vakse fram frå slutten av 1800-talet. Opphavsmannen til dette synet var ikkje Sigurður Nordal, som det vert sagt i denne boka (s. ii). Her er kanskje bokprosa forveksla med ei heller eksterem form av bokprosateorien som av og til vert omtalt som fiksjonsteo-

rien, og som vert ført tilbake til Sigurður Nordal og boka hans *Hrafnkatla* frå 1940. Om publiseringa av denne boka i 1940 vert det også sagt at dette “inaugurated the so-called Icelandic school” (s. 38). Sigurður Nordal (1886–1974) var rett nok ein svært sentral forskar i den islandske skulen, men han var knapt nok ferdig med å trø sine barnesko då det forskingsmiljøet som etter kvart vart kalla den islandske skulen, voks fram rundt forskaren Björn Magnússon Ólsen (1850–1919). Det er han som vert rekna som grunnleggjaren av den islandske skulen.

The Saga Mind (*Mir sagi*) førte i si tid til livleg, av og til heftig, vitenskapleg debatt. Jurij Kusmenko gjev i forordet uttrykk for ynsket om at også boka til Liberman vil starte ny debatt. Lat oss håpe at Liberman har klart å provosere – i positiv tyding – forskarar som er opptekne av etymologi og semantikk. Her kan det framleis liggje interessante innfallsvinklar til ei drøfting av gamle spørsmål.

Til slutt må prisen på boka nemnast. Den ville, som boka, ha godt av å verte skoren ned. På forlaget sine eigne nettsider ligg boka ute med prisen 139,95 \$, det vil seie rundt 1260 norske kroner. Dette er ein ganske frisk pris på ei bok på 133 sider, og som helst burde ha kome i artikkelformat. Det er ein pris som er eigna til å skremme bort potensielle kjøparar.

Litteratur

- Andersson, Theodore M. 1964. *The Problem of Icelandic Saga Origins: A Historical Survey*. New Haven: Yale University Press.
- Fidjestøl, Bjarne. 1973. Melding av M.I. Steblin Kamenskij: *Mir sagi. Maal og Minne* 1973 (1–2): 53–59.
- Heusler, Andreas. 1914. *Die Anfänge der isländischen Saga*. Berlin: Königl. Akademie der Wissenschaften.
- Liberman, Anatoly. 1980. Melding av M.I. Steblin-Kamenskij: *Historical Poetics. Journal of Scandinavian Studies* 52/2, 294–200.
- Liberman, Anatoly. 1981. Melding av M.I. Steblin-Kamenskij: *Old Scandinavian Literature. Journal of Scandinavian Studies* 53 (3): 344–350.
- Liberman, Anatoly. 1985. “The Legacy of M.I. Steblin-Kamenskij.” *Scandinavica* 24, 211–219.

- Liberman, Anatoly. 1994. *Word Heath. Worthaide. Orðheiði: Essays on Germanic Literature and Usage*. Episteme dell'Antichità e oltre 1. Roma: Il Calamo.
- Nordal, Sigurður. 1940. *Hrafnkatla* (Studia Islandica 7). Reykjavík: Ísfoldaprentsmiðja.
- Steblin-Kamenskij, M. I. 1973. *The Saga Mind* (omsett av Kenneth H. Ober med føreord av Peter Foote). Odense: Odense University Press.
- Steblin-Kamenskij, M. I. 1975. *Islendingesogene og vi* (omsett av Bjarne Fidjestøl). Oslo: Det Norske Samlaget.

Else Mundal
Universitetet i Bergen
Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studium
Postboks 7805
NO-5020 Bergen
e-post: else.mundal@uib.no

Peter Trudgill: *'Norwegian as a normal language' and other studies in Scandinavian linguistics. Studia Nordica 7*, redigert av Ernst Håkon Jahr. Novus forlag 2018, 262 s. ISBN 978-82-8390-007-1.

Meldt av Agnete Nesse

Sitt eget festskrift – uten bruksanvisning

«[...] and it has to be said that Volume 1 in particular is something of a rag-bag. The individual articles, however, are of high quality and should be found useful by linguists and non-linguists alike.»

Sitatet er hentet fra s. 226 i Peter Trudgills anmeldelse fra 1990 av trebindsverket *Vårt eget språk* som kom ut på Aschehoug i 1987, redigert av Egil Børre Johnsen. Den anmeldelsen er en av de 20 tekstene som Trudgill har valgt å ta med i samlebindet om skandinavisk sosiolingvistik – et bind som også er festskrift til ære for ham.

Festskrift kommer i ulike typer; noen er uhøytidelige venneskrift, andre ligner mer vitenskapelige antologier. Noen festskrift er overraskelser som holdes hemmelig til den store overrekkelsesdagen, andre ganger har jubilanten en mer eller mindre styrende hånd på rattet. Den vesentligste forskjellen er likevel den mellom festskrift der andre skriver til (og delvis om) jubilanten, og festskrift som er en samling av jubilantens egne tekster. Fra norsk språkvitenskap har vi i løpet av de siste 15 årene fått flere av begge deler: Festskrift med «til-artikler» som det til Arne Torp (Røynealand og Enger 2012) og Endre Mørck (Alhaug, Bull og Pedersen 2014), og festskrift med «av-artikler» som det til Lars S. Vikør (Almenningen, Hovdenak og Worren 2011) og Ernst Håkon Jahr (Wiggen, Bull og Nielsen 2008). Noen sverger til den første typen, som ofte fører til skriving av nye artikler og dermed ny forskning. Andre sverger til den andre typen, fordi den øker tilgjengeligheten til tekster produsert gjennom et langt forskerliv.

Det foreliggende festskriftet er et eksempel på «av-typen», og ifølge redaktør Jahr har jubilanten selv redigert boken. Det er altså Trudgill selv som har valgt ut og strukturert artiklene som er med (s. 7). I takksigelsene fra Trudgill, står det likevel: «Ernst Håkon Jahr has had many good ideas in his time, and this book, I hope readers will agree, is one of them.» (s. 9). I en fotnote på samme side gjøres leseren opp-

merksom på at dette ble skrevet før Trudgill visste at boken skulle bli et festskrift.

Leseren får altså ganske inngående informasjon om den ikke helt rettlinjete tilblivelsesprosessen til denne boken, kanskje mer enn nødvendig. På den annen side mangler denne boken noe vesentlig, nemlig en innledning som forteller om Trudgills karriere, om hans faglige tyngdepunkt og – ikke minst – en gjennomgang av de ulike artiklene som er tatt med i boken. Hvorfor er disse tekstene valgt ut? Hvorfor er de plassert slik de er plassert i forhold til hverandre? Og hvordan viser de Trudgills faglige utvikling? I Trudgills korte forord, som primært presenterer hans forhold til Norge, står det om tekstene at «They were published over a period of more than 40 years, between 1973 and 2016, during which time my views have of course changed and, hopefully, developed» (s. 11–12). Dette burde vært utdypet i en egen innledningstekst der leseren ble informert om endringen og utviklingen i syn og interesser, og hvordan dette kan spores i de ulike tekstene.

Artiklene er ikke plassert kronologisk, men muligens tematisk. Syv tekster som er kalt «Essays and reviews», er plassert bakerst i boken, men heller ikke disse er sortert kronologisk – eller etter om de sorterer under essay (en tekst) eller anmeldelse (seks tekster). For å få vite når de ulike tekstene er publisert, må en slå opp i en liste på side 233–234. Der står full referanse på nesten alle artiklene. Disse artiklene er da, med noen unntak, ikke inkludert i litteraturlisten. Tabula gratulatoria er plassert helt bakerst i boken, etter litteraturlisten. Dessverre har boken ikke et stikkordregister.

Artikler

1 Dual-source pidgins and reverse creoloids: northern perspectives on language contact (1996).

Her deler Trudgill inn ulike typer blandingsspråk ut fra kronologi, opprinnessspråk og dominerende språk. Russenorsk er et eksempel på «dual-source pidgin» i og med at norsk og russisk bidro med ca. halvparten av leksikon hver. Som eksempel på en «dual-source creoloid» brukes Metsif/Michif, språket i Canada og USA der substantivbøyingen har flest trekk fra fransk, og verbøyingen flest trekk fra Cree.

Denne artikkelen fungerer fint som innledende artikkel til samlingen, fordi den så godt illustrerer det som er både styrken og svakheten med Trudgills pedagogiske metode. De tydelige kategoriene muliggjør at man etterprøver dem; selv ble jeg sittende og lure på om de multietnolektene vi finner i så mange europeiske storbyer, passer inn i systemet hans. Samtidig kan det bli så mange ulike, men lignende kategorier, at det kan stilles spørsmål ved om denne inndelingen egentlig er nyttig for videre forskning.

I løpet av de tjue årene som er gått siden artikkelen ble skrevet, har det blitt forsket mye innenfor feltet andrespråklæring, slik at vi i dag har mer kunnskap om hva som skjer når barn og voksne lærer språk, enn det som var tilfellet da Trudgill skrev sin tekst. Når han bruker begrep som *reduction*, *admixture* og *simplification* og knytter det til barns og voksnes språklæring, blir vi minnet på at sosiolingvister var tidlig ute med å registrere forskjellen mellom barns og voksnes tilnærming til nye språk, men at andrespråkforskere nå har tatt over ledelsen innen feltet. Et innledningskapittel kunne med fordel satt Trudgills hyppige bruk av barns språklæring i motsetning til voksnes språklæring inn i en kontekst med erfaringer fra moderne andrespråkforskning.

2 *Sociolinguistic dialect typology: contact and isolation in Nordic dialects* (2007).

Hovedtesen i denne artikkelen er at isolasjon, og de forandringene i språk som oppstår på isolerte steder, er minst like interessante å undersøke som kontaktdrevne forandringer. Ulike skandinaviske varieteter og forskjellige språktrekk diskuteres, og konklusjonen er at mens kontakt ofte fører til utjevning og forenkling i språkssystemet, så fører isolasjon ikke bare til at tradisjonelle trekk blir bevart (som dativ på Toten), men også til at nye trekk som innebærer mer kompliserte strukturer blir utviklet (som morfofonologien i færøysk). Trudgill viser også, med endringene av genussystemet i vestjysk som eksempel, at en og samme innovasjon kan betraktes som både forenkling og kompleksifisering.

Spørsmålet om hvorfor isolasjon kan føre til kompleksifisering, knyttes til nettverksteori, og det faktum at i samfunn preget av tette, multiplekse nettverk er kontrollen med språkbrukerne hardere, slik at forandring går senere. I tillegg mener Trudgill (s. 38) at slike nettverk øker sjansen for å innføre og opprettholde komplekse forandringer som

ikke ville hatt mulighet til å overleve i et samfunn preget av løse, uniplekse nettverk. Artikkelen avsluttes med et interessant tankekors: Siden vår verden er så preget av kontakt, er det ikke sikkert vi vil få flere eksempler på at dialekter i isolerte områder utvikler nye, komplekse språkstrukturer.

3 Norwegian as a normal language (1998)

Det er ikke underlig at Trudgill har valgt tittelen på denne artikkelen som tittel på boken. Både tittel og innledning er et frieri til selvopptatte norske språkentusiaster, både lek og lærd: «Norwegians are rather fond of thinking of the situation in which the Norwegian language finds itself as being possibly ridiculus and certainly unusual» (s. 43). Så følger en argumentasjon for hvorfor vi tar feil; og et slikt korrigerende utenfrablikk er helt klart et viktig bidrag til norsk språkforskning. Viljen og evnen til å se norsk i sammenligning med andre språk og andre språksamfunn har ofte manglet i vår forskningstradisjon.

Tittelartikkelen tar ellers for seg forskjellen mellom avstandsspråk og utbyggingsspråk, og forskjellen mellom bokmål og nynorsk settes i sammenheng med andre språksamfunn der flere språknormer lever side om side. En nyttig påminnelse er det også at varieteter både kan miste og få autonomi, slik nedertysk mistet sin etter hansatiden og norsk fikk sin(e) etter unionsoppløsningen med Danmark. Artikkelen avsluttes med en slags definisjon på norsk: «a language where there are two or more standardised forms corresponding to a single set of nonstandard dialects.» Alt i alt er synet på den norske språksituasjonen mer idyllisk enn det mange norske ville fremstille den som, men det er kanskje også poenget – vi vet ikke hvor godt vi har det.

4 On locating the boundary between language contact and dialect contact: Low German and continental Scandinavia (2000)

Denne artikkelen ville jeg plassert rett etter nummer 1, siden den tar opp de begrepene som ble lansert der, og prøver dem ut på resultatene etter språkkontakten mellom nedertysk og ulike skandinaviske varieteter i hansatiden. Det blir en del gjentakelser her, siden hvert begrep defineres på nytt, for eksempel brukes det halvannen side på å forklare hva en pidgin er, før det avvises at det ble noe pidgin ut av denne kontakten.

Ellers er det sympatisk at Trudgill (2000) ikke lenger opererer med et absolutt skille mellom dialektkontakt og språkkontakt, men ser et kontinuum, og at hvorvidt språkbrukerne selv oppfatter varietetene de snakker som forskjellige språk eller varianter av samme språk, vil ha noe å si for hvordan kommunikasjonen går for seg, og hva slags resultat en får av kontakten. Selv om denne artikkelen hadde tjent på mer språklig substans (for eksempel er delen om sjargong på s. 57–58 for dårlig forankret i empiri), så er avslutningen nyttig, nemlig at fonologiske mellomformer er mer sannsynlig å finne når kontakten er i dialektenden av kontinuumet enn i språkenden.

5 *On the Scandinavian input to the Norfolk dialect* (2014)

Dette er en festskriftartikkel. Siden mottakeren av artikkelen er svensk, tas spørsmålet om vikingene bare var dansker, eller om de også var svensker, opp til diskusjon. Deretter følger en oppramsing av en del navnelementer og lånord, uten at det forklares hvordan noen ord kan regnes som lån fra ett språk til et annet, mens andre ord må ses på som ord med felles opprinnelse med ord i andre språk. Hoveddelen av artikkelen er viet spørsmålet om det ligger påvirkning fra skandinavisk bak bruken av *it* i engelske dialekter der standard engelsk har *that*. Trudgill er uenig med dem som mener dette. For det første er det ikke belegg fra så tidlig som vikingtiden på denne bruken av *it*, og for det andre er «this diachronic transformation of a demonstrative into a third-person pronoun [...] a very common phenomenon.» (s. 72). Det virker som en fornuftig innsigelse.

6 *Gender maintenance and loss in Totenmålet, English and other major Germanic varieties* (2013)

Også dette er en festskriftartikkel, til en totning. Trudgill tar her et indo-europeisk perspektiv på genus, og diskuterer blant annet hvilke språk og dialekter som har bevart genus, hvilke genus som i så fall er bevart (maskulinum og femininum eller maskulinum og nøytrum) og hvorfor genus er redusert eller helt borte i noen språk eller dialekter. Ideen er at det skal kunne gå an å lage en sosiolingvistisk typologisk forklaring på bevaring av ett, to eller tre genus i germanske varieteter. På s. 80 refereres Harry Perridons argumenter for å se reduksjon av genus som en fonologisk

heller enn som en morfologisk prosess, noe Mikjel Sørлие (1950: 22–23) vel var den første som hevdet for bergensdialektens del. Som Trudgill ganske riktig slår fast, er beskrivelsene av fonologisk forandring (i bergensk: *-n*-bortfall) korrekte, men de har ikke forklarende kraft. Det har i og for seg ikke morfologiske beskrivelser heller, de må kombineres med ytre forklaringsmodeller som kan fortelle hvorfor en endring skjedd på et bestemt sted til et bestemt tidspunkt.

7 Geographical diffusion and gender reduction in Bergen Norwegian: a north-sea perspective (2012)

I denne artikkelen prøver Trudgill å utvide det perspektivet han har presentert i artikkelen foran. I tillegg til å diskutere genusreduksjon som kontaktfenomen vil han se spesifikt på geografisk spredning på tvers av språk- og landegrenser. Når det gjelder bruken av to eller tre genus langs den nederlandsk-tyske kyststripen, forklares de relativt små språkøyene der tre genus er intakt ved at disse områdene befinner seg langt borte fra spredningssentrene for to genus.

8 The uniformitarian principle and the Ausbau sociolinguistics of mediaeval Bergen (2003)

Jeg var spent på å lese denne teksten igjen, 17 år etter at den ble presentert som opposisjonsinnlegg i min disputas over avhandlingen *Språkkontakt mellom norsk og tysk i hansatidens Bergen* (Nesse 2002). Det var nemlig slik at etter at førsteopponent Kurt Braunmüller samvittighetsfullt hadde endevendt avhandlingen (Braunmüller 2003), ble både tilhørerne og jeg ganske paffe da andreopponent Trudgill holdt en liten forelesning der avhandlingen bare så vidt ble nevnt. Denne teksten egner seg bedre som artikkel enn som opposisjonsinnlegg, men siden det ikke står noe der som ikke er nevnt i andre artikler i denne boken, ser jeg ikke helt hensikten med å trykke den på nytt.

9 Sociolinguistic studies in Norway 1970-1991: a critical overview (1995)

Selv om denne artikkelen ble skrevet med ganske kort tidsavstand til den omhandlede perioden, er det imponerende hvor rett ettertiden må gi Trudgill i hans overblikk over den tidlige norske sosiolingvistikken. Det

er også blitt stående som en etablert sannhet at det fantes gode sosiolingvister tidlig på 1900-tallet, selv om begrepet ikke var oppfunnet. Og selv om norske sosiolingvister i dag er seg bevisste arven fra Amund B. Larsen, så er det en nyttig påminnelse at også Alf Sommerfelt, Anders Steinholt og Einar Haugen har tidlige sosiolingvistiske bidrag det kan være verdt å gjøre seg kjent med i original, ikke bare som referat i oversiktsverk.

Hovedpoenget i artikkelen, utover å gi en oversikt over hvilke felt norske sosiolingvister har vært opptatt av, er å vise at norsk sosiolingvistisk forskning ikke har nådd ut til det internasjonale samfunnet i den grad den burde. Grunnen er, sier Trudgill, delvis at de ikke skriver på engelsk, delvis at de bruker lydskriftalfabetet Norvegia i stedet for IPA, og delvis at de ikke har nok selvtillit. Ingen har vel prøvd å bøte på denne mangelen så grundig som Trudgill selv, han har skrevet om norsk forskning på engelsk, med IPA og mye med skryt av sine norske kollegaer. Han har dessuten gjort steder som Høyanger, Brunlanes og Bergen godt kjent for et internasjonalt publikum.

Det hadde vært flott med en oppdatert del to av denne artikkelen, men det er vel lettere sagt enn gjort. Sosiolingvistikken har breiet seg ut siden 1991, og bare det å definere hva som egentlig er norsk sosiolingvistik, er adskillig vanskeligere enn det var for nærmere tretti år siden.

10 The influence of linguistic situations on sociolinguistic theories: Scandinavian sociolinguistics (1995)

Denne artikkelen er oppført i listen på side 233 med en annen tittel: *Scandinavian sociolinguistics – an outsider's view*, og på side 148 står det at artikkelen opprinnelig er skrevet i 1985. Teksten kunne med fordel vært skrevet sammen med det som er kapittel 9, for det er mye likt her, bare at perspektivet er flyttet fra det norske til det skandinaviske.

I denne artikkelen, som i flere av de andre i boken, henvises det til Kerstin Nordenstams *Svenskan i Bergen* fra 1976. Måten Nordenstams funn brukes på, er imidlertid ikke uproblematisk. På side 128 står det «We have seen that speakers of distinct, focussed languages do not in fact accommodate.» med henvisning til Nordenstam. På side 136 er dette endret, her står det at Nordenstam fant at svenskene i Bergen tilpasset seg norsk i den kronologiske rekkefølgen leksikon – morfologi – fonologi. I en lengre gjennomgang av Nordenstams arbeid på side 149

og 150 konkluderer Trudgill slik: «In fact; much of Nordenstam's work suggests that, while there are constraints and regularities in linguistic accommodation there is also, as in child language acquisition and second language learning, plenty of room for individual strategies». Det er mulig Trudgills lesning av Nordenstam slik det kommer frem i de tre forskjellige artiklene, egentlig ikke er så inkonsekvent, men det er også mulig at dette er et eksempel på endring i hans faglige syn.

11 Dialect contact and dialect mixture: the Svalbard perspective (1990)

Denne artikkelen illustrerer godt det problematiske med at boken ikke er forsynt med en innledning som sier noe om tekstene. Brit Mæhlums arbeid med språklig variasjon på Svalbard ble publisert i 1992, disputasen var i 1991, men Mæhlums arbeid er ikke nevnt med et ord. Trolig er denne artikkelen, selv om den kom ut i 1990, skrevet før Mæhlum begynte på sitt arbeid. Men det hadde vært svært interessant med et metaperspektiv på denne artikkelen sammen med Mæhlums avhandling: Hva så Trudgill for seg, og hvordan ble Mæhlums resultat? Uten et slikt perspektiv har ikke denne artikkelen så stor interesse.

12 Parallels and differences in the linguistic development of Modern Greek and Modern Norwegian (1993)

Denne artikkelen er skrevet sammen med Ernst Håkon Jahr, og er en av de grundigste i boken. Hovedprosjektet er å sette de to greske skriftnormene katharevousa og dimotiki opp mot de to norske skriftnormene nynorsk og bokmål. Litt overraskende er det i begynnelsen at det legges opp til at den konservative, puristiske katharevousa settes i samme båt som bokmål, og ikke nynorsk, men utover i artikkelen vinkles de ulike normene på forskjellige måter, og likheter og forskjeller blir belyst på måter det går an å lære mye av.

Artikkelen avsluttes med et velment råd til nynorsknormererne om at nynorsk ville hatt mer suksess hvis bydialektene i de folkerikeste delene av landet hadde blitt lagt til grunn. Det er et kontroversielt råd, men ikke uventet med tanke på at Trudgills medforfatter Jahr allerede i 1978 skrev bok med tittelen *Østlandsmåla fram!*

13 Linguistic change and diffusion: description and explanation in sociolinguistic dialect geography (1973)

Denne nesten 50 år gamle artikkelen fremstår som samlingens aller sterkeste. Den er preget av den tidlige sosiolingvistikkenes metodiske begeistring, men der mange andre slike presentasjoner av formler og utregningsmåter blir for abstrakte, kommer Trudgills pedagogiske evner ham til hjelp, og overveiningene knyttet til samfunnsgeografi og lingvistikk fremstår som interessante selv i dag. Dette er den svært berømte Brunlanesstudien (gjengitt for eksempel i Sandøy 1985 og derved presentert for store grupper studenter), der det demonstreres overbevisende at overgangen fra sjøbasert til landbasert kommunikasjon må kunne brukes som forklaring på den faktiske endringen i hvilke bygdemål/tettstedsmål på Brunlanes som blir mest påvirket av dialekten i Larvik.

I tillegg til Brunlanes diskuteres forandringer i Norwich-området, og mot slutten av artikkelen kommer Trudgill inn på at en i tillegg til de samfunnsgeografiske faktorene må se på holdninger, status – og det lingvistiske systemet – for å få en helhetlig modell for å forstå språkforandring.

Det eneste som trekker ned i denne artikkelen, er kartene. At nummereringen ikke alltid er i tråd med brødteksten, er ikke så dramatisk. Verre er det at kartene ikke er utstyrt med nøkler. Leseren har altså ingen forutsetninger for å vite hva prikker, striper, hvitt eller svart på kartet betyr. Et par ganger nevnes det i brødteksten, men det er ikke systematisk, og uansett ikke tydelig nok.

Essay og anmeldelser

14 Norsified English or Anglicised Norse? (2016)

Dette er en anmeldelse av Emonds og Faarlunds bok *English: the language of the Vikings*. Og boken berømmes for at den har bidratt med ny forskning om historisk syntaks. Men Trudgill gir også klar beskjed om at han er uenig i premissene boken legger opp til, og forklarer det ved at generativister og sosiolingvister stiller ulike spørsmål. Når det gjelder språkkontakt, mener Trudgill at det i dette tilfellet er liten vits i å

argumentere slik forfatterne gjør. Spørsmålet i tittelen på anmeldelsen avfeier han som «[...] not, from a sociolinguistic perspective, very helpful [...]» og han mener at «The question 'is English North Germanic or West Germanic?' does not have to be a meaningful one».

15 *The language of the Vikings* (2017)

Det er fristende å si med Trudgill at denne artikkelen «does not have to be a meaningful one.». Her er halvannen side om hvor gammelnorsk/norrønt ble snakket i vikingtiden, oppramsing av noen stedsnavn og litt om klimaskifte på Grønland. Essayet ble publisert i tidsskriftet *The new European*, som ble lansert som et talerør for Remain-leiren i Storbritania. Så kanskje er meningen å vise europeisk samrøre i gammel tid?

16 *Review of E. H. Jahr*, Talemålet i skolen: en studie av drøftinger og bestemmelser om muntlig språkbruk i folkeskolen (fra 1874 til 1925) (1985)

Dette er primært en presentasjon av loven om muntlig språkbruk i skolen, i tillegg til rosende omtale av forfatteren.

17 *Review of K. Venås*, Mål og miljø: Innføring i sosiolingvistik eller språksosiologi (1987)

Dette er en mer konvensjonell bokanmeldelse enn den forrige, og gir god innsikt i styrker og svakheter ved boken til Venås. Særlig fremheves det at Venås i så stor grad gjør stoffet til sitt eget i boken; han refererer ikke bare til annen forskning, han kommenterer og vurderer, og har på den måten vært med på å prege vurderingene til leserne – og, vil vi tro – norsk sosiolingvistik.

18 *Review of B. Birkeland & B. N. Kvalsvik*, Folkemål og danning: nynorske lærebøker 1867–1915 and *W. Gerdener*, Der Purismus in Nynorsk (1989)

Her er to bøker anmeldt sammen, og fellesnevneren er purisme, som Trudgill ikke er glad i: «loans without such [nedertyske] affixes will eventually, of course, no longer be recognisable as such, and will be known to be loans only by historical linguists and psychopathic purists.» (s. 223).

Anmeldelsen avsluttes med det synet at grensene mellom bokmål og nynorsk burde rives; en urealistisk, men like fullt besnærende tanke.

19 *Review of E. B. Johnsen (ed.), Vårt eget språk (3 vols.) (1990)*

Dette er også en tradisjonell anmeldelse, av samme typen som den om *Mål og miljø*. Her går Trudgill gjennom kapittel for kapittel og forfatter for forfatter. Det er for det meste balanserte omtaler, men omtalen av kapitlene som er skrevet av Finn-Erik Vinje, er svært negative. Men med tanke på utsagnet om psykopatiske purister som er sitert ovenfor, er det kanskje ikke så underlig at Trudgill også er negativ til dem som mener det er greit å opprettholde forskjellen i bruk mellom *da* og *når* i skriftspråket, til tross for at denne forskjellen er uvanlig (eller ikke eksisterende) i norske dialekter.

20 *Review of H. Omdal, Med språket på flyttefot: språkvariasjon og språkstrategier blant setesdøler i Kristiansand (1994)*

Dette er en fin og nyttig gjennomgang av Omdals arbeid: Hva Omdal har som utgangspunkt, hvilken metode han bruker og hvilke andre forskere som har utført lignende arbeid tidligere. På side 231 legges det vekt på funnene som viser at ulike variabler endres ulikt og derfor må forklares ulikt.

Oppsummering

Peter Trudgill er en fantastisk pedagog, og han er en av dem som greier å overføre forelesningenes spissformuleringer og langsomme oppbygging av argumentasjonsrekkene til skrift. Han skriver godt, og det er alltid kjekt å lese. Samtidig ser vi at den breie penselen Trudgill bruker for å få frem tydelige kategorier, av og til blir i breieste laget, slik at kategoriene ender med å tilsløre mer enn de er til hjelp.

Artiklene er gode hver for seg, til sitt bruk. Men som samlet bind synes jeg ikke dette fungerer, det blir, med Trudgills egne ord i hans anmeldelse av verket *Vårt eget språk*, litt for mye en «rag-bag». Det blir mye repetisjon, særlig i artiklene om genus, og de samme eksemplene og formuleringene går igjen fra artikkel til artikkel. Ved en strammere

redigering og en opplysende innledning tror jeg artiklene hadde kommet bedre til sin rett – dette er jo til dels tekster som har hatt stor betydning for utviklingen av norsk sosiolingvistik. Slik jeg ser det, hadde Peter Trudgill fortjent et bedre gjennomarbeidet festskrift. At han selv er skyld i at det er blitt som det er blitt, er muligens en formildende omstendighet.

Litteraturliste

- Alhaug, Gulbrand, Tove Bull og Aud-Kirsti Pedersen (red.). 2014. *Endreboka. Postfestumskrift til Endre Mørck*. Oslo: Novus forlag.
- Almenningen, Olav, Marit Hovednak og Dagfinn Worren (red.). 2011. *Språk og samfunn – heime og ute. Festskrift til Lars S. Vikør 65 år*. Oslo: Novus forlag.
- Braunmüller, Kurt. 2003. Førsteopponent Kurt Braunmüller til Agnete Nesse: Språkkontakt mellom norsk og tysk i hansatidens Bergen. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 21: 195–215.
- Jahr, Ernst Håkon. 1978. *Østlandsmåla fram! Ei bok om rørsla Østlandsk reising*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Mæhlum, Brit. 1992. *Dialektal sosialisering. En studie av barn og ungdoms språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard*. Oslo: Novus forlag.
- Nesse, Agnete. 2002. *Språkkontakt mellom norsk og tysk i hansatidens Bergen*. Oslo: Novus forlag.
- Røyneland, Unn og Hans-Olav Enger (red.). 2012. *Fra holtjar til holting. Språkhistoriske og språksosiologiske artikler til Arne Torp på 70-årsdagen*. Oslo: Novus forlag.
- Sandøy, Helge. 1985. *Norsk dialektkunnskap*. Oslo: Novus forlag.
- Sørli, Mikjel. 1950. *Bergens eldste bymål*. Bergen: J. W. Eide.
- Wiggen, Geirr, Tove Bull og Marit Aamodt Nielsen (red.). 2008. *Språkhistorie og språkkontakt. Language History and Language Contact. Festskrift til Ernst Håkon Jahr på 60-årsdagen 4. mars 2008*. Oslo: Novus forlag.

Agnete Nesse
Universitetet i Bergen
Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier, Humanistisk fakultet
Postboks 7805
NO-5020 Bergen
Agnete.Nesse@uib.no

Njåls saga. Oversatt med innledning, noter og register av Jon Gunnar Jørgensen. Essay av Stefka Georgieva Eriksen. Thorleif Dahls Kulturbibliotek i kommisjon hos Aschehoug, 2018. 395 s. ISBN 978-82-03-36350-4.

Meld av Rune Røsstad

1 Innleiing

Ifølgje teksten på omslaget er denne utgåva av Njålssoga “den første tittelen i den nye klassikerserien til Thorleif Dahls Kulturbibliotek, som presenterer et utvalg av kulturhistoriens viktigste verker i ny oversettelse.” Omsettar er Jon Gunnar Jørgensen, professor i norrøn filologi ved Universitetet i Oslo, og mellom anna tidlegare redaktør av *Maal og Minne* (2006–2018). Jørgensen har også skrive ei innleiing (17 s.), og sørgt for dei nokså få notene og eit fyldig register til slutt. Etter saga kjem eit essay (20 s.) med tittelen “Å lese med innlevelse”. Dette er skrive av Stefka Georgieva Eriksen, forskar ved Norsk institutt for kulturminneforskning.

Trong me enda ei omsetting av Njålssoga til norsk? Dette er den mest kjende av alle islendingesogene, og ho er omsett til begge dei norske målformene ei rad gonger. Jørgensen grunnjev behovet med “at nye tider stiller nye krav til språk og stil” (s. 22). Eit anna moment ved denne utgåva er at omsettinga byggjer direkte på eit av dei sentrale handskriftene for Njålssoga og gjev att innhaldet i si fullstendige form, altså ikkje ein restituert grunntekst, som har vore det vanlege.

Thorleif Dahls Kulturbibliotek er ei stifting som er knytt til Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur. Stiftinga opplyser at “kjerneområdet [...] har vært å oversette gammelnorsk litteratur og klassiske verker fra oldtiden, middelalderen og den nyere tid” (Thorleif Dahls Kulturbibliotek, nettsted). I vedtektene heiter det at når stiftinga gir “bidrag til en oversettelse, skal boken utgis på riksmål med former som er godkjent av Det norske Akademi for Sprog og Litteratur.” Gjennom åra har stiftinga bidratt til fleire omsettingar av norrøne tekstar, mellom dei også ei tidlegare utgåve av *Njåls saga* (Paasche 1986 og 1997), som er ein språkleg revidert versjon av Fredrik Paasches omsetting frå 1922.

2 Omsettingsgrunnlag og handskrifter

Njálssoga ligg føre i fleire handskrifter, og to av desse har vore grunnlag for restituerte utgåver som seinare omsette utgåver byggjer på. Det mest fullstendige er *Reykjabók* (AM 468 4to), som er hovudgrunnlag for Finnur Jónssons utgåve frå 1908, og det andre handskriftet er *Möðruvallabók* (AM 132 fol.), som Einar Ól. Sveinssons utgåve frå 1954 byggjer på. Begge desse utgåvene vik av frå teksten i handskriftene. I Finnur Jónssons utgåve dreier det seg mellom anna om 27 skaldestrofer som er rekna som 'sekundære' i *Reykjabók*. Strofene er attgjevne i Finnur Jónsson 1912–15 (s. 198–205) under "Uægte vers". Einar Ól. Sveinssons utgåve er også skipla på i høve til handskriftet, med det siktemålet å kome nærare "the original wording of the saga" (Svanhildur Óskarsdóttir and Lethbridge 2018: 4).

Dei fleste omsettingar til norsk byggjer på Finnur Jónssons utgåve (1908), også ovannemnde Paasche 1922 (upag. forord), og dei er i tillegg meir og mindre avkorta i høve til denne, når det gjeld skaldestrofer, genealogiar og attgjevingar av rettsprosessar (Hagland 1996: 7). Haglands nyomsetting frå 2014 (2014a) er derimot fullstendig (jf. også Hagland 2009a: 45), og byggjer på Einar Ól. Sveinssons utgåve (1954).

I 2003 og 2004 (2. utg.) gav Sveinn Yngvi Egilsson ut ei meir nøyaktig utgåve etter *Reykjabók*, der mellom anna dei 27 'sekundære' skaldestrofene er komne med. Det er denne utgåva som er grunnlaget for Jørgensens omsetting, og dei fleste av dei nemnde strofene er dermed omsette til norsk for første gong. *Reykjabók* er elles det mest fullstendige handskriftet av Njálssoga, sidan det berre manglar to blad. Desse er av Sveinn Yngvi Egilsson fylte ut etter *Kálvalækjarbók* (AM 133 fol.) og AM 467 4to (2004: 291).

Speler det noka rolle kva for handskrift av Njálssoga som ligg til grunn for omsettinga? Ifølgje Svanhildur Óskarsdóttir and Lethbridge (2018: 8ff.) gjer det knapt det, for skilnadene mellom handskriftene er svært små. Unntaket er dei 'sekundære' strofene, som kan ha ein funksjon for tempoet i forteljinga og korleis ein oppfattar karakterane. I ein vidare samanheng kan ein også hevde at ei urestituert utgåve representerer ein 'sannare' variant av saga slik ho faktisk er å finne i handskriftene, og at restituerte utgåver på sett og vis er "hybrids that do not reflect the true state of any manuscript" (s. 24). I kva grad eller på kva måte dette perspektivet skal karakteriserast som såkalla "New Philology", er ein dis-

kusjon for seg (jf. t.d. Driscoll 2010 og Eriksen 2017), men sikkert er det likevel at både Sveinn Yngvi Egilssons utgåve og Jørgensens omsetting bryt med den eldre praksisen der ein ofte endra teksten i forhold til det aktuelle handskriftet, anten for å bringe han nærare ein meir opphaveleg eller ‘original’ variant, eller berre for å gjere han meir lesarvenleg.

Når det gjeld sistnemnde moment, kan ein spørje seg kva ein gier med saga om ein tek ut delar av ho fordi dei er ‘trøyttande’, slik ein tidlegare gjorde i omsettingar til norsk. Det er noko sjølvmotseiande i det å prise Njálssoga som eit stort litterært verk og samsundes skjere bort delar av innhaldet i det same verket. Sjølvsaft kan lange genealogiar og rettsformular vere slitsamt for moderne lesarar, men for islendingane på 12- og 1300-talet må dette ha vore svært viktig innhald i sogene (jf. Steblin-Kamenskij 1975: 61ff.), noko Jørgensen også rører ved i forordet (s. 21). Jørgensen har, for å hjelpe den moderne lesaren, forsynt boka med eit fyldig og detaljert namneregister, i tillegg til nokre ættetavler. Når det gjeld rettsprosessane, er somme av dei svært omstendelege, med gjentakningar gong på gong av nærast likelydande formular (særleg s. 291–305). Kanskje er desse eigna til å irritere lesarar som vil avslutte lesinga raskt, men dei er også eigna til å skape undring over forhold i det islandske mellomaldersamfunnet, over korleis folk tenkte og bar seg åt, og ein utelet derfor noko viktig om ein skjer desse delane bort.

3 Å omsette til “moderne, gangbar norsk”

Det er lenge sidan Njálssoga sist blei omsett til bokmål eller riksmål. I utgåvene frå 1986 og 1997 (Paasche 1986 og 1997) har ein i hovudsak berre revidert rettskrivinga i den gamle utgåva (Paasche 1922), og det heiter at “det [er] lagt vekt på å unngå forandringar som kunne bryte med Paasches stiltone – “sagastiltonen” – slik han hørte den og lot den klinge i vårt århundres sprog” (Paasche 1997: 298). Ei anna utbreidd omsetting til bokmål er Hallvard Lies frå 1941, som også seinare blei utgitt på ny i forkorta utgåve (Jørgensen s. 19).

Når Jørgensen skriv “at nye tider stiller nye krav til språk og stil” (s. 22), kan nok det innebere mangt, men sider av dette behovet kan illustrerast med omsette variantar av følgjande utdrag:

Islandsk originaltekst (Sveinn Yngvi Egilsson 2003/2004: 78)

Peir Skarphéðinn og Högni voru úti hjá haugi Gunnars suður frá. Tunglskin var bjart en stundum dró fyrir. Þeim sýndist haugurinn opinn og hafði Gunnar snúist í hauginum og sá í móti tunglinu. Þeir þóttust sjá fjögur ljós í hauginum brenna og bar hvergi skugga á. Þeir sáu að Gunnar var kátlegur og með gleðibragði miklu.

Paasche 1922/1997 (1997: 124)

Skarphedin og Høgne var ute ved Gunnars haug, på sydsiden. Det var lyst måneskinn, men stundom drog skyer over. Det syntes dem at haugen var åpen, og Gunnar hadde snudd seg i haugen, og så mot månen; de syntes de så fire lys brenne i haugen, men skygge ingensteder. De så at Gunnar var glad og satt med lysende åsyn;

Jørgensen 2018 (s. 161)

Skarphedin og Hogne var ute ved sørsiden av Gunnars haug. Månen skinte klart, men ble av og til dekket av skyer. De syntes haugen var åpen, og at Gunnar hadde snudd seg og så mot månen. De syntes de så fire lys brenne i haugen, men de kastet ingen skygge. De så at Gunnar var i godt humør og strålte av glede.

Skilnadene mellom omsettingane er kanskje ikkje store, men likevel tydelege, både her og elles i dei to tekstane. Det gjeld mellom anna ordvalet, som i Paasches omsetting får eit noko alderdommeleg preg med former som “åsyn” og “stundom”, og det gjeld syntaksen, til dømes Paasches “Det syntes dem”, som i moderne norsk verkar høgtidsstemt og litterært. Til samanlikning har Lie det slik: “Da tyktes det dem, som var haugen åpen” (Lie 1941: 123). Døma illustrerer også at ein i eldre omsettingar kanskje la vinn på å leggje seg nærare originalteksten, med dei følgjane det kunne få for språkføringa.

Jørgensen skriv at Njålssoga har ein “presis, ukunstlet daglig stil”, og at det er ei utfordring å gje denne att “på moderne, gangbar norsk” (s. 22). Til dette har forfattaren Roy Jacobsen “bidratt sterkt” (s. 23). Skal ein så leggje den subjektive lesaropplevinga til grunn for vurderinga, meiner denne meldaren at målsettinga stort sett er nådd, for teksten framstår som både ‘daglegdags’ og ‘moderne’, utan å bli verken høgtidsstemt eller det rakt motsette. Jørgensen går ikkje av vegen for såkalla ‘frisk språkbruk’ i direkte tale, for å få fram noko av kraften eller det kvardagslege i det som blir sagt. Mellom anna nyttar han verbforma “pult” (s. 42) for

“sorðið” (Sveinn Yngvi Egilsson 2003/2004: 11), sagt av ein smågut i leik som gjev seg ut for å vere Mår i krangel med Rut. Hagland (2014a: 12) har her det like folkelege “knulla”, medan det står “har ligget med” i omsettinga til Paasche (1997: 29). Eit anna døme er Floses ord til Ingjald seinare i saga: “Vent da, om du ikke er en fitte, for jeg har en sending til deg” (s. 262). I dette tilfellet er nok overføringa til moderne norsk noko friare, frå adjektivforma “ragur” (Sveinn Yngvi Egilsson 2003/2004: 136) av *ragr*, som i *Norrøn ordbok* er oppført med tydinga “1. redd, umandig, kjerringsleg. 2. ill, vond. 3. (mann) som let seg bruke som kjerring” (Heggstad, Hødnebo og Simensen 1990: 335). Hagland (2014a: 161) nyttar her “ei kjerring” og Paasche (1997: 230) har “redd”. Ein kan elles innvende at noko av det kvardagslege ved ordforma *fitte* forsvinn når ein nyttar artikkelen *en* føre forma, med den følgja at resultatet likevel blir litterært. Ordforma “ragur” er også nytta andre stader i saga (Sveinn Yngvi Egilsson 2003/2004: 38, 63), og her har Jørgensen dei omsette formene “reddhare” (s. 89) og “din feige usling” (s. 132, etter frasen “ragur maður”).

Å ta mål av seg til å gje teksten ei moderne form, tilpassa nye lesarar på 2000-talet, må vere svært krevjande når ein samstundes skal vere tru mot den opphavlege saga og det kulturhistoriske innhaldet som finst i ho. Somme stader har Jørgensen gått noko langt i moderniseringa, særleg i ordvalet. Døma er ikkje mange, men når dei kjem, blir dei svært tydelege for denne meldaren, for orda som er nytta, ber med seg assosiasjonar til forhold og fenomen som berre tilhøyrer den moderne verda. Om resultatet blir anakronistisk, kan nok diskuteras, men det ligg nær å jamføre med den seiemåten Hagland (2014b:22) refererer frå Island: “Det er ikkje OK at Egil Skalla-Grimsson seier OK”. Eitt døme på dette kan vere “god underholdning” (s. 129) for “hið mesta gaman” (Sveinn Yngvi Egilsson 2003/2004: 61). Sjølv sagt kan ein hevde at ein her refererer til det same sosialpsykologiske fenomenet, men samstundes gjev ‘underhaldning’ assosiasjonar til *underhaldningsindustri* og *underhaldningsprogram*, altså fenomen som berre finst i den moderne verda. Anna ordbruk som kjennest noko framand for mellomalderens Island, er “indre blødninger” (s. 57), “kunstneren” (s. 102), “søppeldiktenes” (s. 104), “beundringsverdige” (s. 115), “arbeidslederen” (s. 257), “søskenbarna” (s. 264), “materiale” (s. 284, etter “soknargögn”, i tydinga ‘prov’), “utvekslet” (s. 286, etter “spurðust”). Det er ikkje så underleg at Njál hadde ein mann som leidde arbeidet på garden, men i vår verd er ein ‘arbeidsleder’ ein

person med personal- og HMS-ansvar, for å setje det noko på spissen. På same viset kjennest det noko merkeleg når Mår er “rask til å endre både innstilling og ordbruk” (s. 275, etter “Hann skipti þá skjótt skapi sínu og svo orðum[...]), for det får oss til å tenkje på samtalar i møterom, politiske debattar og liknande. Til samanlikning har Lie (1941: 226) løyst omsettinga slik: “Da var Mård ikke sen om å skifte sinn og mæle.” Kan hende er dette berre detaljar, og døma er ikkje veldig mange, men dei illustrerer nokre av dei dilemmaa ein står overfor når målet er overføring til eit moderne norsk.

Eit særskilt, interessant døme er Njåls ord til Bergtora når han forsøker å roe henne ned: “Hastverk er lastverk, kjære” (s. 103). Her har omsettaren nytta eit velkjent norsk ordtak for Njåls ordlegging: “Kemst þó að seint fari, húsfreyja” (Sveinn Yngvi Egilsson 2003/2004: 46). Det er liten tvil om at innhaldet er det same, og det er godt mogleg at Njåls opphavlege ord også er å rekne som ein fast seiemåte. Samstundes kan ein spørje seg om dette er litt som å gå over bekken etter vatn, og om ikkje Haglands (2014: 53) meir direkte omsetting er ein betre kombinasjon av å skrive moderne og behalde mest mogleg av det opphavlege: “Ein kjem fram jamvel om ein tar det med ro, kone”.

På formnivå er omsettinga skriven på det ein må kalle moderat bokmål, kanskje med noko slagside mot den konservative sida av det. Det inneber former som *moren* (s. 25, 280), *østmenn* (s. 127), *frem* (s. 257), *en fitte* (s. 267) og *hverken* (s. 327). Samstundes finst også innslag av meir radikale former, som er tekne inn i Det Norske Akademis Ordbok (NAOB): *steinhall* (s. 31), *øksa* (s. 46), *kona* (s. 108), *bygda* (s. 112), *lia* (s. 154, i det velkjende “Fager er lia”), *stua* (s. 252), *søskenbarna* (s. 264) og *myra* (s. 328). Denne sida av språkføringa kan vel karakteriserast som ‘normalnorsk’, utbreidd som ho er i dag, og lesarar flest vil nok derfor oppfatte dette som eit godt formval når ein skal gje att ei søge som har ein “ukunstlet daglig stil” (s. 22).

4 Historisk presens

Alle som har omsett islendingesoger, har mått bale med såkalla historisk presens og spørsmålet om og korleis dette skal løysast. Jørgensen seier sjølv han legg konvensjonane i moderne norsk til grunn, og at trekket berre er “brukt der det virkelig kan gi en dramatisk effekt” (s. 22). Med

dette nyttar han i praksis historisk presens som eit litterært verkemiddel, også kalla “dramatisk presens”, for å “levendegjøre og dramatisere fortellinga” (Faarlund, Lie og Vannebo 1997: 556). Dette har for islendingesogene vore eit omdiskutert spørsmål, og det synest enno noko uavklart om denne bruken av presens verkeleg har ein diskurs-relatert funksjon, eller om han heller skal forklarast grammatisk og diakront (jf. Zeevaert 2018). Når det gjeld nettopp Njálssoga, er det også å merke seg at delar av presensbruken synest tilfeldig, altså at han ikkje kan forklarast systematisk, og at det er skilnader mellom handskriftene. Zeevaert (2018: 174) meiner dette skriv seg frå omstende ved avskrivninga, der ein har hatt lett for å miste den diskursive funksjonen av syne, og derfor har lagt andre normer til grunn for val av presensform. Samstundes identifiserer han to hovudfunksjonar for historisk presens i Njálssoga, “firstly, the framing of chapters [...] and, secondly, the visualization of particularly dramatic episodes” (s. 166). Det er altså den siste av desse Jørgensen seier han har valt å vidareføre i omsettinga. Stort sett er nok dette gjennomført, og følgjeleg er innslaga av historisk presens blitt heller få i denne lange saga. Kva som er dramatisk, er likevel eit spørsmål om skjønn, og i somme høve har Jørgensen behalde presens der handlinga synest nokså roleg (s. 181, 189, 253). På den andre sida har han omtalt funnet av den drepne Svart, tenestekaren til Njål og Bergtora, i preteritum (s. 86), sjølv om saga har presensformer (Sveinn Yngvi Egilsson 2003/2004: 36). Noko anna ville kanskje brote med dei moderne konvensjonane, men det er gjerne også slik at denne hendinga i si tid blei oppfatta som meir dramatisk enn det ho gjer for oss.

5 Omsetting av skaldestrofer

Jørgensen har omsett alle strofer som er med i *Reykjabók*. I alt er det 48 skaldestrofer i utgåva, i tillegg til 11 strofer fra kvadet *Darraðarljóð*. Av dei 48 strofene har 27 vore rekna som ‘sekundære’, og dei er utelatne i Finnur Jónssons utgåve frå 1908. Dei fleste av desse er med dette omsette til norsk for første gong.

Å omsette skaldestrofer er ei stor utfordring, og det er høgst uklart kva som er den beste måten å gjere det på (jf. t.d. Hagland 2009b). Ei side av saka er den strenge metrikken, som er eit sentralt element i denne diktinga, og i tillegg kjem bruken av kenningar og heiti. Med denne krev-

jande stoda må omsettaren gjere val, og det er blir fort vanskeleg å seie at det eine valet er betre enn det andre. Rett nok kan ein argumentere for fagleg gode val, men det er ikkje opplagt at ein då tek omsyn til lesarane. Jørgensen skriv at han har “forsøkt å gjengi innhaldet i strofene på forståelig norsk i en form som likner det gamle strofemønsteret” (s. 20), og han nemner då tre trykksterke stavingar i kvar line og bokstavrim i kvart linepar. I tillegg er nokre kenningar “oversatt og forklart” (s.st.).

Korleis resultatet er blitt, kan kanskje best illustrerast med samanlikning av nokre andre omsettingar:

Hoggormers harde ås
hit til landet vil komme.
Menn vil se på marken
mange hjernekupler.
Skarpe sverd møtes
og synger i fjellet.
Rød kampsvette vil karer
kjenne varm langs bena.

Jørgensen 2018 (s. 270)

Landet snart skal lære
huggvant kriger kjenne,
strødd vil jorden være
med lik av tapre svenne;
I fjell og kløfter trange
høres alt sverdflo-
bruset;
våte om leggen blir
mange,
når blodbekker silrer i
gruset.

Lie 1941 (s. 221)

Ein Odins hoggorm
opp seg vil komma i
landet her – folk vil
finna avhogne hovud!
Larmen av slag frå
våpen
lyda vil mellom fjell.
Blod vil seg kleima til
beina på mang ein
mann.

Hagland 2014 (s. 166)

Strofa er ikkje blant dei mest utfordrande, men mangfaldet av måtar å løyse omsettinga på, er tydeleg. Det første lineparet inneheld ein kenning for ein krigar, som Jørgensen forklarar, og som han her vidarefører i noko modifisert form: “*Herði Þundr hoggorma*” (s. 270), der hoggorm står for sverd, medan Þundr er eit namn på åsen Odin. Hagland har eit stykke på veg også gjeve att kenningen, medan Lie har det meir direkte “hoggvant kriger”. Eit anna, noko enklare døme ser me i slutten av strofa, der “dögg” (dvs. dogg f.) i tydinga ‘blod’ er attgjeve på ulike vis av dei tre omsettarane. Når det gjeld forma, har både Jørgensen og Hagland forsøkt å gjennomføre bokstavrima, medan Lie derimot har brukt enderim som poetisk verkemiddel, altså ei verseform som var sjeldsynt og uvanleg i norrøn poesi.

Kanskje kan ein hevde at Lies strofe er den enklaste å lese og å forstå av desse, men dersom ein meiner at ei omsetting skal spegle noko av den forma og det innhaldet som prega den norrøne versekunsten, er nok

Haglands og Jørgensens løysingar å føretrekke. Samstundes gjev heller ikkje dei att innhaldet så direkte som dei gjer med prosaen, og ein kan knapt seie at nokre løysingar er meir autentiske enn andre, for alle strofene er på ulike vis gjendiktingar, og dei er resultat av kreativitet og fagkunnskap kopla saman.

6 Konklusjon

Ludvig Holm-Olsen (1993) meinte det er ein særskild vanske ved det å omsette frå nettopp norrønt til moderne norsk. Poenget hans var at dette er det same språket på ulike språksteg, og at det “gjør det fristende å legge oversettelsen så nær originalen som mulig, mens den kanskje ville vunnet på større frihet” (1993: 13). Kor stor denne utfordringa er, veit eg ikkje, men me ser kanskje spor av henne i gjennomgangen ovanfor. Til dømes har omsettaren ofte moglegheit for å nytte den same ordforma som i originalen, men så må han vurdere om denne er ‘gangbar’ i dagens norsk, eller om ho er arkaisk eller ‘underleg’ på andre måtar for den moderne lesaren. Såleis handlar omsetting heile vegen om å gjere val.

Innanfor dei språklege rammene han har (moderat/konservativt bokmål), synest Jon Gunnar Jørgensen å ha gjort mange gode val, for denne utgåva av Njålssoga er god å lese. Nokre gonger er vala – eller rammene – kanskje problematiske eller diskutabile, men omfanget er ikkje stort, og dei pregar ikkje teksten, ikkje for denne meldaren og neppe for lesarar flest. At soga heller ikkje er redigert og skoren i av ein omsettar som vil det beste for lesarane, ser eg på som eit framsteg.

Kanskje skal ein heller ikkje underslå at denne omsettinga også kan sjåast i eit målpolitisk ljøs. Strengt tatt trong me ho ikkje, for me har nyare omsettingar av Njålssoga til nynorsk (mellom anna Hagland 2014). Andre ser truleg annleis på nettopp det, og for den konservative sida av bokmålsleiren er det nok viktig å ha denne heimlege delen av verdslitteraturen på ein oppdatert og moderne variant av målforma. Både dette og det at det jamleg kjem nye utgåver, fører kanskje også til at fleire tek del i den litterære og kulturhistoriske arven som Njålssoga er ein del av.

7 Stefka G. Eriksen: “Å lese med innlevelse”

Eriksens essay fungerer i praksis som eit etterord, og det er ei fagleg og grundig tilnærming til éi side ved Njålssoga, prega av den tverrfaglege ståstaden Eriksen har innanfor middelalderforskinga. Eriksen driv eit NFR-støtta forskingsprosjekt “The Self in Social Spaces” (NIKU, nettstad), og teksten hennar dreier seg nettopp om denne tematikken.

Eriksen tek i dette essayet utgangspunkt i si eiga lesaroppleving og alle dei spørsmål ho sit att med etter å ha lese Njålssoga. I staden for å slå seg til ro med andres måtar å lese soga på, vil ho “prøve å forstå dei enkelte hendelsene, ved å gå under huden på karakterene” (s. 352). Dette fører henne inn på meir eksistensielle spørsmål om “selvet” og det kognitive i relasjon til den sosiale konteksten kvar og ein lever i, korleis ytre omstende formar måtane me oppfattar oss sjølv på. Ho går deretter djupare inn på eitt tema (s. 355–359) som har både kognitive og sosiale sider ved seg, nemleg *hemnen*. Med dette som bakteppe handlar stort sett resten av essayet (s. 359–368) om korleis ein – ved å lese med innleving – kan forstå karakterane Njål og Skarphedin og forholdet mellom dei.

Skarphedin er ein karakter som er eigna til å skape undring, og han har fanga interessa til fleire enn Eriksen. Mellom anna har Einar Ól. Sveinsson eit eige kapitel om han i *Njåls saga. Kunstverket* (1959: 95–107). Her får me ei beskriving av ein samansett personlegdom i ein vanskeleg livssituasjon. Skarphedin har eit barskt ytre, men er samstundes nærtakande. Forholdet hans til Njål er også vanskeleg, fordi han er lojal mot faren, samstundes som “[D]e ubrukne kreftene hopper seg opp inne i ham, trangen til å rå seg selv og følge sin natur” (1959: 98). Når døden kjem, i brannen på Bergtorskvål, framstiller Einar Ól. Sveinsson det som ein psykologisk siger for Skarphedin, der “[H]an dør seende, ubeseiret og fri” (1959: 107).

Der Einar Ól. Sveinsson gjev uttrykk for at det finst eit svar på Skarphedins sinn og tenkjemåte (jf. t.d. s. 107), berre me ser godt nok etter, er Eriksens lesing opnare, ved at ho seier at det kan forståast slik ho foreslår, men det treng ikkje vere slik likevel. Gjennom einskilde hendingar beskriv Eriksen kjenslelivet til Skarphedin og Njål inngåande og forholdet mellom dei som mykje meir komplisert. Ho tolkar detaljar og korte replikkar, og ho lanserer forslag til psykologiske forklaringar på tilsynelatande irrasjonelle og motstridande handlingar. Konflikten mellom far og son synest uløyselig, og somt av bakgrunnen er omsynet til æra og hem-

nen, i tillegg til dei ulike personlegdomane deira. Med denne framstillinga blir det meir uavklart kva døden inneber, og “[B]egge dør på en måte som kanskje passer deres karakter”, ifølgje Eriksen (s. 367).

I andre samanhengar taler ein gjerne om at ein ikkje skal psykologisere når ein ikkje har grunnlag for det, og Eriksen poengterer sjølv at det ikkje er problemfritt å lese på den måten ho gjer, ved å gå djupt inn i karakterane. Poenget hennar er likevel at den knappe sagastilen er slik at den “åpner for så mange tvetydigheter at leseren tvinges til medskapende lesning” (s. 368). Det inneber ein moderne måte å sjå litteratur på, og det er eit argument for å kunne hevde at Njålssoga er ein del av verdslitteraturen som framleis er relevant for nye lesarar. Ein kan vere einig eller ueinig i framstillinga til Eriksen, men ho får med dette fram éin mogleg måte å sjå soga på (eller delar av soga, omfangsrik som ho er), som er spennande. Kanskje er det noko dristig, men skal du røre ved lesarane, må du gjerne utfordre dei.

Ein merknad

Underteikna har i arbeidet med dette bokmeldinga ikkje hatt høve til å nytte den fysiske utgåva som omsettinga byggjer på: Sveinn Yngvi Egilsson 2003 (og heller ikkje 2. utg. frå 2004). Utgåva finst ikkje ved norske universitetsbibliotek (ifølgje Bibsys-søk), og det har heller ikkje vore mogleg å få henne frå Island. I staden har eg nytta ei digital utgåve (med namnet *Njala Texti Reykjabokar AM 468 4to*): som utgjevaren har publisert her: <https://hi.academia.edu/SveinnYngviEgilsson>

Ifølgje Sveinn Yngvi Egilsson (pers. komm.) er innhaldet det same, og einaste skilnaden er at den digitale varianten er forsynt med fleire noter. Pagineringa er også ulik, og i gjennomgangen ovanfor har eg vist til sidetala i den digitale utgåva.

Kjelder

Driscoll, Matthew James. 2010. “The Words on the Page: Thoughts on Philology, Old and New.” I: *Creating the Medieval Saga: Versions, Variability and Editorial Interpretations of Old Norse Saga Literature*,

- eds. Judy Quinn & Emily Lethbridge, 87–104. Odense: University Press of Southern Denmark.
- Einar Ól. Sveinsson (red.). 1954. *Brennu-Njáls Saga* (= Íslenzk fornrit XII). Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag.
- . 1959. *Njáls saga. Kunstverket*. Bergen – Oslo: Universitetsforlaget.
- Eriksen, Stefka G. 2017. “New Philology/Manuscript Studies”. I: *Handbook of Arthurian Romance. King Arthur’s Court in Medieval European Literature*, eds. Leah Tether and Johnny McFadyen, 199–213. Berlin: de Gruyter.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie og Kjell Ivar Vannebo. 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Finnur Jónsson (red.). 1908. *Brennu-Njáls saga (Njála)* (= Altnordische Saga-bibliothek 13). Halle: Verlag von Max Niemeyer.
- . 1912–15 [1967]. *Den norsk-islandske skjaldedigtning*, A II (tekst efter håndskrifterne, andet bind). København: Rosenkilde & Bagger.
- Hagland, Jan Ragnar (red.). 1996. *Njáls saga*, 6. utg. (Omsett av Aslak Liestøl. Ny og fullstendig utgåve av Jan Ragnar Hagland). Oslo: Det Norske Samlaget.
- . 2009a. “On Translating Icelandic Sagas into Modern Norwegian – the Case of *Brennu Njáls Saga*”. I: *Approaching the Viking Age*, eds. Ērika Sausverde and Ieva Steponovičiūtė, 41–53. Vilnius: Vilnius University Publ. House.
- . 2009b. “On Translating Icelandic Sagas and the Problem of Scaldic Verse”. I: *Northern Lights. Translation in the Nordic Countries*, ed. B.J. Epstein, 39–49. Bern: Peter Lang.
- (omsettar). 2014a. “Njáls saga”. I: *Íslendingesagaene. Samtlige sagaer og førtini tættur III*, red. Jon Gunnar Jørgensen og Jan Ragnar Hagland, 1–220. Reykjavík: Saga forlag.
- . 2014b. “Íslendingesagaene - vel verde ein applaus!” *RISS : magasin for studentar og tilsette ved Institutt for nordistikk og litteraturvitskap, Universitetet i Trondheim* 2014 (2): 123–127.
- Heggstad, Leiv, Finn Hødnebo og Erik Simensen. 1990. *Norrøn ordbok*, 4. utg. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Holm-Olsen, Ludvig (omsettar). 1993. *Edda-dikt*, 2. rev. Oslo: J.W. Cappelen.
- Lie, Hallvard (omsettar). 1941. *Njáls saga*. Oslo: Gyldendal.
- NAOB, Det Norske Akademis Ordbok, nettstad: <https://www.naob.no/>

- NIKU, Norsk institutt for kulturminneforskning, nettsted (19. juni 2019):
<https://www.niku.no/en/ansatt/stefka-eriksen/>
- Paasche, Fredrik (omsettar). 1922. *Njaals saga*. Kristiania: Aschehoug.
– (omsettar). 1986. *Njáls saga*. Oslo: Aschehoug.
– (omsettar). 1997. *Njáls saga*. Oslo: Aschehoug.
- Steblyn-Kamenskij. 1975. *Islendingesogene og vi*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Svanhildur Óskarsdóttir and Emily Lethbridge. 2018. “Whose Njála? Njáls saga Editions and Textual Variance in the Oldest Manuscripts”. I: *New Studies in the Manuscript Tradition of Njáls saga: The historia mutila of Njála*, eds. Emily Lethbridge and Svanhildur Óskarsdóttir, 1–28. Kalamazoo: Medieval Institute Publications.
- Sveinn Yngvi Egilsson (red.). 2003. *Brennu-Njáls saga. Texti Reykjabókar*. Reykjavík: Bjartur. [Sjá merknaden ovanfor.]
- (red.). 2004. *Brennu-Njáls saga. Texti Reykjabókar*, 2. utg. Reykjavík: Bjartur. [Sjá merknaden ovanfor.]
- Thorleif Dahls Kulturbibliotek, nettsted (13. juni 2019): <http://www.thorleifdahl.no/stiftelsen.html>
- Thorleif Dahls Kulturbibliotek, vedtekter (13. juni 2019): <https://lottstift.no/stiftelsesregisteret/UploadFile/938428158.PDF?rand=586>
- Zeevaert, Ludger. 2018. “The Historical Present Tense in the Earliest Textual Transmission of *Njáls saga*. An Example of Synchronic Linguistic Variation in Fourteenth-Century Icelandic *Njáls saga* Manuscripts”. I: *New Studies in the Manuscript Tradition of Njáls saga: The historia mutila of Njála*, eds. Emily Lethbridge and Svanhildur Óskarsdóttir, 149–178. Kalamazoo: Medieval Institute Publications.

Rune Røsstad
Universitetet i Agder
Institutt for nordisk og mediefag
Postboks 422
NO-4604 Kristiansand
rune.rosstad@uia.no

Klaus Bödl, Katharina Preissler [utg.]: *Die nordische Ballade als religiöser Resonanzraum. Interdisziplinäre und intermediale Perspektiven*. München 2018. Herbert Utz Verlag. 297 s. ISBN 978-3-8316-4703-3

Meld av Olav Solberg

Denne artikkelsamlinga går inn som band 32 i serien Münchner Nordistische Studien og spring ut av eit arbeidsseminar med tittelen (på norsk): «Om Gud og verda. Den nordiske balladen mellom mellomalder og modernitet». Det er ei interessant og spennande problemstilling. I innleiinga drøfter redaktørane nokre allmenne trekk ved nordisk balladedikting og peikar bl.a. på at det tilsynelatande finst få nedslag av kristendom i balladediktinga. Men denne oppfatninga er overflattisk, seier dei. Ikkje berre i legendeballadane, men også i riddarviser og naturmytiske viser er religiøse tanke- og reaksjonsmønster til stades. Dei fleste balladar med religiøst innhald har likevel blitt liggjande i tussmørker, balladeforskarane har ikkje brydd seg særleg om dei. Men to legendeballadar skil seg ut: «Draumkvedet» (TSB B 31) og «Sankt Stefan og Herodes» (TSB B 8).

Kva er grunnen til den beskjedne interessa for balladar med religiøs problematikk? Redaktørane nemner manglande kjennskap til stoffet og uklårleik kring sjølve sjangren som viktige årsaker. Det kan så vera, men det er vel så viktig å minne om at legende- eller heilagvisene med sitt opphav i katolsk mellomalder vart plasserte i skammekroken frå og med reformasjonen. I Vedels og Syvs viseutgåver er dette tydeleg. Legendevisene vart lenge rekna som useriøse, innhaldet var papisteri og rein overtru. Denne oppfatninga vart vidareført i Grundtvigs mønsterdannande, vitskaplege viseutgåve ved midten av 1800-talet, *Danmarks gamle Folkeviser*. Typisk nok inneheld Grundtvigs visegruppe *trylleviser* både naturmytiske viser og legendeviser, trua på underjordiske makter og jomfru Maria gjekk for det same. Elles er det knapt tilfeldig at nettopp «Draumkvedet» og «Sankt Stefan og Herodes» har fått ein særskild plass, høvesvis i Noreg og Sverige. Begge desse visene har kunna trekke vekslar på ei breiare interesse, «Draumkvedet» som eit norsk nasjonalepos, «Stefansvisa» som ein folkeleg Lucia- og julesong.

Både i Danmark og Sverige finst det fleire kyrkjemålingar som framstiller motiv frå legendeballadar. Ei av dei mest kjende målingane er henta frå «Sankt Olavs kappsigling» (TSB B 12). Redaktørane meiner at det

ikkje kan avgjerast om det er målingane eller legendeballadane som er den primære sjangeren. Men her er det viktig å ha klart for seg at balladen er episk og fortel ei samanhengjande historie, slik den bakanforliggjande legenden også gjer, mens målinga berre representerer eit utsnitt av denne historia. Det er altså mest truleg at kyrkjemålingane er sekundære. Kronologien talar for det same. På Albertus Pictors måling i Floda kyrka i Södermanland (ca. 1480) står forresten etterstevet til kjempe- og trollballaden «Holger Dansk og Burmann» (TSB E 133), som i nordisk samanheng går attende på *Karlamagnús saga*. Det tyder på at målarer har kjent balladen.

Om eg har forstått redaktørane rett, meiner dei vidare at legendeballaden er ein delsjanger som har oppstått isolert, i tilknytning til seinmellomalderlege kulturytringar, og i lågkyrkjelege miljø. Dei stør seg her til ein delvis forelda artikkel av Helge Skjødt (1931). Men at legendeballaden skulle ha blitt til nærmast for seg sjølv, meiner eg er svært lite truleg. Om poenget er å seia noko om korleis den nordiske balladen – inkludert legendeballaden – vart til, ville det vore naturleg, synest eg, å trekke inn Bengt R. Jonssons viktige ballade-litteraturhistoriske arbeid «Bråvalla och Lena. Kring balladen SMB 56. I» (*Sumlen*, 1989).

Helgenen Jakob og jomfru Maria i balladediktinga

I tidlegare Andebu kommune ligg ein gard som heiter *Gallis*. Ved første augnekast kan gardsnamnet verke uforklarleg, men det heile blir enklare når vi veit at namnet går attende på *Galicia*, den spanske regionen, der valfartsstaden Santiago de Compostela låg (og ligg). Ein vestfolding – eller fleire – må ha vore på pilegrimsferd dit i mellomalderen ein gong, og har kalla garden opp etter reisemålet. Ein annan gard i Sør-Noreg heiter *Jaksland* (Jakobs land), truleg oppkalla etter same prinsipp. Oppkallinga er eit utslag av interessa for helgenen Jakob den eldre, apostel og ein av dei meste sentrale av Jesu læresveinar. I tidleg mellomalder vart det sett saman ein legende om Jakob, som på mirakuløs vis siglde over Middelhavet til Galicia, der valfartsstaden oppstod.

Klaus Bödl tek i artikkelen «'Gråstenen han flyter, ock Mannen sitter på'. Die nordische Ballade über Jakobus den Älteren» for seg den litteraturhistoriske bakgrunnen for balladen om Jakob (TSB B 7), som vi har overlevert på norsk, dansk, svensk og færøysk. Få har interessert seg for

denne balladen. Bödl viser til Ådel Gjøstein Bloms analyse i *Ballader og legender* (1971) og Vicente Almazán sin artikkel i *Jakobus-Studien* (1998). For eigen del nemner eg Vésteinn Ólasons korte, men innsiktsfulle drøfting av «Sankt Jakob» i Joseph Harris [utg.] *The Ballad and Oral Literature* (1991), artikkelen «Literary Backgrounds of the Scandinavian Ballad».

Den eldste teksten av «Sankt Jakob» står på trykk i eit dansk flygeblad (1732). Det er nokså seint, men som Bödl seier, var det uaktuelt for den danske renessanseadelen å skrive ned viser med katolske tema i visebøkene sine. Vidare finst det nordiske tradisjonsoppskrifter frå nyare tid. Dei nordiske historiske og litteraturhistoriske trådane attende til apostelen Jakob er mange og lange og femner om vikingoverfall mot Galicia, og om krossferder, som ikkje sjeldan minte sterkt om vikingoverfall dei også. Den islandske skalden Einarr Skúlason nemner Galicia som *Jakobs land* i eit dikt. Kyrkjer og altar over heile Norden vitnar om at skandinavane gjorde ære på og venta seg hjelp av helgenen Jakob. På den norske primstaven vart han kalla Jakob våhatt, og hadde ein hatt og eit muslingskal som merke. Messedagen hans var (og er) 25. juli.

Balladen «Sankt Jakob» byggjer på europeiske legendeforteljingar, som vart omsette til norrønt i høgmellomalderen. Det skjer to kraftfulle under i balladen. For det første sigler sankt Jakob frå Jødeland til Galicia på ein stor, flat gråstein, og for det andre vekkjer han sonen til den heidenske kongen i Galicia opp frå dei døde. Denne innsatsen gjer at det skjer eit tredje under eller storhending, den heidenske kongen let seg kristne med alt sitt folk. Bödl ser den flytande steinen som ein opphavleg kjerne i balladen, som balladeforteljinga kunne samle seg kring. Når sankt Jakob greier å vekkje sonen til den heidenske kongen opp frå dei døde, er det fordi han brukar ordets makt. I ein norsk variant etter telemarkssongaren Ellen Rolleivstad (1857) heiter det at sankt Jakob «han tok si bok i si hond,/dess meire han las, dess meire han song». Både det munnlege og det skriftlege ordet trengst altså om Jakob skal makte å vinne over døden. Med tilvising til Ådel Gjøstein Blom seier Bödl trefande at sankt Jakob her opptrer like mykje som trollmann som helgen.

Klaus Bödl har også skrive artikkelen «'Hielp mig Maria, milde møe'. Die Heilige Jungfrau in der Ballade», tematisk i slekt med Jakob-artikkelen. Bödl peikar på jomfru Maria sin heilt sentrale plass i verdsbiletet i mellomalderen, trass i at ho ikkje blir så mykje omtala i Bibelen. Bödl drøfter i denne samanhengen grensa mellom mellomalder og nytid, og

poengterer at nokon skarp overgang er det ikkje tale om. Jacques Le Goff sitt begrep *den lange mellomalderen* illustrerer tvert imot korleis mellomalderen levde vidare, ikkje minst blant såkalla vanlege folk og i utkantstrok – som t.d. Noreg. Men med reformasjonen vart det likevel offisielt slutt på den rolle jomfru Maria hadde hatt som formidlar mellom Gud og menneske.

Trass i at jomfru Maria spela ei så viktig rolle for mellomalderens menneske, er det berre bevart nokre få nordiske legendeballadar, (TSB B 1–4 og TSB B 8), som konkret og relativt utførleg går inn på legendestoffet om henne. Derimot er jomfru Maria glimtvis til stades i ei rad andre balladar, både i legendeballadar og andre, på ein måte som kan minne om funksjonen ho har på altarbilete og kalkmålingar, seier Bödl. Her synest eg «Olav og Kari» (TSB D 367) der jomfru Maria helsar Kari velkomen til himmelen, er eit godt døme. Ein av dei balladane Bödl elles trekker fram, er den historiske «Dronning Dagmars død» (TSB C 6). I denne visa kan vi studere korleis Vedel i viseboka si (1591) fjernar språklege referansar til jomfru Maria og erstattar dei med etterreformatorisk korrekte formuleringar. Bödl's grundige gjennomgang av Maria-referansar i nordiske balladar viser – trass i at det blir lite plass til å gå nærmare inn på tekstar og motiv – kor viktig ho har vore for balladediktarane og tilhøyrarane deira.

Såkornlegenden

Wilhelm Heizmann tek i artikkelen «Die apokryphe Kornfeldlegende in intermedialer Perspektive» for seg eit internasjonalt legendemotiv med stor utbreiing både i tekst og bilete. Det dreiar seg om den såkalla *såkornlegenden* som tradisjonelt er knytt til Josef og Maria si flukt til Egypt med Jesusbarnet, for å unngå Herodes' drapsplanar. Ifølgje legenden kjem Den heilage familien til ein åker der ein bonde er i ferd med å så korn. Dei ber bonden seia til Herodes' soldatar – om desse skulle dukke opp – at dei drog framom mens bonden sådde kornet. Seinare på dagen kjem soldatane, men då har det skjedd eit under: kornet er moge og bonden er i gang med skurden. På spørsmålet om ein familie med eit lite barn har passert, svarar bonden som rett er, at dei drog framom då han sådde åkeren. Soldatane tenkjer at det må vera lenge sidan, og snur. Slik blir Den heilage familien berga.

I artikkelen går Heizmann gjennom ei rad biletframstillingar av såkornlegenden, i bokmålingar og målarstykkje, i timebøker og kyrkjemålingar. Geografisk er motivet utbreidd over store delar av Europa. Det er heller ikkje ukjent i balladediktinga, vi finn det i den – rett nok svært korte – danske legendeballaden «Flugten til Ægypten» (TSB B 3). Desutan dukkar det opp i ein svensk flygeblads-variant til «Sankt Stefan og Herodes» (TSB B 8). Dei eldste belegga på såkornlegenden går attende til midten av 1100-talet, noko som saman med den vide geografiske utbreiinga kan tyde på høg alder, meiner Heizmann.

Elles er det all grunn til å tru at såkornlegenden byggjer på tradisjonelle folkediktingsmotiv.

Ein nordfrisisk ballade

Er det slik at den nordfrisiske visa (frå øya Föhr) «A bai, a reder» bør reknast som ein legendeballade? Christoph Winter stiller dette spørsmålet i artikkelen «'Stolt an süverlick'. Zur Klassifizierung der altföhringer Ballade als christlich-moralisierendes Legendenlied». Det finst fleire variantar av denne balladen, dei eldste er oppskrivne i 1820-åra. Kanskje går tradisjonen attende til seinmellomalderen, seier Winter. Formuleringa *stolt an süverlick* gjeld den unge jomfrua som i opningsstrofa dansar med ein riddar, ho er *stolt og rein*. Handlinga dreiar seg om tre brør og ei syster, vakker og god. Men det finst ei svigerinne som er vond, og ho skuldar den unge systema for å vera med barn (utan å vera gift). Brørne kastar lodd om kven som skal straffe systema, og loddet fell på den yngste broren. I hagen utanfor huset hogg han hovudet av henne med sverdet. Men av blodet spring det fram voksllys, og det kjem flygande to kvite duer som hentar systema til himmelen. To svarte ramnar tek broren med seg til helvete.

Winters konklusjon er at den nordfrisiske visa må reknast som ein legendeballade. Det har han sikkert rett i, for som det går fram av handlingsreferatet, inneheld teksten fleire motiv og formuleringar med tilknytning både til balladediktinga generelt og til legendeballadane. Tittelen på visa er truleg lånt frå ein dansk variant av «Liti Kjersti og Brunsvein» – «Kong Valdemar og hans søster» (TSB D 346). Opphavleg har vel tittelen vore «A reder trääd a baierdaans» = *ein riddar trødde ein belardans (friardans)*. Av parallellar som viser direkte til legendeballaden, kan nem-

nast motivet med duene som hentar den døde systera til himmelen, og vidare vokslysa som med eitt spring fram av blodet til den døde. I «Tor-gjus-døtrene» (TSB B 21) heiter det tilsvarande: «Så vitt som bloi rann/høie [høge] vokslyjosi ette brann». Dette lysunderet markerer at den unge systera må reknast som martyr, skriv Winter, med tilvisning til Bloms omtale i *Ballader og legender*.

Draumkvedet og Sólarljóð

I artikkelen «Heidnische Elemente in 'Draumkvedet' und 'Solarljóð'. Ein Versuch zur Klärung des geistigen Hintergrundes zweier skandinavischer Visionsgedichte» jmfører Jirí Starý desse to mellomaldertekstane. Alt Landstad såg likskapen mellom «Draumkvedet» (TSB B 31) og «Solarljóð», og han siterer frå det kristne diktet i *Norske Folkeviser* (1853). Dette nemner ikkje Starý så vidt eg kan sjå, og Landstad er heller ikkje på litteraturlista hans. Der står heller ikkje Bengt R. Jonssons arbeid *Om Draumkvædet och dess datering* (Stockholm, 1996), som Starý ville hatt nytte av å lesa.

I artikkelen stiller forfattern opp ei rad fenomen som han diskuterer i høve til dei to tekstane, deriblant heidensk og kristent, visjonsmotivet, motivet med draken og brua, haldningar til kyrkje og kristendom. Starý konkluderer med at det er uvisst i kva grad eit studium av «Draumkvedet» og «Solarljóð» sett i samanheng kan bidra til balladeforskninga. «Solarljóð» er ingen ballade, og «Draumkvedet» er ein svært spesiell ballade, meir kompleks enn andre legendeballadar. Dette er ein interessant observasjon, og artikkelen inneheld elles mangt som lesaren kan ha nytte av. Innvendinga mi er likevel at arbeidet er for breitt lagt opp og manglar eit tydeleg fokus.

Odin i færøyske balladar

Kva for rolle spelar Odin i dei færøyske balladane? Lucie Korecká diskuterer dette spørsmålet i den interessante artikkelen «Høfðingi Myrkranna»? – Eigenschaften und Bewertung von Óðinn in den färöischen Balladen und in der altnordischen Überlieferung». Det er allment kjent at den norrøne hovudguden Odin spelar ei viktig rolle i eddadiktinga og

fornaldersogene. Særleg i eddadikta er det han som skaper orden og held sivilisasjonen oppe, mot kaoskreftene. Når det gjeld balladediktinga, stiller det seg annleis – her er Odin stort sett ukjend. Det er berre i dei færøyske kjempe- og trollballadane Odin framleis har ein plass. Grunnen til dette er sikkert, som Lucie Korecká også nemner, at dei færøyske kjempe- og trollvisene står mykje nærmare eit skriftleg tekstgrunnlag enn andre nordiske kjempe- og trollballadar.

I nokre få færøyviser er Odin framleis for Gud å rekne, seier Lucie Korecká, slike som «Regin smiður» (TSB E 51), første del av syklusen om Sigurd Fávnesbane (Sjurðar kvæði) og «Gátu ríma» (TSB E 34). I den sistnemnde balladen dreiar det seg som vi forstår, om gåter. Odin opptrer her som ein eldre mann og tek hovudpersonens plass i den gåte-tevlinga han skal vera med på. Men i lengda kunne ikkje Odin klare seg mot kristendomen, og miste følgjeleg rolla som skapande og ordnande gud. Han vart djevel og trollmann i staden. Dette ser vi både i kongesogene og i fleire færøyske balladar. Lucie Korecká siterer frå nokre slike, deriblant «Álvur kongur» (TSB E 58), ei vise som også er oppskrive på svensk. Her kallar den vonde Ásmund på Odin, og då kjem det ein einøygd mann som ingen kjenner. Det er sjølvsagt Odin, han søkk ned i jorda, dukkar opp bak kong Alv og gjev han banesår:

Óðin stoyttist í jørðina niður
undan brynju blá,
hann kom upp á baki hans,
gav honum banasár.

Språk i svenske legendeballadar

Tilhøvet mellom munnleg og skriftleg er stadig eit aktuelt forskingssemne i balladeforskinga. Samansett og vanskeleg å finne ut av er det også, i alle fall om ein ynskjer seg klare svar. I artikkelen «Mündlichkeit, Schriftlichkeit und Syntax: Satzverbindung in den ältesten schwedischen Heiligenballaden» drøfter Steffen Höder dette spørsmålet, og han er klar over utfordringane. Höder minner lesaren om at balladen primært er ein munnleg sjanger, men at det sannsynlegvis også har funnest ein skriftleg balladetradisjon. Dette er ein interessant innfallsvinkel til balladestudiet, det er noko eg sjølv diskuterer i ein artikkel i *Maal og Minne* (2011): «'Paa

gammelt Maal og paa Pergament'. Har det funnest ein skriftleg norsk balladetradisjon?»

Höders artikkel tek utgangspunkt i dei eldste svenske legendeballadane, og trekker inn svensk språkhistorisk forskning undervegs, deriblant arbeid av Elias Wessén og Sven-Bertil Jansson. Eit problem når det gjeld å avgjera kva som er eldre balladespråk, er at gamle språkdrag kan leva vidare i balladediktinga lenge etter at dei er ute av vanleg språkbruk, både i skrift og tale. Slik er det t.d. med eit uttrykk som akkusativ-forma *mørkan skog*, som er såpass lettforståeleg at det har kunna fungere som poetisk språk heilt inn på 1900-talet. Det same gjeld mange andre språklege fenomen, og derfor må jamføringar med språkhistoria gjerast med varsemd, noko Höder elles er klar over.

Höder gjev mange døme på ulike setningskonstruksjonar i det eldste svenske balladematerialet, og meiner at balladespråket må oppfattast som ein mellomting mellom talt og skrive språk. Det eg elles saknar i artikkelen, er ein diskusjon av balladespråket som *litterært språk*, for det er nettopp *det* balladespråket er. I ei slik drøfting kunne dei svenskspråklege *Eufemiavisene*, rimkrønikene frå svensk mellomalder og politiske viser frå svensk tidleg nytid vore trekte inn.

Konklusjon

Die nordische Ballade als religiöser Resonanzraum er ei innhaldsrik, variert og lærerik bok. Den er også aktuell, sidan boka set søkelyset på eit stoff som sidan reformasjonen har vore nedvurdert og forsømt, og som fortener å koma fram i dagen. At det kan vera enkelte ting å setja fingeren på, er så, men det skal ikkje skygge for verdien av denne boka.

Kjelder

Blom, Ådel Gjøstein. 1971. *Ballader og legender. Fra norsk middelalderdiktning*. Oslo-Bergen-Tromsø: Universitetsforlaget.

Jonsson, Bengt R. 1989. «Bråvalla och Lena. Kring balladen SMB 56. I». I: *Sumlen. Årsbok för vis- och folkmusikforskning*, 49–166. Stockholm: Svenskt Visarkiv & Samfundet för Visforskning.

Jonsson, Bengt R. 1994–1995. «Om Draumkvædet och dess datering».

I: *Sumlen. Årsbok för vis- och folkmusikforskning*, 9–153. Stockholm: Svenskt Visarkiv & Samfundet för Visforskning.

Skjødt, Helge L. 1935. «De katolske elementer i trylleviserne». I: *Danske Studier*, 8–38, 97–123. København: Gyldendalske Boghandel.

Solberg, Olav. 2011. «'Paa gammelt Maal og paa Pergament'. Har det funnest ein skriftleg norsk balladetradisjon?» I: *Maal og Minne* 2011 (2): 67–95.

Vésteinn Ólason. 1991. «Literary Backgrounds of the Scandinavian Ballad». I: *The Ballad and Oral Literature*, red. Joseph Harris, 116–138. Cambridge, Massachusetts & London, England: Harvard University Press.

Olav Solberg
Universitetet i Sjøraust-Noreg
Institutt for språk og litteratur
NO-3801 Bø
olav.solberg@usn.no

Mottatt litteratur

- Barnes, Michael. 2019. *The Runic Inscriptions of the Isle of Man*. Based on a manuscript by R.I.Page, and with contributions by James E. Knirk, K. Jonas Nordby, Henrik Williams and Sir David Wilson. London: Viking Society for Northern Research (Runrön 22). ISBN 978-0-903521-97-0. 359s.
- Berg, Ivar. 2019. *Språket som vart norsk: Språkhistorie frå urnordisk til 1800-talet*. Oslo: Universitetsforlaget. ISBN 978-82-1503-372-3. 144s.
- Doerr, Martin et al (eds). *Humanists and the digital toolbox: In honour of Christian-Emil Smith Ore*. Novus forlag. ISBN 978-82-8390-012-5. 282s.
- Faarlund, Jan Terje. 2019. *The Syntax of Mainland Scandinavian*. Oxford University Press. ISBN 978-0-19-881791-8. 330s.
- Gunleifsen, Elin. 2019. *Du som avhengig pronomenform i talespråket i Aust-Agder – en undersøkelse i virkelig tid*. Novus forlag. ISBN 978-82-8390-016-3. 313s.
- Vidas, Marina. 2019. *The Copenhagen Bohun Manuscripts. Women, Representation and Reception in Fourteenth-Century England*. Museum Tusulanums Forlag. ISBN 978-87-635-4324-8. 210s.

Innkalling til årsmøte i Bymålslaget

Torsdag 6. februar 2020 kl. 1800
Henrik Wergelands hus, Blindern, 5. etasje
Universitetet i Oslo, Blindern

Dagsorden:

1. Godkjenning av innkalling og dagsorden
2. Årsrapport for 2019
3. Regnskap for 2019
4. Rapport fra redaksjonen i Maal og Minne
5. Drøfting av innkomne forslag
6. Drøfting av virksomheten i tida framover
7. Valg

Framlegg til saker som skal tas opp på årsmøtet, må være sendt til formannen seinest tre uker før møtedagen. Framlegg kan sendes med post til Tjyruhjellveien 29, 3512 Hønefoss, eller på e-post til a_haraldsrud@hotmail.com.

Vel møtt!
Andreas Drolsum Haraldsrud
Leder